

**DARBELER SORGULANIYOR: FİLMLER VE
DİZİLER**

(Yüksek Lisans Tezi)

Sevim BAL

Kütahya - 2009

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DARBELER SORGULANIYOR: FİLMLER ve DİZİLER

Danışman
YRD. DOÇ. DR. ŞEHRİBAN ŞAHİN KAYA

Hazırlayan
Sevim BAL
200691221003

Kütahya - 2009

Kabul ve Onay

Sevim BAL'ın hazırladığı "Darbeler Sorgulanıyor: Filmler ve Diziler" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

...../...../2009

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. İbrahim KAYA		
Yrd. Doç. Dr. Şehriban ŞAHİN KAYA (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Hülya YÜKSEL		

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Darbeler Sorgulanıyor: Filmler ve Diziler” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ /2009

Sevim BAL

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Tokat Reşadiye ilçesinde doğan Sevim BAL, 2002-03 öğretim yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde lisans eğitimine başlamıştır. 2006-07 öğretim yılında lisans eğitimini tamamladıktan sonra, 2006-07 öğretim yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

ÖZET

DARBELER SORGULANIYOR: FİLMLER VE DİZİLER

BAL, Sevim

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şehriban ŞAHİN KAYA

Ekim, 2009, 97 sayfa

Son on yıldır Türk siyasi tarihindeki askeri darbeleri konu alan sinema filmleri ve televizyon dizileri çoğalmıştır. 2000'lerden itibaren, 27 Mayıs 1960 darbesini, 12 Mart 1971 muhtırasını ve 12 Eylül 1980 darbesini konu alarak yapılan televizyon dizilerine, izleyicilerin gösterdiği yoğun ilgi, yine aynı konuyu içeren yeni sinema filmlerinin yapımında etkili olmuştur. Televizyon dizilerine olduğu gibi, sinema filmlerine de ilgi oldukça fazladır.

Sinema filmleri ve televizyon dizilerinde, darbeler sırasında ve sonrasında oluşan baskıcı düzen, darbeler sırasındaki sorgulamalarda ağır psikolojik ve fiziksel tahribe uğramış insanların hayatları eleştirel bakış açısıyla sunulmaktadır.

Sinema filmleri ve televizyon dizilerine ilginin yoğun olmasının nedeni de bu eleştirel bakış açıdır. Ayrıca yakın siyasi tarih öğreniminin eksikliğinden kaynaklanan toplumsal belleğin oluşturulması işlevini üstlenmesi, sinema filmleri ve televizyon dizilerine olan ilginin artmasını sağlamıştır. Genç kuşak, yakın siyasi tarihimizde yapılan askeri darbeleri ve darbelere zemin hazırlayan siyasal, sosyal ve ekonomik koşulları, bu filmler ve diziler aracılığıyla öğrenmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Askeri Darbe, Politika, Filmler ve Diziler, Toplumsal Hafıza.

ABSTRACT**COUPS ARE QUESTIONED FILMS AND SERIES****BAL, Sevim****Master's Thesis, Sociology Head Department****Thesis Advisor: Assist. Prof. Şehriban ŞAHİN KAYA****October, 2009, 97 pages**

For the last ten years the TV series and films about military coups in Turkish history has been increased. From the 2000s on, the interest of the audience in the TV series produced from the subjects of 27 May 1960 coup, 12 Mart 197 memorandum and 12 September 1980 coup, caused new cinema films to be produced. Interest in the Cinema Films is as much as it is in the TV series.

In the cinema films and TV series, the oppressive system formed during and after the coups, the lives of people mentally and physically destroyed in questioning during the coups has been presented from a criticizing point of view.

The reason why so much interest has been shown for the cinema films and TV series was that point of view. Moreover the importance of providing a community memory of the near political history which was missing caused the cinema films and TV series become more popular. New generation learns about the military coups and the political, social and economical reasons causing those coups through those films and series.

Keywords: Military coup, politics, movies and series, social memory.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	IX
TEZ HAKKINDA.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DARBELERİN TARİHSEL ANALİZİ

1.1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ	6
1.1.1. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimi ve Sonuçları.....	8
1.1.2. 27 Ekim 1957 Genel Seçimi ve Sonuçları	11
1.1.3. Sivil Toplum Hareketleri ve Öğrenci Olayları.....	15
1.2. 27 MAYIS 1960 DARBESİ	16
1.2.1. Milli Birlik Komitesi ve Kurucu Meclisi.....	18
1.2.2. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri	19
1.2.3. 10 Ekim 1965 ve 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri	21
1.3. 12 MART 1971 MUHTIRASI.....	23
1.3.1. Balyoz Harekatı	24
1.3.2. 1977-1980 Dönemi Siyasi Olayları	25
1.3.3. Malatya, K. Maraş, Çorum ve Sivas Katliamları.....	27
1.3.4. Fatsa Nokta Operasyonu	37
1.4. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ	39
1.4.1. 24 Ocak Kararları.....	41
1.4.2. Türk-İslam Sentezi.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

FİLMLER

2.1. BABAM VE OĞLUM FİLMİNİN ÇÖZÜMLENMESİ	46
2.1.1. Filmin Kimliği	46
2.1.2. Filmin Konusu	46
2.1.3. Karakterler	46
2.1.4. Olay Analizi	48
2.2. BEYNELMİLEL FİLMİNİN ÇÖZÜMLENMESİ	50
2.2.1. Filmin Kimliği	50
2.2.2. Filmin Konusu	50
2.2.3. Karakterler	51
2.2.4. Olay Analizi	51
2.3. FİMLERİN YANSIMALARI.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**DİZİLER**

3.1. ÇEMBERİMDE GÜL OYA DİZİSİNİN ÇÖZÜMLEMESİ	59
3.1.1. Dizinin Kimliği	59
3.1.2. Dizinin Konusu	59
3.1.3. Karakterler	60
3.1.4. Olay Analizi	62
3.2. HATIRLA SEVGİLİ DİZİSİNİN ÇÖZÜMLEMESİ.....	66
3.2.1. Dizinin Kimliği	66
3.2.2. Dizinin Konusu	66
3.2.3. Karakterler	67
3.2.4. Olay Analizi	69
3.3. DİZİLERİN YANSIMALARI	70
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA.....	79
DİZİN.....	83

KISALTMALAR

<u>Kısaltma</u>	<u>Açıklama</u>
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
AP	:Adalet Partisi
DP	:Demokrat Parti
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
ANAP	:Anavatan Partisi
TİP	:Türkiye İşçi Partisi
MSP	:Milli Selamet Partisi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÖS	:Türk Öğretmenler Sendikası
THKO	:Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TCK	:Türk Ceza Kanunu
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri
DİSK	:Devrimci İşçi Sendikası Konfederasyonu
Prof.	:Profesör
Doç.	:Doçent
Dr.	:Doktor
Yrd.	:Yardımcı
MİT	:Milli İstihbarat Teşkilatı
TÜM-DER	:Türkiye Muallimler Derneği
POL-DER	:Polis Derneği
PTT	:Posta Telefon Telgraf
Dev-Genç	:Devrimci Gençlik
TRT	:Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
Pol-Bir	:Polis Birliği
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
IMF	:Uluslararası Para Fonu
TÖB-DER	:Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Problemi

Son on yılda, Türkiye’de yapılan askeri darbeleri konu edinen filmler ve diziler yoğunluk kazanmıştır. Filmlerin içeriği incelendiğinde darbelerin eleştirel bir duruşla sorgulandığı görülmektedir. Türkiye ile hemen hemen aynı zaman diliminde askeri darbelere maruz kalan Latin Amerika ülkelerine bakıldığında, ilk akla gelenler örneğin Şili ve Arjantin olabilir, yaşanan askeri darbelerin kamusal politik sahalarda hatta uluslar arası platformlarda sorgulandığı, darbeyi gerçekleştirenlerin yargılanma sürecine gidildiği gözlemlenmiştir. Ancak yakın siyasi tarihinde üç askeri darbe gören Türkiye’de, özellikle son derece yıkıcı etkilere yol açmış 12 Eylül askeri darbe sonrası, Türkiye’de darbeler politik sahada sorgulanmamış, toplum bu sorgulanmamışlıkla uzun yıllar yaşamak zorunda kalmıştır. Zorunda kalmıştır, çünkü askeri darbe sonrasında, darbeyi yapanların yargılanmasını önlemek amacıyla geçici 15. yasa konulmuştur ve 29 Mart 2009 seçimlerinden sonra bu yasanın kaldırılmasına yönelik tartışmalar başlamıştır.

Sözü edilen geçici 15. maddenin içeriği şöyledir: 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Başkanlık Divanı’nı oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanun’la kurulu Milli Güvenlik Konseyi’nin, bu konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisi’nin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz. Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.”

Ancak son on yıldır Türkiye darbeleri konu alan sinema filmleri ve televizyon dizileri aracılığı ile yakın geçmişini tekrar düşünme sürecine girmiştir. Bu tezde yanıt aranan soru ise şudur: kamusal politik sahalarda tartışılmayan ve sorgulanmayan askeri darbeler acaba bu sinema filmleri ve televizyon dizileri ile mi sorgulanmaktadır? Neden?

Araştırmanın Amacı

Askeri darbeleri konu alan film ve dizilere ilginin yoğun olmasının nedenleri, insanların izlediklerini nasıl algıladıkları ve bu algılara etki eden olay ve olguların neler olduğunu anlama ve analiz etme amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Türkiye’de son yıllarda askeri darbeleri anlatan sinema filmleri ve televizyon dizilerine izleyicilerin yoğun ilgi göstermesi, bu filmlerin ve dizilerin sayısı arttırmıştır. Sözü edilen filmlerin ve dizilerin izlenmesi, darbelerin kamusal sahada eleştirilmesine olanak sağlamış, fakat bu eleştiriler, henüz politik sahaya taşınamamıştır. Bu durum darbeleri konu alan sinema filmlerinde ve televizyon dizilerinde, darbelerin nasıl yorumlandığının ve izleyiciler tarafından nasıl algılandığının analiz edilmesini gerektirmektedir.

Araştırmanın Hipotezleri

Türkiye’de, bireyler –özellikle genç bireyler- yakın siyasi tarih ile ilgili güçlü belleğe sahip değildirlere.

Siyasi tarih içerisinde olan askeri darbeler, günümüzde film ve dizilerle öğrenilmektedir ve sorgulanmaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamı, Türkiye’deki askeri darbeleri neden sonuç ilişkisi içinde anlamak için, darbelerin tarihsel süreçteki oluşumunu anlatan kitaplar ile günümüzdeki anlama biçimlerini incelemek için ilgili film ve dizilerden alınan örneklerle sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, darbeleri tarihsel, film ve dizilerle anlamlandırma süreci aktarılırken yorumlayıcı yöntemden yararlanılmıştır. Ayrıca film ve dizileri incelerken belgesel gözlem ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır

TEZ METNİ

GİRİŞ

Günümüzde askeri darbeleri konu alan sinema filmlerine ve televizyon dizilerine yoğun bir ilgi vardır. Bunun en gözle görülen örneği “*Babam ve Oğlum*” filmidir. Film üç buçuk milyonun üzerinde izleyici kitlesine ulaşmıştır. Filmin yapımına zemin hazırlayan ve bu konuda yapılan ilk televizyon dizisi olan “*Çemberimde Gül Oya*” da yayımlandığı dönemde yoğun ilgi toplamıştır. Bu bağlamda şu sorunun sorulması gerekir: Türkiye’deki askeri darbeler dönemi filmler ve dizilerle mi sorgulanmaktadır? Tezimde bu sorunun yanıtını arayarak, bulguları sunacağım.

1986’dan günümüze kadar darbeleri konu alan birçok sinema filmi yapılmıştır.¹ Fakat bu filmlerin, gerek 1980 darbesi sonrası siyasi yasaklarla oluşturan baskı düzeninden, gerekse popüler kültür içine dahil olmayışından kaynaklanan nedenlerle fazla izleyici bulamamıştır. 2000’lerde yapılmaya başlanan askeri darbeleri televizyon dizilerine gösterilen ilgiyle birlikte, aynı konuları içeren sinema filmlerinin yapımına olanak sağlamıştır. Bu dönemden sonra darbeyi konu edinen sinema filmleri ve televizyon dizilerinde artış olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda, askeri darbeleri konu alan sinema filmlerine ve televizyon dizilerine ilginin yoğun olmasının nedenleri, insanların izlediklerini nasıl algıladıkları ve bu algılara etki eden olay ve olguların neler olduğunu anlama ve analiz etme amacı esas alınarak sözü edilen sinema filmlerinden “*Babam ve Oğlum*” ile “*Beynelmilel*” sinema filmlerini ve “*Çemberimde Gül Oya*” ile “*Hatırla Sevgili*” adlı televizyon dizilerini inceleyeceğim.

“*Babam ve Oğlum*” filminde 1980 askeri darbesi, darbe öncesinde gazetecilik yapan Sadık’ın yaşamı çerçevesinde anlatılır. Sadık gazeteci olmak istemektedir. Fakat babası oğlunun ziraat mühendisi olup, çiftliği yönetmesini ister ve bu nedenle gazeteci olmasına karşı çıkar. Sadık ise babasına rağmen hayalini gerçekleştirmek için çiftlikten ayrılır. Üniversitede siyasi olaylara katılması üzerine babası tarafından evlatlıktan reddedilir. Sadık üniversiteyi bitirmiş, bir gazetede çalışmaya başlar ve evlenir. Karısı hamiledir, askeri darbenin yapıldığı gece doğum sancıları başlar. Karısını doktora

---

¹ 1986’ da Sen Türkülerini Söyle, Dikenli Yol, Prens, Ses, 1987’de Av Zamanı, Kara Sevdalı Bulut, 1988’de Sis, Kimlik, 1989’da Bütün Kapılar Kapalıydı, Uçurtmayı Vurmasınlar, 1990’da Bekle Dedim Gölgeye, 1991’de Uzlaşma, 1994’te Babam Askerde, 1995’de 80. Adım, 1998’de Gülün Bittiği Yer, 1999’da Eylül Fırtınası, 2004’te Vizontele Tuuba, 2005’te Babam ve Oğlum, 2006’da Beynelmilel, Eve Dönüş, 2007’de Zincirbozan, 2008’de O...Çocukları.

götürmek için araç bulamaz ve karısı bir parkta doğum yaparken ölür. Darbe olduğunu sabaha karşı, yanında ölmüş olan karısı ve kucağında yeni doğmuş çocuğuyla parkta otururken fark eden askeri araçtaki askerlerden öğrenir. Darbe sonrasında tutuklanır ve tutukluluk esnasında ve sonrasında yaşadığı olaylar ışığında, 12 Eylül 1980 askeri darbesi anlatır.

“*Beynelmilel*” adlı sinema filminde ise 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında sıkıyönetim dönemi, Adıyaman’daki bir grup yerel müzisyenin yaşamıyla trajikomik bir şekilde aktarılmıştır. Adıyaman’da sıkıyönetim komutanlığı tarafından günün belirli saatlerinde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Bu yasakla birlikte, ‘gevende’ olarak adlandırılan yerel müzisyenler geçimlerini sağlamak için, geceleri kapalı kasası olan kamyonlarda gizlice eğlence düzenlerler. Abuzer adlı müzisyene ait olan bir kamyon içinde eğlence yapılırken yakalanır. Komutan bu gruptan şehre gelecek olan konsey üyeleri için karşılama hazırlaması için çağdaş bir orkestra kurmak ister. Diğer taraftan üniversitede siyasal bilimler okuyan sol görüşlü genç Haydar’da arkadaşıyla birlikte, konsey üyelerinin şehre gelmesini protesto etmek istemektedir. İki farklı amaçla karşılamaya hazırlanan Haydar ve gevende grubunun, hazırlık çalışmalarının karışmasıyla olaylar gelişir.

“*Çemberimde Gül Oya*” televizyon dizisinde, 1978-1980 yılları arasındaki Türkiye’de yaşanan sağ-sol eksenli çatışmaları Yurdanur ve Mehmet arasındaki aşk hikayesiyle anlatılır. Üniversite’de edebiyat bölümünde okuyan Yurdanur, sağ görüşlü bir burjuva ailesinin tek kızıdır. Yurdanur’la aynı üniversitede matematik bölümünde okuyan Mehmet ise küçük bir dükkanıyla geçimini sağlamaya çalışan ailenin, sol örgüt içinde aktif olarak eylemlere katılan bir gençtir. Üniversitenin sol görüşlü öğrencileri tarafından Maraş katliamını protesto ederken, sağ görüşlü öğrenciler tarafından sokaktaki evlerin çatışlarından kalabalığın üstüne ateş açılır. Olayda ölen öğrenciler arasında Yurdanur’un arkadaşı da vardır. Mehmet’le Yurdanur’un ilk kez karşılaşması, Mehmet’in Yurdanur’a yardım etmesi sırasında karşılaşılır. Mehmet’le Yurdanur birbirlerini sevmişlerdir ve evlenmek istemişlerdir. Yurdanur’un babasının bu evliliğe karşı çıkmaktadır. Yurdanur babasına rağmen Mehmet’le evlendikten sonra, kendini sağ-sol çatışmasının ortasında bulur.

Darbeleri konu alan sinema filmleri arasında, adı geçen filmleri seçmemim nedeni, bu filmlerin, diğer filmlere göre daha çok kişi tarafından izlenmesi ve üzerinde fazlasıyla konuşulup, tartışılmasıdır. Darbeleri konu alan televizyon dizilerini inceleme

nedenim ise, anlatıldığı dönem ile ilgili, izleyicilerin üzerinde fark edilir bir etki bırakmış olmasıdır.

Filmler ve dizilerin analizini yaparken, Lajos Egri'nin tiyatro eseri oluşturmak geliştirdiği yöntemden yararlanacağım. Egri'ye göre bir tiyatro eserinde, öncelikle bir önermenin olması gerekir.

Çözümlememi çevreyle, bireylerin ve olayların birbirini nasıl etkilediğini, değiştirdiğini analiz ederek yapacağım.

Çalışmamda, darbeleri tarihsel, film ve dizilerle anlamlandırma süreci aktarılırken yorumlayıcı yöntemden yararlanacağım. Yorumlayıcı yöntem², aktörü merkeze alarak anlamayı, ve anlamlandırmayı, bir başka deyişle yeniden yorumlamayı temel alan yöntemdir. Weber'e göre yorumlayıcı yöntem, sosyal bilimcilerin, eylemleri, makro yapılar ve süreçleri anlamlandırma düzeyinde anlamasını ön plana çıkaran yöntemdir.

Sinema filmlerini ve televizyon dizilerini incelerken belgesel gözlem ve içerik analizi tekniklerini kullanacağım. Sosyal olguların her zaman arşivlerde yazılı belgelerde izlerini buluruz. Belgesel gözlem, yazılı belgeler, istatistiki belgeler, fotoğraf, kaset, film v.b. belgelerin, araştırma da dolaylı olarak gözlemlenmesidir. İçerik analizi, bir metnin öğelerinin önceden saptanmış kategorilere göre sınıflandırılmasıdır. Öğeler sözcükler, cümlecikler ya da tüm metin olabilir. Metin sadece yazılı değil, film, kaset gibi belge olabilir. İçerik analizi tamamen iletişimi konu alır. Amaç analiz edilen metindeki iletişimi incelemektir. Gönderilen mesaj, mesajın kim tarafından, kime gönderildiği ve mesajın karşı taraf tarafından nasıl algılandığı analiz edilir.

Araştırmamın kapsamı, Türkiye'deki askeri darbeleri neden sonuç ilişkisi içinde anlamak için, darbelerin tarihsel süreçteki oluşumunu anlatan kitaplar ile günümüzdeki anlama biçimlerini incelemek için ilgili film ve dizilerden alınan örneklerle sınırlı olacaktır. Sözü edilen sinema filmlerinin örneklem olarak alınmasındaki temel kriter geniş bir izleyici kitlesine ulaşmış olmasıdır. Televizyon dizilerinde ise, örneklem olarak alacağım çok fazla yapım olmadığı için hali hazırda yayımlanmış olan "*Çemberimde Gül Oya*" ile "*Hatırla Sevgili*" adlı televizyon dizileri

---

² Yorumlayıcı yöntem ve içerik analizindeki tanımlamalar Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 2003- 2004 öğretim yılı Sosyal Bilimlerde Metot Dersi'nden alınmıştır.

inceleyeceğim. “*Çemberimde Gül Oya*” adlı televizyon dizisi, darbeleri konu alan televizyon dizisi kategorisinde ilk olması ve aynı konuyu içeren yapıtların popülerleşerek artmasına olanak sağlaması bakımından incelenmeye değer gördüğüm bir dizidir. “*Hatırla Sevgili*” ise, darbeleri konu alan yapıtlar arasında izleyiciyi etkisini en çok hissettiren ve kategorisindeki son dizi olması sebebiyle, örneklemin içine dahil etmiş bulunmaktayım.

Tezimin ilk bölümüne, çözümlemesini yapacağım darbeleri konu alan filmleri ve dizileri anlayabilmek için, 1950-1985 dönemi siyasi tarihimizi anlatarak başlayacağım. Bu tarihler arasını ele almamın nedeni, bu film ve dizilerde anlatılan olayların yaklaşık 1985 senesinde sonlanmasıdır. İkinci bölümde darbeyi konu alan sinema filmlerinin, üçüncü bölümde ise aynı konuyu işleyen televizyon dizilerinin çözümlemesini yapacağım.

BİRİNCİ BÖLÜM
DARBELERİN TARİHSEL ANALİZİ

1.1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

7 Ocak 1950'de kurulan Demokrat Parti, oluşumunu dört ayda tamamlayarak 14 Mayıs genel seçimlerine girmiştir. Parti programını simgeleyen iki ilke liberalizm ve demokrasidir. Liberalizm derken hem toplumsal yaşşam açısından hem de ekonomi açısından bu ilke savunuluyordu. Devletçiliğe karşı mülkiyetin temel alındığı bir özel girişimcilik ruhunun sonuna kadar arkanacağı program maddelerinden anlaşılmaktaydı. Öte yandan, ekonomi açısından ilgi çeken bir nokta da ülke kalkınmasının tarıma dayanacağı yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın yetersizliğini partinin yöneticilerine anlatmak hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Demokrasi kavramı ise, bilinen soyut bir özgürlük çerçevesinde oluşturulmuştu. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi ve Ana Sözleşmesi'nce kabul edilen birçok temel hak ve özgürlükler sayılıyordu. Ne var ki bunların uygulanması, tanımı konusunda yeterince açıklık yoktu (ÇAVDAR, 2004a: 456-457).

İktidar ve muhalefet partilerinin söz düellosunun sıkça görüldüğü 14 Mayıs 1950 milletvekili seçimi Demokrat Parti iktidarlığıyla sona ermiştir. Demokrat Parti 408, Cumhuriyet Halk Partisi 69, Bağımsızlar 6 ve Millet Partisi 1 milletvekili meclise göndermişlerdir (ÇAVDAR, 2004b: 20). Seçimlerden sonra 22 Mayıs 1950 de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısında Meclis Başkanı ve Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır. Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiş ve Adnan Menderes'i Başbakanlığa atamıştır. Adnan Menderes başkanlığında yeni hükümet kurularak göreve başlamıştır.

Göreve başlayan yeni hükümet, tek parti döneminin halk üzerindeki olumsuz etkilerini eleştirerek, halkın bu döneme tepkisini canlı tutmuştur. Seçim döneminde verilen sözler yerine getirilmemiştir, hatta her fırsatta eleştirilen eski hükümetin bazı ekonomik programları uygulamaktan kaçınmamıştır. Ekonomide serbest piyasa uygulanmasını savunmuş, fakat 1955'lerde etkisini arttıran ekonomik bunalım döneminde, CHP iktidardayken sıkça eleştirilen Milli Korunma Yasası tekrar uygulanmaya başlanmıştır.

DP'nin kalkınma adına yaptığı uygulamalar genelde tarıma yönelik olmuştur. DP tarımı desteklemek amacıyla, Marshall planı doğrultusunda ucuz ve krediyle satılan modern tarım araçlarını köylülere ulaştırarak ekili toprak alanlarının büyük ölçüde genişlemesini sağlamıştır, fakat toprak dağılımının adaletsizce yapıldığı kırsal kesimde yoksulluk daha çok artmıştır. Verimlilik artmamıştır. Bir yandan makineli tarıma

geçilerek köylülerin işsizlik oranının artması, diğer yandan savaşların bitmesiyle birlikte erkeklerin evlerine dönmesi; sağlıksız doğum, salgın hastalık gibi nedenlerle gerçekleşen ölüm oranlarının azalması sonucu nüfusun artması, durumu daha da vahim hale getirmiştir. Türkiye’de 1940-1945 yılları arasında %1.702 olan nüfus artış hızı, 1955-1960 yıllarında %2.853’e yükselmiştir. 1952’deki traktör ve biçer döver sayısı, 31.415, - 3.222’den 1960 yıllarında 42.136 - 5.554’e yükselmiştir (ÇAVDAR, 2004b)³. Tarımda araçlarındaki artış fakir olan köylünün, ekonomik alandaki durumunu iyileştirmeye yetmemiştir. Hükümetin tarımı desteklemesiyle artan refah (küçük çapta), sadece büyük toprak sahiplerinin kalkınmasını sağlamıştır.

Hükümet, halkın din duygularını istismar ederek, ekonomik alandaki başarısızlıklarını örtbas etmeyi ve on yıl boyunca gündemde kalmayı başarmıştır. DP iktidara geldiği ilk ayda kuranın Arapça okunmasını, radyoda dini yayınlar yapılması ve mevlit yayınlanmasını yasaklayan kanunu kaldırmış, tarikatlarla ilişkisini derinleştirmiş (Said-i Nursi ve Nurculuk), imam-hatip okullarının sayısını arttırmış, sola karşı sağ eğilimli unsurları (“Komünizmle Mücadele Derneği”, “Milliyetçiler Derneği”) desteklemiştir. Özgürlük ve demokrasi söylemlerini kullanarak, bir taraftan din eksenli ideolojisini halka empoze etme çabası içinde olan hükümet, diğer taraftan karşıt fikirleri yok etme amacı içersindedir.

1949 yılının ikinci yarısında Nazım Hikmet’in adli bir hata sonucu tutuklu kaldığı gerekçesiyle birçok sanatçı, yazar ve düşünür affı için kampanya başlatılmıştır. CHP hükümeti zamanında onaylanmayan af kararı Temmuz 1950 DP hükümeti tarafından çıkarılmış, fakat bir yıl sonra Temmuz 1951’de yine aynı hükümet tarafından, Nazım Hikmet Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarılmıştır. Kore Savaşı’na asker gönderme kararı DP Hükümeti tarafından alınmıştır. Bu karara karşı çıkan Barışseverler Derneği’nin başkanı Behice Boran ve yöneticileri tutuklanmışlardır. Türkiye’de anti- komünist eylemler hız kazanarak sol düşünce baskı altına alınmaya başlanmıştır. 1951-1952 yıllarında Türkiye Komünist Partisi ile uzak yakın ilişkisi olan birçok aydın, yazar, sanatçı, işçi tutuklanmıştır. Yaşları 20 ile 66 arasında değişen 167 kişi tutuklanarak; 116 kişi 1 ile 10 yıl, 6 kişi ise 1 yıldan daha az cezaya mahkum edilmişlerdir (SAYILGAN, 2009). DP Hükümeti, tutuklama, vatandaşlıktan çıkarma gibi sindirme politikalarıyla, muhalefet seslerin halka ulaşmasını engelleyerek, 1954 seçimlerinden iktidar olarak çıkmıştır.

³ DİE, İstatistik Göstergeler: (1923-1990).

1.1.1. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimi ve Sonuçları

2 Mayıs 1954 seçimlerinde yine DP iktidar olmuştur. Meclise Demokrat Parti 490, Cumhuriyet Halk Partisi 30, Bağımsızlar 10 ve Köylü Partisi 5 milletvekili göndermişlerdir (ÇAVDAR, 2004b: 48).

1950’li yılların ilk yarısından itibaren ortaya çıkan Kıbrıs sorununa tepki yürüyüşleri, Demokrat Partisi’nin ikinci kez iktidar olduğu dönemde, etkinliğini artırarak devam etmiştir. “6-7 Eylül Talanı” olarak tarihe geçen olay İstanbul ve İzmir’de bir grup eylemcinin azınlıklara karşı yürüyüşüne büyük bir kitlenin de katılımıyla büyük bir yıkıma, yağmaya dönüşmüştür. Başbakan Adnan Menderes sıkıyönetim ilan etmiş, vali Fahrettin Kerim işi askerlere bırakmış, askerlere ateş emri verilmiştir. Fakat askerler ateş emrine itaat etmemiştir, aksine yağma yapan halk, askerin bölgeye gelişini alkışlarla karşılamışlardır. Askerler olaylara müdahale ettiğinde ise, Beyoğlu ve civarında talan edilmedik ev ve iş yeri kalmamıştır. Hükümet olayı kontrol altına alamayınca, olayların nedeninin solcular olduğunu öne sürerek, Aziz Nesin, Kemal Tahir, Asım Bezirci gibi sol düşünürleri gözaltına alarak uzun süre tutuklamış, bir süre sonra tutuklanan kişilerin suçsuz oldukları belli olmuştur. (ÇAVDAR, 2004b). Dilek Güven’e göre, 1955’teki saldırıların gerçekte devletin yöneticileri tarafından planlanmış ve hayata geçirilmiştir. Bu düşüncüyü kanıtlayan yeteri kadar dayanak mevcuttur. Dönemin başbakanı Adnan Menderes’in açıklamasına göre bu olayların sebebi, milliyetçi Türk basınında ayrıntılı bir şekilde yayınlanan haberlerin, Türk halkını öfkelenmesi sonucunda kendiliğinden Rum azınlığa saldırı şeklinde ortaya çıkmıştır.

Adnan Menderes’in açıklamasına göre bu olayların sebebi, Türk halkını öfkeleniren haberler şunlar: Sözde, Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs’ın Türk azınlığına karşı bir saldırı hazırlığı içindeydi. Bu durumda Hürriyet gazetesinin yazı kurulu misilleme tehdidiyle karşılık verdi ve hararetle ‘İstanbul’da, saldırabileceğimiz yeteri kadar Rum’un yaşadığı’ vurgulanmıştır. İstanbul Ekspres adlı akşam gazetesinin 6 Eylül 1955 tarihli bir haberine göre, Mustafa Kemal Atatürk’ün doğduğu Selanik’teki evde bir bomba patlamıştı. Birkaç gün sonra, hükümet açıklaması tekrar gözden geçirilerek değiştirildi; buna göre, olaylar Türk komünistleri tarafından planlanmış ve hayata geçirilmişti. Olayları, 9 Eylül 1955’te 2000’in üzerinde insanın ‘komünist’ görüşlerinden dolayı tutuklanması izlemiştir (GÜVEN, 2005).

Bu tutuklamalar 1957 seçimlerine girerken de devam etmiştir. Bir taraftan kamu personeline karşı sindirme politikası içinde olan hükümet, bir taraftan da muhalif yayın organlarına karşı yine aynı sindirme politikası içine girmiştir. Bu baskılara karşı oluşan tepkiler DP yönetimini ikiye bölmüştür. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu gibi bir kısım DP milletvekili, mensubu olduğu partinin antidemokratik politikalarını yadırgamışlar ve partiden istifa ederek Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır. Ekonomik alanda da kriz yaşayan DP iktidarı, olumsuz yönde gelişme gösteren siyasi, sosyal ve ekonomik koşulların ağırlaşarak parti iktidarını sarsmasından korkarak erken seçime gitmiştir.

Demokrat Parti 1957 seçimlerine giderken kendi parti içindeki bölünmeleri önleyemezken, muhalif partilerin seçim bölgelerini daraltarak seçimlerdeki oy kaybını en aza indirmeyi amaçlamıştır. Osman Bölükbaşı yaptığı bir konuşmadan dolayı tutuklanmış,⁴ seçim bölgesi olan Kırşehir ili ilçe yapılarak Nevşehir'e bağlamış, İsmet İnönü'nün seçim bölgesi olan Malatya ise ikiye bölünerek Adıyaman il yapılmıştır (ÇAVDAR, 2004b).

Bu uygulamalara karşı muhalefet partileri Cumhuriyet Halk Partisi, Hürriyet Partisi ve Osman Bölükbaşı'nın genel başkanlığını yaptığı Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşerek güç birliği adında bir muhalefet cephesi oluşturmuşlardır. DP'den farklı zamanlarda istifa ederek Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'yle birlikte muhalefet cephesi oluşturmasında Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması olayı etkili olmuştur. Güç birliği muhalefet cephesi 5 Eylül 1957'de bir araya gelişini nedenlerini ve bu birlikteliğin amacını bir bildiriyle açıklamıştır. Bu bildirinin temel düşüncesi şöyledir. "Muhalefet seçimlerde iktidara geldiği takdirde, mahkeme istiklali ve hakim teminatı, sendika hürriyeti ve mesleki

⁴ 1950 genel seçimlerinde Millet Partisi'nin tek milletvekili olarak TBMM'ne girdi. Millet Partisi laikliğe aykırı politika ürettiği gerekçesiyle 1953'te kapatıldı. Bölükbaşı bunun üzerine Şubat 1954'te bir grup eski Millet Partisi üyesi ile birlikte Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurdu. Bu partinin genel başkanlığına getirilen Bölükbaşı, 1954 Genel Seçimleri'nde bu ilin neredeyse bütün oylarını alarak (tulum yaparak) yeniden Kırşehir milletvekili seçilince, Demokrat Parti hükümeti Kırşehir'i ilçe yaptı ve Nevşehir'e bağladı. Kırşehir 3 yıl boyunca ilçe olarak kaldı. Bu dönemde hükümete sert eleştiriler yönelten Bölükbaşı da Temmuz 1957'de TBMM'ne hakareten tutuklandı. Kırşehir, Haziran 1957'de yeniden il durumuna getirildi, ancak eski kazalarından Avanos, Kozaklı ve Hacıbektaş Nevşehir'de kaldı. Osman Bölükbaşı'nın köyü Hasanlar köyü de yeniden il olan Kırşehir'e bağlanmayarak Nevşehir'e bırakıldı. Bu durumda, Ekim 1957 Genel Seçimleri'nde Bölükbaşı, seçilen Cumhuriyetçi Millet Partisi'nden seçilen 4 milletvekilinin arasında yer aldı. Seçim günü hapiste olduğu için milletvekili yeminini Ankara Merkez Cezaevi 10. Koğuşu'nda mahkûmların önünde yaptı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Osman Bölükbaşı: Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası (Deniz Bölükbaşı; Doğan Kitap Yayınları, 2005) Osman Bölükbaşı: Seraba Harcanmış Bir Ömür (Fatih Artvinli, Kitap Yayınevi, 2007)

teşekküller kurma hakkı, bütün idari tasarruflar üzerinde kazai mürakabe, vatandaşlar arasında kanatlarına göre fark göstermeyen tarafsız iradeyi gerçekleştirecektir.” Bu sözlerle başlayan bildiri üç muhalefet partisinin anayasanın değiştirilmesi konusunda anlaştıkları noktaları da şöyle sıralamaktadır: Vatandaş hak ve hürriyetleri ile ilgili anayasa hükümlerinin daha sarıh ve teminatlı bir hale getirilmesi suretiyle bu hak ve hürriyetlerin hususi kanunlarla zedelenmesinin önlenmesi. Anayasaya aykırı mevzuatın çıkmasına ve tatbik edilmesine mani olarak siyasi kuvvetlerin dışında kalacak bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulması. Mahkeme istiklali ve hakim teminatının bir anayasaya müessesesi haline getirilmesi suretiyle muhkem esaslara bağlanması. İki meclis sisteminin kabulü ile teşrii faaliyetin muvazene unsuruna kavuşturulması. Teşrii kuvvetin icra kuvveti üzerindeki murakabesinin tecrübelerin gösterdiği bir selamet hududu içinde gereği gibi işlenmesini sağlayacak değişikliklerin yapılması (ÇAVDAR, 2004b: 65-66).

Muhalefet cephesinin oluşturduğu güç birliği düşüncesi bazı yayın organları tarafından da yoğun bir şekilde desteklenmiş, bazı gazete yazarları Demokrat Parti aleyhine propaganda yapmıştır. Örnek vermek gerekirse; 14 Eylül 1 Ekim ve tarihli Ulus gazetesinde görev alan Hüseyin Cahit Yalçın⁵ muhalefet cephesinin düşüncelerini savunan yazılar yazmış bu yazılarını seçim gününe kadar sürdürmüştür.

“Eğer Demokrat Parti yeni genel seçimlerde kazanırsa, gene bildiği tarzda mukadderatınıza hakim olacak ve diktatörlüğün en kötü, en kısır şekli memleketin başına bela kesilecektir... Gene söylüyoruz gene söyleyeceğiz: Yurttaş, oyunu muhalefete ver bunu söylemek gerçekten iktidar sözcülerinin iddia ettikleri gibi bir suçsa, tedbir alınabilecek gayri meşru bir hareketse, işte meydan.”

Muhalefet partilerinin seçim kampanyalarındaki değindikleri noktalar genel olarak ekonomik temellidir ve söylemleri şöyledir:

“Kuyruk, kuyruk, kuyruk, işte DP'nin parolası”

“Al eline feneri, ara peynir vereni”

“Taş devri, tunç devri, şimdi de yıkım devri”

⁵ 1948'de Ulus gazetesinin başyazarlığını üstlenerek Atatürk ilkelerini ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin görüşlerini savunan makaleler kaleme aldı. 1950'de Kars milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Ama iki yıl sonra Ulus gazetesinde çıkan bir yazısından ötürü dokunulmazlığı kaldırılarak yargılandı. 1954'te Demokrat Parti yönetimine karşı yayımladığı yazılar nedeniyle 29 ay hapse mahkûm edildi. O günlerde 80 yaşında olan Hüseyin Cahit Yalçın bir süre tutuklu kaldıktan sonra yaş ve hastalığı nedeniyle serbest bırakıldı. Fakat seçim kavgalarına hasta yatağından katılmayı ihmal etmedi. 19 Ekim 1957 tarihli Ulus gazetesindeki “Hürriyet mücahidi Yalçın'ı kaybettik.” haberiyle Hüseyin Cahit Yalçın'ın ölümü duyuldu.

“Milletin beş liraya fasulye yemeye takati yoktur”

Muhalef partiler arasında DP iktidarına en çok eleştiren CHP olmuştur. CHP seçim propagandalarını diğer muhalif partilere göre, daha açık ve net olarak belirtmiş, CHP'nin düşünce sistemi doğrultusunda, iktidarın izlediği politik uygulamalara ve politik hatalara ve nasıl bir politik yol izlenmesi gerektiğine dair CHP'nin değindiği noktalar şöyledir:

- Partizan idareye son.
- Hukuk devleti düzenini kurmak
- Bağımsız mahkeme, hakim güvencesi, hakimler şurası.
- Muhtar üniversite.
- Tarafsız radyo.
- TBMM'nin yönetimi 'ciddi ve hakiki' boyutta murakabesi.
- Seçimlerde nispi temsil unsuru.
- Anayasa Mahkemesi
- Memurlara sendika hakkı.
- İktisadi Kalkınmanın Plana Bağlanması.
- Grev hakkı, sendika özgürlüğü.

Bu konular o güne kadar duyulmadık açıklıkla gündeme getiriliyordu. Muhalefet siyasal ve ekonomik düzeni etkileyecek bir dizi yeni kurum önerirken, iktidar seçim kampanyasını bütünüyle kalkınma teması üzerine oturtmuştu. İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerde başlamış olan “İmar Hamlesi” propagandanın merkezindeydi. Çeşitli temel atma merasimleri ya da açılış törenleri, DP'nin tüm seçim kampanyası boyunca kullandığı etkin sayılabilecek araçlardı. DP'nin sloganı ise “Nurlu ufuklara doğru”ydü (ÇAVDAR, 2004b: 67).

1.1.2. 27 Ekim 1957 Genel Seçimi ve Sonuçları

Meclise, Demokrat Parti 419, Cumhuriyet Halk Partisi 173, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi 4, Bağımsızlar ise 2 milletvekili gönderebilmişlerdir. Demokrat Parti 1954 genel seçimlerinde 490 milletvekili çıkarırken, bu seçimlerde mecliste 79 koltuk kaybederek 419 milletvekili çıkarmış ve 419 milletvekili sayısına rağmen %50'nin altına düşmekten kurtulamamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ise 1954 genel seçimlerinde 30 milletvekili sayısından 173'e çıkarak, %40'lara varan bir

çoğunlukla, mecliste 143 koltuk artışla daha fazla yer edinmiştir. Fakat DP'deki düşüş ve CHP'deki artış iktidarı değiştirmeye yetmemiştir. 1957 genel seçimlerinde Demokrat Parti yine iktidar olmuştur (ÇAVDAR, 2004b: 69).

1957 seçimlerindeki seçimlere hazırlık safhası, diğer seçimlere göre daha hareketli, heyecanlı ve muhalefetin iktidara yönelik yoğun propaganda söylemleri içinde geçmiştir. Bu aktif ortam seçim sonrasında da devam etmiştir. Fakat heyecanın yerini huzursuzluk ve sonrasında kargaşanın hakim olduğu bir ortam vardır. Bu huzursuzluk ve kargaşanın nedeni seçim sırasında ve sonrasında birçok yörede ortaya çıkan yolsuzluk iddialarıdır. Özellikle Gaziantep önce CHP'nin kazandığı iller arasında yer alırken, köylerden gelen oyların etkisiyle bu ili bin oy farkla DP'nin kazandığı haberleri olarak ilde ayaklanma çıkmıştır. Çoğunluğu CHP'lilerin oluşturdukları kalabalıklar gösteriler yapmışlardır. Bu olay üzerine hükümet tarafından Milli Savunma Bakanı Gaziantep'e gönderilmiştir. Oyların tekrar sayılacağı açıklamasından sonra, oyların bulunduğu hükümet binasının yanması gösterilerin artmasına neden olmuştur. Olaylara müdahale sırasında askeri uçaklar alçaktan uçuş yaparak göstericileri sindirmeye çalışmıştır. Mevcut yönetim bu ildeki ayaklanmaları kışkırttıkları iddiasıyla CHP adayları Cemil Sait Barlas ve Ali İhsan Göğüş başta olmak üzere birçok kişi tutuklanmış, aylar sonra beraat ederek serbest bırakılmışlardır (GÖĞÜŞ, 2008).

Böyle karışık bir ortamda DP hükümeti Adnan Menderes başkanlığında yeni hükümeti seçimden 25 gün sonra kurabilmiştir. Basın ve muhalefet, yeni hükümetin hedefi haline gelmiş, yaşanan bu olayların sorumlusu ilan edilerek “Şiddet Tedbirleri Komisyonu” oluşturulmuştur. Bu komisyonun görevi, basın ve muhalefetin yıkıcı faaliyetlerini incelemek, uygulanacak baskı tedbirlerini almak, bu konuda yasa tekliflerini hazırlamaktır. TBMM'de konuyla ilgili sorulan bir soruya yanıt olarak hükümet adına konuşma yapan bir bakan, “1950-58 döneminde toplam 811 gazeteci hüküm giymiştir” açıklamasını yapmıştır ([HTTP://WWW.TBMM.GOV.TR](http://www.tbmm.gov.tr)). Bu açıklama muhalifleri yok etme, sindirme politikasının ne derecede olduğunu göstermektedir. Bu sindirme politikası gün geçtikçe artmış, kısa bir sürede toplumdaki diğer muhalif kurumları da içine almıştır.

DP hükümeti tarafından, üniversitelere yönelik çeşitli olumsuz demeçler verilmiş, hükümetle zıt görüşte olan öğretim üyeleri, verdiği derslerin niteliğinden, yaptığı konuşmalardan dolayı vekalet emrine alınmıştır. Örneğin; İstanbul Üniversitesi

Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. Hüseyin Nail Kubalı, bir demeci yüzünden vekalet emrine alınmış, çeşitli gösteriler yapılmış, yaşanan olaylar kamuoyunu meşgul etmiştir.

Yaşanan tutuklama, baskı olayları kamuoyunu meşgul ederken, diğer taraftan muhalif gruplar tarafından sıkça eleştirilen ekonomik programların uygulanması devam etmiştir. 4 Ağustos 1958'de Paris'te imzalanan bir antlaşmayla kabul edilen istikrar tedbirleri ilan edilmiştir. Bununla birlikte, 359 milyon dolar dış yardım sağlanmış, bunun 44 milyon doları borç erteleme niteliğinde verilmiştir.⁶ Adım adım darbeye giden Türkiye'de, DP iktidarı önce baskı altına alınmış, ancak baskılar DP'yi iktidardan uzaklaştıramayınca 1957 ve 58 devalüasyonları devreye girmiştir. Öyle ki, devalüasyon operasyonlarından sonra 2.80 TL olan 1 ABD doları 9.20 TL'ye yükselmiş, Türk Lirası dolar karşısında dört misli değer kaybına uğramıştır. Muhalefet partisi olan CHP, hükümetin ekonomik alandaki başarısızlıklarına ve artan baskılara karşı tepkisini yoğunlaştırmıştır.

1959'un ilk ayında yapılan CHP Kurultayı'nda seçim öncesi ileri sürülen öneriler "1. Eşit Muamele, 2. II. Meclis, 3. Anayasa Mahkemesi, 4. Nisbi Temsil Usulü, 5. Yüksek Hakimler Şurası'nın kurulması, 6. Memurlar Kanunu'nun düzenlenmesi, 7. Baskıdan uzak tutulan bir basın rejiminin kurulması, 8. Üniversite muhtariyeti, 9. Sosyal Güven ve Sosyal Adalet esaslarının teminat altına alınması, 10. Yüksek İktisat Şurası'nın kurulması "ilk hedefler bildirgesi" adlı bildirmede varılması gereken öncelikli amaçlar olarak ilan edilmiştir (AYDEMİR, 1973:263). CHP bu dönemde aydınlar, kentliler, basın ve sivil halk tarafından desteklenmiştir. Hürriyet Partisi'nin kendisini fes ederek CHP'ye katılması, seçim öncesi oluşan güç birliği hareketini canlandırmıştır. Muhalefet güçlendikçe DP iktidarı her geçen gün antidemokratik eylemlerini arttırmış, ülkede şiddet olaylarının taşmasına neden olmuştur. İnönü'nün Ege gezisi sırasında Uşak'ta DP'liler tarafından saldırıya uğraması ve Topkapı'da linç edilmek istenmesi şiddet olaylarının taşmasına verilecek önemli örneklerdendir. CHP lideri İnönü'nün Ege gezisi sırasında Uşak ilinde, Kurtuluş Savaşı'nda karargâh olarak

⁶ Türkiye'de yapılan ilk büyük devalüasyon 7 Eylül 1946'da oldu. Türk lirası yüzde 116 oranında devalüe edildi ve bir dolar 1 lira 30 kuruştan 2 lira 80 kuruşa çıktı. İkinci büyük devalüasyon 4 Ağustos 1958'de yapıldı. Bu tarihte 2 lira 80 kuruş olan dolar, 9 liraya yükseldi. Yapılan devalüasyonlar, amaca yönelik yeterli tedbirlerle pekiştirilmediği, ülke kaynaklarının rasyonel kullanılmaması nedeni ile 1970'te yapılan yüzde 66'lık devalüasyon da sorunların çözümüne yardımcı olamadı. Bir dolar 14 lira 85 kuruşa kadar yükseldi. Devalüasyon, 1977'den itibaren Türkiye'deki hayatın ayrılmaz bir parçası haline geldi. Yapılan devalüasyon sonucu bir dolar 19 lira 25 kuruş olarak tespit edildi. Dolar 1978'de 25 liraya, 1979'da ise 47 lira 10 kuruşa yükseldi. 24 Ocak 1980 kararları sonrasında Türk lirası önemli bir kayba daha uğradı ve bir dolar 70 liraya yükseldi. Bu tarihten sonra sabit kur politikası bırakıldı ve liranın yabancı paralara karşı değeri her gün hesaplanır hale geldi.

kullandığı evi ziyaret etmesi, Uşak Valisi tarafından önlenmek istenmiş, valinin bu yasadışı buyruğunu kabul etmeyen Emniyet Müdürü ve Jandarma Komutanı o gün görevden alınmışlardır. Akşam Uşak iline civardan DP’li partizanlar getirilerek, ertesi gün (1 Mayıs 1959) tren istasyonuna gitmekte olan İnönü’nün arabası durdurulmuştur. Arabadan inip, yaya olarak istasyona giderken arkasından başına taş atılan İnönü, başından kan akarak trene ulaşip İzmir’e gitmiştir. İzmir’de CHP’nin yapmak istediği toplantıyı engelleyen DP’li partizanlar, Demokrat İzmir Gazetesi’ni basıp, matbaa makinelerini parçalamışlardır. 4 Mayıs 1959’da İstanbul’a dönen İnönü’nün arabası Topkapı’da Trafik Müdürü tarafından durdurulup, çevrede organize olarak toplanmış ve içirilmiş zorbalar tarafından araba sarılmıştır. Bir binbaşının olaya müdahale edip askerlere emir vermesi sonucu İnönü son dakikada linç edilmekten kurtulmuştur (DÜNDAR, ÇAPLI, 2007).⁷

Ülkede böylesine bir ekonomik ve siyasal kaos yaşanırken, Adnan Menderes ve beraberindeki diplomatları 1959 yılında Kıbrıs konulu antlaşmayı imzalamak üzere Londra’ya götürülen uçak düşmüştür. Düşen uçaktan Menderes kurtulurken, yanında bulunan 14 diplomat hayatını kaybetmiştir. Bu kazada Menderes’in kurtulan tek kişi olması, halkın Menderes’e olan sempatisini, kutsallaştırmaya kadar gidecek derecede arttırmıştır. Menderes yaşadığı kazayı lehine çevirmesini bilmiş, yaşanan ekonomik krizin ikinci planda kalması için, dini meselelere atıflarını çoğaltarak, ekonomi sahadaki krizin çözümlenmesinde zaman kazanma yolunu denemiştir. Bunu yaparken bir taraftan da, muhalefet partisi olan CHP’nin sesini halka duyurmasını önlemek için faaliyetlerine devam etmiştir.

2 Nisan 1960’ta Kayseri’ye gelen İsmet İnönü’nün treni, vali Ahmet Kınık’ın emriyle durdurulmuştur. Kendisine İnönü’nün Himmet Dede Demiryolu İstasyonu’nda trenin durdurulması ve yolunun kesilmesi için emir verilmiş Binbaşı Selahattin Çetiner, “*Sizin yolunuzu kesmek ve sizin Kayseri’ye gitmenize engel olmaktansa intiharı tercih ederim*” sözlerini söylemiştir⁸ (KARTAY, 1999: 9.Bölüm).

18 Nisan 1960 günü Mazlum Kayalar ve Baha Akşit’in CHP’nin “yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı” faaliyetleri olduğu gerekçesiyle meclis araştırmasına açılması yolunda önerge istemiş ve bu önerge karşısında İnönü şöyle konuşmuştur:

⁷ Ayrıca bakınız: TOKER, Metin (1994), Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Ankara.

⁸ Olaydan sonra emekli edilmiş; ancak Danıştay Kararı ile göreve iade edilmiş, daha sonra orduda Generalliğe kadar yükselmiş, 12 Eylül Darbesi sonrası kurulan hükümette İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

“Biz demokratik rejim dedik, bu rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp, baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam.

Şartlar tamam olduğunda milletler için ihtilal, meşru bir haktır.

Bu tedbire teşebbüs eden baskı tertipçileri zannediyorlar ki: Türk Milletinin Kore Milleti kadar haysiyeti yoktur”. (İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, C.2, 1993:300)

CHP Genel Başkanı uyarılarını sürdürmeye devam etmiştir. 27 Nisan 1960 günü TBMM toplantısında İnönü tekrar Tahkikat Komisyonu’nu hedef alınca Meclis, İnönü’ye oniki oturum toplantılara katılmama cezası verilmiş (İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, C.2, 1993:302), kararı protesto eden CHP milletvekilleri Meclisten polis zoru ile uzaklaştırılmıştır (Cumhuriyet’in Seksen Yılı, 2003:203)⁹. İktidar tarafından yapılan baskılara tepkiler, siyasi alanda kalmamış, halkın çeşitli kesimlerine kadar yayılmıştır.

1.1.3. Sivil Toplum Hareketleri ve Öğrenci Olayları

İktidarın baskılarına karşı çıkarak, kamuoyuna duyuran kesim arasında öğrenci olayları başı çeker. 28 Nisan’da İstanbul’da 29 Nisan’da Ankara’da çıkan öğrenci olayları şiddetle bastırılmıştır. İstanbul’da çıkan olaylarda yaklaşık 40 öğrenci yaralanmış ve İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz polisin kurşunuyla öldürülmüştür (MİLLİYET GAZETESİ, 1997)¹⁰. Bu olay “Kanlı Perşembe” olarak anılmıştır. DP yönetimi tarafından bu illerde sıkıyönetim ilan edilmiş, olaylara karışan birçok öğrenci tutuklamıştır. Bu olaylarda polisler “Kahrolsun diktatörler”, “Hürriyet isteriz” sloganları atan öğrencileri dağıtmaya çalışmışlardır. Ancak “Türk ordusu çok yaşa” sloganı atan öğrenciler ile askerler arasında dayanışma yaşanmış ve askerler polislerin teslim ettikleri öğrencileri serbest bırakmışlardır (ASLANDAŞ; BIÇAKÇI, 1995: 244-45)¹¹.

5 Mayıs 1960 tarihinde, Ankara, Kızılay’da Demokrat Parti aleyhtarı öğrencilerin yaptığı protesto eylemi; adını 5. ayın 5. günü saat 5’te Kızılay’da gerçekleşmesinden alan eylem cumhuriyet tarihinin ilk “sivil itaatsizlik” eylemi olarak da anılır. 28 ve 30 Nisan 1960 tarihlerinde polisle öğrenciler arasında çıkan

⁹ Ayrıca bakınız: Can Dündar-Bülent Çaplı, *İsmet Paşa*, 2006, İmge kitabevi, s. 95-96.

¹⁰ Çankaya’nın Hanımefendisi, Milliyet Gazetesi, 1997

¹¹ Sloganlar için bakınız: Aslandaş, Alper Sedat; Baskın Bıçakçı (1995). *Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü*, İletişim Yay., İstanbul.

çatışmalarda öğrencilerin hayatını kaybetmesi ve Turan Emeksiz isimli öğrencinin ölmesi ülkedeki ortamı kutuplaşmaya sürüklemiştir (ÖZKAYA, 2005).

Adnan Menderes, 28-29 Nisan ve 5 Mayıs olaylarından sonra üniversite hocalarını gençleri kışkırtmakla suçlamış ve onlardan “Kara Cübbeliler” olarak söz etmeye başlamıştır.

1.2. 27 MAYIS 1960 DARBESİ

23 Mayıs Pazartesi, harekât tarihi 25 Mayıs 1960 olarak kararlaştırılmış ve parolalar belirlenmiştir. Zamanında gerçekleşirse “Dündar Seyhan’ın oğlu sınıfını geçti.”, ertelendiği takdirde “Dündar Seyhan’ın oğlu bütünlemeye kaldı.” (TURGUT, 1995:133).

27 Mayıs 1960 sabah saat 3.15’te piyade birlikleri ve süvari grubu, 3.30’da tanklar hareket etmiş, saat 4.36’da Albay Alparslan Türkeş tarafından radyoda okunan ilk bildiri ile hareket bütün Türkiye ve dünyaya ilan edilmiştir (Demokrasinin 50 Yılı Ansiklopedisi, 1945-1995, Cilt 1).

Darbenin meşrulaştırılması için Milli Güvenlik Kurulu bir takım kararlar almıştır. Ülkenin milli güvenlik politikalarının belirlenmesi amacıyla daha önce çeşitli kararname ve kanunlarla kurulan Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Katipliği ve Milli Savunma Yüksek Kurulu, 1961 Anayasası’nda Milli Güvenlik Kurulu ismiyle düzenlenmiştir. (Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği: www.mgk.gov.tr).

Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru bozan fiiller hakkında kanun hazırlanıp, 5 Mart 1962’de kabul edilen 38 Sayılı Kanun’da darbeyi eleştirmenin suç olduğu vurgulandı. Bu kanunun birinci maddesinin B bendinde şöyle denilmektedir:

“27 Mayıs 1960 devrimini zedeleyebilecek şekilde, bu devrimin neticesi olarak Yüksek Adalet Divanınca veya sair kaza mercilerince verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümleri, söz yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle kötöleyenler veya üstü kapalı da olsa marufiyeti belli olacak şekilde kötölemeye çalışanlar veya mahkûm edilenlerin mahkûmiyetlerine esas teşkil eden fiillerini yahut şahıslarını övenler veya neticelenmiş hazırlık, ilk, son tahkikat veya infaz safhalarıyla ilgili resim, hatırat, röportaj yapanlar veya beyanat verenler.”

Eleştirenler hakkında bu kanunda belirtilen 5 madde gereğince Anayasa Mahkemesi’nde dava açılmıştır. Bunlardan biri Yeni Demokrat Parti genel başkanı Fuad Köprülü’nün, “af ancak bir haksızlığın tamiri olacaktır” sözleri üzerine açılan kamu davasıdır.([HTTP://WWW.ANAYASA.GOV.TR](http://WWW.ANAYASA.GOV.TR) 10.09.2009)

Dönemin siyasetçileri tarafından darbelerin nasıl değerlendirildiğine dair örnekler.

Celâl Bayar (Cumhurbaşkanı):

Ve yine hiç şüphe etmiyorum 27 Mayıs başarıya ulaşmamış ya da hiç yapılmamış olsaydı, ne ordu içinde cuntalar kurulacak, ne 12 Mart, 12 Eylül müdahaleleri yapılacak, ne de demokrasi dejenere edilebilecektir (AKŞAM GAZETESİ, 2006).¹²

Cemal Gürsel (MBK lideri):

Demokrat Parti'nin memlekete yaptığı en büyük kötülüklerden biri orduyu ihtilale zorlaması olmuştur (ABALIOĞLU, 1971: 49).

Süleyman Demirel (Devlet Su İşleri Genel Müdürü):

1950, devlete karşı, onların yönettiği devlete karşı kazanılmış bir zaferdi. Onların elinden devleti alma hareketidir. 1960, halkın elinden devleti alma hareketidir (ALTAN, 2001: 67).

Bülent Ecevit (Cumhuriyet Halk Partisi Ankara milletvekili):

60 İhtilali. Ve kaptılar, işte kendileri güya demokrasininin bayraktarlığını yapıyorlar. Müdahaleci ekip. Fakat ne yaptılar; üniversiteden geçmeler, 147'ler olayı, arkasından Bab-ı Ali önünden geçeceğiz lafları derken birden, bir ülke ve kültür birliği projesi ortaya çıktı. Bunu biz ortaya çıkardık. Dünyada görülmemiş bir totaliter rejim projesi, yani Nazi Almanya'sında bile eşi görülmemiş bir proje (ALTAN, 2001:83).

ABD Dışişleri Bakanlığı İstihbarat ve Araştırma Dairesi'nin 1961 tarihli değerlendirme raporu:

Türk Silahlı Kuvvetleri'nce yapılan kansız darbe, Türkiye dışında genellikle ağırlık taşıyan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin apolitik olduğu ve ciddi bir siyasi bunalımda müdahale etmeyeceği yolundaki inancı yıkmıştır (YALÇIN; YURDAKUL, 2000:99).

Türk Silahlı Kuvvetleri DP iktidarını devirerek, yönetimi fiilen eline almış, Cumhuriyet tarihinin en önemli dönemeçleri arasında olan bu olayla 10 yıllık demokrasi denemesi son bulmuştur. Celal Bayar, Adnan Menderes ve DP ileri gelenleri tutuklanmışlardır. Darbe halkın büyük bir kesimi tarafından sevinçle karşılanmış, orduya sevgi tezahüratlarında bulunulmuştur. Cemal Gürsel Devlet Başkanlığına getirilmesiyle siyasette yeni bir döneme girilmiştir.

¹² 'Celâl Bayar'ın dillerinden darbenin Anatomisi' 5 Kasım 2006 tarihli *Akşam Gazetesi*.

1.2.1. Milli Birlik Komitesi ve Kurucu Meclisi

TBMM'nin yetkileri feshedilip, anayasanın bazı maddeleri geçersiz sayılmıştır. Onun yerine Milli Birlik Komitesi tüm yetkiyi eline almış, 38 üyeden oluşan komite "21 Ekim Protokolü" adı verilen bir belgeye tereddütsüz imza atarak ve fiilen ülkeyi yönetmeye başlamışlardır. Milli Birlik Komitesi tarafında 13 Kasım 1960 tarihinde, Alparslan Türkeş başta olmak üzere Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer Baykal gibi 14 üyesini görevden uzaklaştırarak dünyanın değişik yerlerine sürgün edilmiştir (KARAVELİOĞLU, 2007).

Bu emekli subaylardan bazıları, Hindistan'daki görevi sona erip Türkiye'ye dönen Alparslan Türkeş'le birlikte, Milliyetçi Hareket Partisi'nin önceli olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde (CKMP) siyasi hayata atılmışlardır.

DP'li yöneticilerin yargılandığı Yassıada mahkemesi başlamış, bu mahkemeler 203 celse sürmüş olup, 529 sanık, 1063 tanık dinlenmiştir. 15 kişi ölüm cezası, 31 kişi müebbet hapis, 418 kişi muhtelif cezalar almış, 123 kişi ise beraat etmiştir. MBK, 15 ölüm cezasından 4'ünü onaylamamış, Celal Bayar'ın cezası yaşından dolayı hapse çevrilmiş, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idamları ise onaylamıştır. Yassıada Duruşmaları sonucu idama mahkum edilen Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu, Adnan Menderes edilmişlerdir

Yeni anayasayı yapmakla görevlendirilen "Kurucu Meclis", MBK ile Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktaydı. Temsilciler Meclisi genel oya dayalı bir seçimle kurulmuş olmamakla birlikte, temsil niteliğinin geniş tutulmasına çalışılmış bir organdı. İllerin, siyasi partilerin ve çeşitli kuruluşların (barolar, basın, esnaf ve gençlik kuruluşları, sendikalar vb.) MBK müdahalesi olmaksızın doğrudan seçtiği üyeler bu meclis içinde çoğunluğu oluşturmaktaydılar. Anayasa yapımı süreci içinde Meclisin her iki kanadı arasında anlaşmazlık çıkması halinde de ağır basacak olan Temsilciler Meclisiydi. Ne var ki, Kurucu Meclis yasasında yer alan bir kural uyarınca mahkeme kararıyla kapatılmış olan DP üyelerinin bu mecliste temsil edilmeleri engellenmişti. Böylece ülkede önemli bir gücü temsil eden siyasal kadrolar Temsilciler Meclisi'nden dışlanmış olmaktaydılar. Bu durum demokratik anlayış açısından bir sakınca oluşturmakla birlikte, Temsilciler Meclisi'nin CHP eğilimli bir kentli-aydın

üstünlüğüne sahne olmasına da olanak vermiştir. Mecliste CHP dışında temsil edilen öteki parti ise Osman Bölükbaşı liderliğindeki Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ydı.

Temsil eksikliğinin anayasa bakımından ortaya çıkarabileceği sakıncayı önlemek için, Kurucu Meclisin kabul edeceği anayasa metninin bir de halkoyuna sunulması düşünülmüştü. Anayasanın belli bir tarihe kadar tamamlanamaması ya da halkoyunda reddedilmesi halinde ise, bu kez genel seçimle oluşacak bir Temsilciler Meclisi'nin göreve çağrılması öngörülmekteydi. 9 Ocak 1961 günü seçilen Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunun hazırladığı tasarı üzerindeki görüşmeler yeni anayasanın 27 Mayıs 1961 günü Kurucu Meclisçe kabul edilmesi ile tamamlanmıştır. Tasarının Temsilciler Meclisindeki görüşmelerinde hayli gergin tartışmalar yaşanmıştır. Aşağı yukarı aynı görüşleri paylaştığı düşünülen bu meclisin üyeleri arasında, ekonomik ve sosyal konularda önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmış, özellikle çiftçinin topraklandırılması ve ormanların devletleştirilmesi gibi amaçlarla özel mülkiyetin sınırlanması konusu ateşli tartışmalara konu olmuştur. Bir başka deyişle, 1960 sonrası Türkiye'sinde görülen sol-sağ kutuplaşmanın, yani toplum yapısını değiştirmek isteyenlerle, istemeyenlerin birbirlerinden ayrılmaya yönelmelerinin ilk ipuçları Temsilciler Meclisi'nde yaşanmıştır. İki meclis, anayasa mahkemesi, yargı bağımsızlığı gibi kurumsal çözümlerde ise görüşler birbirine çok daha yakın olmuş, Anayasa çalışmaları sırasında Kurucu Meclisin iki kanadı arasında önemli sayılacak görüş ayrılıkları da ortaya çıkmamıştır. Bir askeri müdahale sonucu yapılmış olmasına karşın, 1961 anayasasına damgasını vuran "sivil" güçler olmakta, Kurucu Meclisin "askeri" kanadının da bu güçlerden farklı bir çizgide bulunmadığı gözlemlenmektedir ([HTTP://WWW.AOF.EDU.TR](http://www.aof.edu.tr)).

1.2.2. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri

TBMM seçimleri, işte böyle bir ortamda, 15 Ekim 1961 günü gerçekleştirildi. Sandıklar açılınca, ihtilâlin siyasi faturasının CHP'ye çıkarıldığı görüldü. Oy dağılımı şöyle idi: CHP: % 36.7- 173 milletvekili, AP: % 34.7 - 158 milletvekili, CKMP: % 13.9 - 54 milletvekili, YTP: % 13.7 - 65 milletvekili (ÇAVDAR, 2004b: 144).

Ordu AP'yi, DP'nin devamı olarak algılamış ve bu görüş çerçevesinde Kurucu Meclis'teki bir konuşmasında Orgeneral Gürsel Şunları söylemiştir.

"DP'yi pervasız alışkanlıkları içinde yeniden hortlatmaya çalışanlar vardır. Bunlar ateşle oynadıklarının farkında değillerdir"(AHMAD, 1976: 230).

DP'nin devamı niteliğindeki AP ise, politik söylemlerinde titiz davranmaya çalışmıştır. Özellikle ordunun aleyhinde hiçbir söyleme yer verilmezken, aksine orduya övgüler yağdırmaktan çekinilmemiştir. Gümüşpala 2 Aralık 1962 1. Büyük Kongre'deki konuşmasında,

“Ben Silahlı Kuvvetler'in bu milletin bekçisi değil, sahibi olduğuna ve milletle ordu arasında bir mesafe yaratılmasının mümkün olmadığına yürekten inanmış AP'liler adına, ömrünün 46 yılını orduya vermiş eski bir asker olarak...” (CİZRE, 2002: 58-59).

İktidarın orduyla iyi geçinme çabalarının görüldüğü bu dönemde, ordudaki komutanlar arasında darbenin sonuçlarından memnun kalmayan komutanların yeni bir ihtilal yapma çalışmaları gözlenmektedir. Bu komutanların başını Talat Aydemir çekmektedir. Talat Aydemir, Kore'de görevli olduğu için 27 Mayıs'ın kadrosunda yer alamamış, darbeden 3 ay sonra yurda dönerek ve Harp Okulu Komutanlığı'na atanmıştır. Kısa bir süre sonra arkadaşlarıyla 'Türk Silahlı Kuvvetler Birliği' isminde bir teşkilat kurup, bu komitenin lideri olarak gizlice ihtilal hazırlıklarına başlamıştır (BAKİ, 2009).

Talat Aydemir başkanlığındaki komite, 22 Şubat'ta darbe girişiminde bulunmuştur. 22 Şubat darbe girişiminin gerekçesi ise,

“Atatürk'ün 10 Kasım 1938 saat dokuz beş geçe bize bıraktığı ülkü ve gayelerini aynı yerden başlatmak suretiyle devam ettirmek, sonra da çok partili sisteme geçmek” şeklinde açıklamıştır. (EROL, 2004:154).

Ayrıca bu darbeyle birlikte 14'lerin tavsiyesi sırasında söz düellosuna girdikten sonra tutuklanmasına neden olduğunu düşündüğü İsmet İnönü'yü, darbe girişimleri sırasında ikili oynadığını düşündüğü Dündar Seyhan ve eski Albaylar cuntası ve Türkeş'in başını çektiği 14'ler grubunu daha kolay ezip geçileceği düşünülmüştür. Komitenin darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış, emekliye sevk edilen komite üyeleri, bir yıl içinde tekrar örgütlenip, 21 Mayıs 1963 yılında ikinci darbe girişiminde bulunmuşlardır. İhtilal grubu içinde yer alan İzzet Köz, Türkeş'in istihbaratçısıdır ve darbe tarihini Türkeş' bildirmiştir. Türkeş'in bu haberi hükümete bildirmesi üzerine darbe girişimi yine başarısızlıkla sonuçlanmış ve Talat Aydemir idam edilmiştir (EROL, 2004:154).

1.2.3. 10 Ekim 1965 ve 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri

10 Ekim 1965 genel seçim sonuçlarına göre AP %52.9 oyla iktidar olmuştur. 10 Ekim 1965 günü yapılan genel seçimlerde; Demirel'in liderliğindeki Adalet Partisi (AP), 240 milletvekili; İnönü'nün liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 134 milletvekili; Bölükbaşı'nın liderliğindeki Millet Partisi, 31 milletvekili; Ali-can'ın liderliğini yaptığı Yeni Türkiye Partisi, 19 milletvekili; Aybar'ın Türkiye İşçi Partisi, 15 milletvekili ve Türkeş'in liderliğindeki Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 11 milletvekili ile parlamentoda temsil edilmişlerdir (ÇAVDAR, 2004b: 152).

Birinci, ikinci ve üçüncü Demirel Hükümeti döneminde işçi ve öğrenci olaylarının yoğun olarak yaşanmıştır. İktidara karşı, özellikle ekonomi temelli uygulamalarına karşı, yoğun bir şekilde protesto eden grup öğrencilerdir. Öğrenciler tarafından gerçekleştirilen, İstanbul ve Ankara üniversitelerinin işgali, 6. Filo gösterileri, Commer'in arabasının yakılması gibi olaylar, büyük çapta yankı uyandıran eylemler olmuştur. Üniversite öğrencileri tarafından, Dolmabahçe açıklarında demirlenen Amerikan 6. Filosu'nun karaya çıkmasını protesto etmek için, 17 Temmuz 1968'de miting yapılması kararlaştırılmıştır. Polis, mitingden önce bazı öğrencilerini gözaltına almış, bu süreçte bir öğrenci ölmüştür. Bu olay, "Bağımsız Türkiye" sloganlarıyla protesto gösterisi yapan solcu gençleri öfkelenmiş, karaya ayak basan Amerikan askerleri, gösteri yapan öğrenciler tarafından denize atılmıştır (BİRAND; DÜNDAR; ÇAPLI, 2007). Üniversitenin "Amerika defol" sloganlarıyla çınladığı bir dönemde Amerika Elçiliği, Türkiye'ye yeni gelen Commer'i¹³ ÖDTÜ rektörünü ziyarete göndermiştir. Bu ziyaret sırasında ÖDTÜ rektörlük binasının önündeki Commer'in arabası, üniversitenin solcu öğrencileri tarafından yakılmıştır. ÖDTÜ öğrencisi Mustafa Yalçınmer olayı şöyle anlatır:

"ÖDTÜ'de Rektörlüğün önünde Commerin arabasını gördüm. Elçiliğin arabasıydı. İnsanları Commer'in arabasının geldiğinden haberdar etmek üzere hızla yurlara koştum. En fazla 5-6 dakika sürdü. Tekrar koşarak Rektörlüğün önüne geldiğimde Commer'in arabası ters çevrilmişti ve yanıyordu." (BİRAND; DÜNDAR; ÇAPLI, 2007:183)

Olaydan sonra ÖDTÜ, Rektörlükçe kapatıldı ve olayda adı geçen öğrenciler üniversiteden atıldı.

¹³ Robert Commer'in CIA ajanıdır ve Vietnam'dan sonra Türkiye'ye büyükelçi olarak gönderilmiştir. "68 Kuşağı" adıyla anılan solcu gençlik, Commer'in Türkiye'ye gelişini uçaktan ilk indiği andan itibaren protesto etmişlerdir.

Genel olarak öğrenci olaylarına baktığımızda, öğrencilerin protesto gösterisi ve yürüyüşü sırasında çıkan bazı olaylarda şiddetin derecesinin arttığı, öğrenci ölümleriyle sonuçlandığı görülmektedir. Sol gruba mensup öğrencilerin güvenlik güçleriyle ve sağ grub mensubu öğrencilerle çatışmaya girmesi can kaybının artmasına neden olmuştur.

Ülkenin çeşitli yerlerinde bir taraftan öğrencilerin tepkileri sürerken, bir taraftan da işçiler cephesindeki tepkiler hızını arttırmıştır. Sendikalar kanununu protesto eden DİSK'e bağlı işçilerle güvenlik kuvvetleri çatışması gibi olaylar meydana gelmiştir. Sağ ve sol düşünce temelli illegal gruplar çoğalmış, olaylar kontrol altına alınamayınca mevcut hükümet tarafından sıkıyönetim ilan edilmiştir.

İsmet Paşa, yaşanan şiddet olayları hakkında Cumhurbaşkanı Sunay'a bir mektup yazmıştır. Mektupta şöyle deniliyordu;

“Sayın Cumhurbaşkanı, CHP Genel Başkanı olarak ben ve partimin yetkili organları, siyasi hakların iadesi için Millet Meclisi'ne verilmiş bulunan 218 imzalı bir anayasa değişikliği teklifini destekleme kararı aldığımızdan beri, gerek Zatı Devletlerinin, gerek bazı yüksek komutanların uyarı ve ısrarlarına muhatap olmaktadır”. İsmet Paşa darbe tehdidine karşı duruyordu.

Demirel ise darbe söylentilerinin, parti bütünlüğünü zedelenmesini önlemek için, partisinin grup toplantısında şöyle bir konuşma yapar;

“Asker muhtıra vermedi, Seçimlere gidelim. Hem Meclis'in verdiği oylar boşa gitmez, hem de Senato'muz zedelenmez. Ordu, hükümete bir muhtıra vermemiştir. Biz bazı sıkıntılar içindeyiz.” ([HTTP://WWW.RADİKAL.COM.TR](http://WWW.RADİKAL.COM.TR))

Darbe söylentilerinin gölgelediği 12 Ekim 1969 genel seçimi ile TBMM 14.dönem milletvekilleri seçilmiştir. Bu seçime göre Adalet Partisi aldığı %46.55'lik oyla meclise 256 milletvekili gönderip iktidar partisi, Süleyman Demirel ise başbakan olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi ise meclise gönderdiği 143 milletvekiliyle ana muhalefet partisi olmuştur (<http://www.tbmm.gov.tr>). Seçimler siyasal alanda iyileştirici, yeni bir ortam ve şartların oluşumunu sağlayamamıştır. İktidar değişmemiş, ülkedeki şiddet ortamı etkin bir şekilde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ülkenin bu manzarası karşısında yine darbe söylentileri yükselmeye başlamıştır.

9 Mart Darbe Girişimi: Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından emir-komuta zinciri içerisinde 12 Mart muhtirasından önce, TSK içinde kurulmuş olan ve başında Emekli

Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun bulunduğu gizli askeri cunta fiilen 9 Mart 1971 tarihinde darbe yapma kararı almıştır. Cunta içine sızmış ve önemli görevler üstlenmiş olan Mahir Kaynak vasıtası ile darbe önceden haber alınmış ve darbeye adı karışan ve Orgeneral rütbesinden daha kıdemsiz olanlar re'sen emekliye sevk edilmişlerdir. Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, 9 Mart Salı 1971'de yapılan toplantıyı şöyle anlatmaktadır;

“Oturduk. İşte genelde Türkiye'nin yeni bir müdahale havasına girdiği, ama artık okun hangi istikamete gideceği konusunda karar vermek gerektiği, gibi konuşmalar yapıldı ufak rütbeli karacılar tarafından.” (BİRAND; DÜNDAR; ÇAPLI, 2007: 238)

1.3. 12 MART 1971 MUHTIRASI

9 Mart darbe girişimi engellendikten üç gün sonra, 12 Mart 1971'de Demirel Hükümeti'ne Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzasını taşıyan muhtıra verilir. Muhtırayı saat 13.00'te TRT radyolarından nöbetçi spiker Çetin Çeki tüm ülkeye duyurdu.

“Parlamento ve Hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizde değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize.” (BİRAND; DÜNDAR; ÇAPLI, 2007:252-253)¹⁴

¹⁴ Ayrıca Bkz. Ömer Lütfü Erol, (2004), *Asker Devrim Darbe*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, s.574.

1.3.1. Balyoz Harekatı

Muhtıradan sonra “Balyoz Harekatı” adı altında, tüm yurttan birçok aydın tutuklanmış ve “Ziverbey Köşkü’nde” işkenceye maruz kalmıştır. Harekat sol muhalefete karşı yapılmış, TİP ve DİSK kapatılmış, 6 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Muhtıradan bir buçuk yıl sonra tutuklanan İlhan Selçuk, tutukluluk süresini şöyle anlatır:

“12 Mart döneminde Erenköy’de Ziverbey’de Zihni Paşa Köşkü diye anılan (ya da Ziverbey köşkü) yerde Faik Türün Ve Memduh Ünlütürk buyruğunda bir işkence merkezi kurulmuştur. Bu işkence merkezinde birçok aydın tezgahtan geçirilmiştir. ... Sorgunun omurgasında ikinci eklem, Devrim Dergisi çevresinde toplananların bir cunta oluşturdukları suçlamasıydı. İçinde komünistlerinde bulunduğu bu cunta, bir eylem planı hazırlamıştı; iktidarı devirecek, devleti ele geçirip komünizmi ülkeye getirecekti. Cuntanın başı Madanoğlu idi. Ne var ki, iş biraz karıştı. Çünkü Genel Kurmay Başkanı’yla üç kuvvet komutanı, 12 Mart muhtırasıyla hükümeti bir buçuk yıl önce devirmişlerdi. ... Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal ve ben, gözaltına alınmadan önce Ziverbey’de ne yapacağımızı, nasıl davranacağımızı tartışmıştık. Ben 12 Mart döneminde gözaltına alınan her arkadaşıma da aynı şeyleri söyledim. Ne isterlerse ‘evet’ deyin ve imzayı basın. Direnmenin anlamı yok, mahkemelerde gerçek ortaya çıkarsa çıkar. Ne var ki daha değişik bir yöntem bizleri bekliyordu. ... Sözelimi köşk eski bir yapıydı. Ahşap bölümleri hem gıcırdayıyor, hem ses geçiriyordu. Böylece işkence sesleri kolayca duyuluyordu. Benim kaldığım odanın penceresi doğaldır ki özel olarak yapılmış bir işkence hüccresinin değil, köşkün penceresiydi. Dışarıyı görmesin diye beyaz yağlı boya ile camlar boyanmıştı. Sürekli yataкта yatmaya zorlanmak belki bu yüzden. Pencereye yaklaşmanın tehlikeli olacağı düşünülüyordu. Zincir hem moral bozmak, hem acı çektirmek için, hem de sanık kıpırdadığı ve yataktan kalktığında şingirdasın diye takılıyordu.” (ARCAYÜREK, 2007: 202, 203, 204)¹⁵

Türkiye’de aydın kesimler arasında öğretmenlerin, özellikle de Köy Enstitüsü kökenli öğretmenlerin, özel bir yeri vardır. Işıklı’ya göre, onlar üzerindeki baskı ve kırım çok önceden başlamıştır. Aralık 1969 TÖS boykotu öğretmenlere yapılan baskılara bir tepki olarak ortaya çıkmış, ancak bu boykot, 12 Mart döneminde öğretmenlerle ilgi tutuklamaların gerekçelerinden birisi olarak kullanılmış, öğretmen kimliği ciddi bir dönüşüme uğramıştır (IŞIKLI, 2002: 106-107).

12 Mart Muhtırası sonrasındaki baskıcı rejim öğrencileri de abluka altına almıştır. Darbe sonrasında öğrenci tutuklamalarıyla ilgili en çok tartışılan olay Deniz

¹⁵ Ayrıntı bilgi için bkz: İlhan Selçuk, *Ziverbey Köşkü*, Cumhuriyet Kitapları, 2007.

Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam edilişleridir. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan 16 Mart 1971'de Gemerek'te yakalanarak tutuklanmış, Hüseyin İnan ise 23 Mart 1971'de yakalanarak, 24 Mart 1971'de tutuklanmıştır. Deniz Gezmiş Davası olarak anılan 1. THKO duruşmaları 16 Temmuz 1971 günü Altındağ Veteriner Okulu binasında Tuğgeneral Ali Elverdi başkanlığında Baki Tuğ savcılığında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 no'lu Mahkemesi'nde başladı ve 9 Ekim 1971 günü bitti. Deniz ve arkadaşları 16 Temmuz 1971'de başlayan 1.THKO Davası'nda TCK'nin 146.maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle, 9 Ekim 1971'de 146/1 idam cezasına çarptırılmıştır (BEHRAM, 2003). Mahkumların özür dilemesi istenmiş, fakat hiç biri yaptıklarının yanlış olmadığını savunarak özür dilememiştir. İdam cezaları o zamanlar senato tarafından onaylanmak zorundaydı. İsmet İnönü "siyasi suçlar idamla cezalandırılmamalıdır" diyerek Bülent Ecevit ile birlikte red oyu kullanmıştır. AP genel başkanı Süleyman Demirel ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay infazdan yana oy kullanmıştır. Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan ile birlikte 6 Mayıs 1972 tarihinde, gece 1:00-3:00 arası, Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde asılarak idam edilmiştir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarınının 1969'da öldürülen Taylan Özgür'ün yanına gömülme isteği, yerine getirilmemiş ve apar topar gömülmüştür (ÖZ, 1999: 245). Olaydan 15 yıl sonra, Süleyman Demirel bir gazeteciye verdiği demeçte idamlar için 'soğuk savaşın talihsiz olaylarından biri' yorumunu yapmıştır (FEYZİOĞLU, 2004: 294).

Sola karşı baskı ve işkence sürerken, sağ görüşlü grup gün geçtikçe eylemlerini arttırmaktadır. Bireysel katliamlarla başlayan saldırı olayları, bölgesel katliamlara dönüşmüştür.

1.3.2. 1977-1980 Dönemi Siyasi Olayları

1 Mayıs 1977 Katliamı: 1 Mayıs 1977 günü İşçi Bayramı'nı kutlamak üzere çeşitli illerden İstanbul'a gelen yaklaşık 500 bin kişi DİSK'in organizasyonu önderliğinde Taksim Meydanını doldurmuştur. Saat 19.00 sularında dönemin DİSK başkanı Kemal Türkler konuşmasının sonuna geldiğinde etraftan silah sesleri duyulmaya başlanmış, sular idaresi binasının üstünden ve meydandaki otelin çeşitli katlarından açılan bu ateş sonucu insanlar panik halde kaçmaya başlamış, kısa bir süre içinde İntercontinental Oteli'nin (Bugün The Marmara Oteli) de üst katlarından da ateş açılmıştır. İnsanlar panik halde kaçmaya çalışırken panzerler de kalabalığın arasına doğru girmeye ve kitleleri sıkıştırarak Kazancı Yokuşuna itmeye başlamıştır. Kalabalığa doğru ateş açılırken, polis de ateş açanlara değil, kalabalığın üstüne

saldırmıştır. Bir kamyonun tıkadığı Kazancı Yokuşundan aşağıya kaçmaya çalışan kalabalığı daha da korkutmak için bir daha ateş açılmış, insanlar panzerler altında kalarak ve birbirlerini ezerek kaçmaya devam etmiştir. Olay sonucunda 28 kişi ezilme ya da boğulma nedeniyle, 5 kişi vurulma nedeniyle, 1 kişi de panzer altında kalarak yaşamını yitirmiş, yaklaşık 130 kişi de yaralanmıştır. Ölenlerin çoğu Kazancı Yokuşu'nun başında, park edilmiş kamyon yüzünden sıkışarak ölmüşlerdir. 470 kişi gözaltına alınmış, fakat hiçbirinin olayla ilgisi kurulamamış, ateşi kimin açtığı tam olarak belirlenememiş, olay halen aydınlatılamamıştır.

İstanbul Üniversitesi Katliamı: 16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi'nde sol görüşlü yüze yakın öğrencinin üzerine bomba atılmış, kurşun yağdırılmıştır. Olay 7 öğrenci ölümü, 47 öğrencinin de yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Erol Müttecimler'e göre, Yüzbaşı Ali Çeliker bombaları, Ülkü Ocakları Derneği şube başkanı Abdullah Çatlı ve Selanik'te Atatürk'ün evini bombalayan MİT provokatörü Oktay Engin'e bölüştürmüştür.

Balgat Katliamı: 10 Ağustos 1978'de solcuların gittiği Ankara Balgat'daki bir kahvehane taranmış, 5 kişi ölmüş, 14 kişi yaralanmıştır. Bu olayda da yine Abdullah Çatlı'nın adı geçmektedir.

7 TİP'linin Öldürülmesi: 9 Ekim 1978 gece yarısı Ankara Bahçelievler'de Türkiye İşçi Partili 7 genç katledilmiştir. Olayla ilgili tutuklanan Haluk Kırıcı'nın ifadesine göre, öldürme emri "Büyük Reis" Abdullah Çatlı tarafından verilmiştir (DÜNDAR; KAZDAĞLI, 2005).

Siyasi Cinayetler: Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Doğan Öz 24 Mart 1978'de, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Kürsüsü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Bedrettin Cömert 11 Temmuz 1978'de, 1 Şubat 1979'da Abdi İpekçi, 10 Eylül 1979'da Türkiye İşçi Partisi Adana eski il başkanı Ceyhun Can yazıhanesinde, Çukurova Üniversitesi Rektör Vekili Fikret Ünsal evinin önünde, 19 Eylül 1979'da Malatya Ülkü Ocakları eski başkanı Mürsel Karataş İstanbul Sultanahmet'te, 28 Eylül' 1979'da Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul , 19 Kasım 1979'da eski Adalet Partisi İstanbul milletvekili İlhan Darendelioğlu İstanbul Beyazıt'ta, 20 Kasım 1979'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekan Yardımcısı Ümit Doğanay İstanbul Etiler Profesörler Sitesi'nde, 3 Aralık 1979'da Fedai Dergisi sahibi yazar Kemal Fedai Coşkuner İzmir Agora semtinde, 7 Aralık 1979'da İstanbul Üniversitesi İktisat

Fakültesi öğretim üyelerinden Cavit Orhan Tütengil İstanbul Levent'te, 11 Nisan 1980'de TRT İstanbul Radyosu prodüktörlerinden Ümit Kaftancıoğlu, 24 Haziran 1980'de Milliyetçi Hareket Partisi Gaziosmanpaşa İlçe Başkanı Ali Rıza Altınok evinde eşi ve kızıyla birlikte, 15 Temmuz 1980'de Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu Şişli'deki işyerinde, 19 Temmuz 1980'de Eski Başbakan Nihat Erim İstanbul'da Dragos Deniz Kulübü'nden çıkarken, 22 Temmuz 1980'de Maden-İş Sandikası Genel Başkanı Kemal Türkler İstanbul Merter semtinde silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür ([HTTP://TR.WİKİPEDİA.ORG](http://tr.wikipedia.org)).

1.3.3. Malatya, K. Maraş, Çorum ve Sivas Katliamları

Malatya Katliamı: Malatya'da alevi solculara yapılan saldırılar 1968'de bireysel olarak başlamış, on yıl içinde toplu katliamlara dönüşmüştür. 1978 yılında Malatya'da meydana gelen katliamın nedenlerini anlayabilmek için, katliam öncesindeki Alevilere ve solculara karşı yapılan bireysel saldırıları, on yıllık süreci anlamamız gerekir.

1968 Hekimhan Olayı: Hekimhan'ın AP'li Belediye Başkanı Ali Akyüz ile AP İlçe Başkanı ve İl Genel Meclisi Üyesi Turan Garipağaoğlu'nun öncülük ettiği sağcı militanlar, 15 Aralık 1968'de Hekimhan Lisesi'nde görevli sol görüşlü öğretmenlere ve öğrencilere “vurun Alevilere, komünistlere” sloganı eşliğinde, cop ve şişelerle saldırmışlardır. Saldırı sonucu çok sayıda öğrenci yaralanmış, öğretmenlerden solcu ve Alevi olanlar değişik yerlere sürgün edilmiş, birçok öğrenci de okuldan uzaklaştırılmıştır (MAKAL, 1992: 86).

2 Şubat 1975 Mitingi: Bireysel saldırılar ve öldürmeler giderek toplu saldırılara dönüşmeye başlamış, yoğunlaşan faşist saldırıları kınamak, devlet yetkililerini uyarmak amacıyla Malatya'daki demokratik kitle örgütleri bir araya gelerek ve “Faşizmi protesto” adıyla bir miting düzenlemişlerdir. Miting sırasında Ülkü Ocaklı bir grup tahrik edici slogan ve küfürlerle hakaret edilmiş, emniyet güçleri de dağılmakta olan topluluğa copla saldırarak miting alanını savaş alanına dönüştürmüşlerdir. Olay sonucunda 22'si ağır olmak üzere aralarında kadın ve çocukların da olduğu yüzlerce kişi yaralanmıştır (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999: 21, 22).

15-16 Şubat 1975 Olayları: TÖB-DER, öğretmenlere yapılan baskıları, sürgünleri ve öğretmenlerin özlük sorunlarını görüşmek amacıyla 15 Şubat 1975'de 57 ilde kapalı salon toplantısı yapılması kararlaştırılmıştır. Malatya'daki toplantı

katılanlar, toplantı sırasında sağ grup tarafından saldırıya uğramışlar, olay, alevi ve solculara ait ev ve iş yerleri yağmalanmasına dönüşmüştür. Saldırı bir sonraki gün şiddetini arttırarak devam etmiş, 1 kişinin ölümü, 29'u ağır olmak üzere 220 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanmıştır (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999:25).

1975 Akçadağ Öğretmen Okulu Olayı: Alevilerin yaşadığı yerleşim yerlerinin yakınında bulunan okulun yatakhaneleri 7 Kasım 1975 gecesi, önceden hazırlanmış eli sopalı ülkücüler, basılmış, olay sonucunda 600 öğrenci ve 20 öğretmen okuldan uzaklaştırılmış, olayla ilgili hiçbir şikayet ve soruşturma sonuç vermemiştir (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999).

1978 Katliamı: Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'nun evine bombalı bir paket göndererek suikast düzenlenir. Olayda Fendoğlu, gelini ve iki torunu ölür.

Hamit Fendoğlu'nun ölümünden iki gün önce Bilim ve Kültür Derneği adlı bir kuruluş, Malatya'da "Milletim Uyan" başlıklı bir bildiri dağıtır. Bildiride şu ifadeler yer almaktadır:

"Milletini seven subay, öğretmen, memur, talebe, işçi, köylü, kendini devletin, milletin temiz ideallerine adayan değerli kardeşlerimiz, komünistler tarafından kahpece şehit edilmişlerdir. Müslümanlar, bizi yok etmeye yönelik İslam ve millet düşmanlarının karşısında, müdafaa kavgasında birleşelim. İçinde bulunduğumuz zor günler, bütün Müslümanları bir araya getirmelidir. Vedatlar, İbrahimler; sizlerin bıraktığınız yerden davamız daha da yükselecek, komünist katillerden intikamınız mutlaka alınacaktır (CUMHURİYET GAZETESİ, 20.04.1978).

Malatya'da bulunan CHP senatörleri, düzenledikleri basın toplantısında Hamit Fendoğlu'nun ve yakınlarının ölüm olayını kınayarak ertesi gün meydana gelmesi muhtemel olaylara yetkililerin dikkatini çekerek önlem alınmasını istiyorlardı (Cumhuriyet Gazetesi, 20.04.1978). Gelişmelerden kuşku duyan CHP Malatya İl Örgütü, demokratik kitle örgütleri, basın ve duyarlı kişiler, Başbakanı, İçişleri Bakanını, Valiyi ve diğer yetkilileri arayarak önlem alınmasını istediler. Bütün bu çabalar, "Sakin olunuz, tahriklere kapılmayınız, devlet güçlüdür, her şeyin üstesinden gelecektir. Gerekli önlemler alınmıştır" yanıtıyla karşılaşıyordu.

Malatya Cumhuriyet Savcısı Halim Karabeyoğlu:

"Olayın olduğu gece Adalet Bakanlığı Müsteşarına olayları ayrıntılı olarak anlattım. Sıkıyönetimin mutlaka gerekli olduğunu da anlattım. İlgililere anlattım." (MİLLİYET GAZETESİ, 20.04.1978)

Olaydan bir gün sonra çevre illerden gelen gençlerle birlikte, toplanan kalabalık “Komünistlere ölüm, katil Ecevit, dan dan Hamido’ya intikam, Müslüman Türkiye” mahalle aralarına kadar dağılarak birçok ev ve iş yerini tahrip eder. Siyasi partilerin, demokratik kitle örgütlerinin (CHP, TÖB-DER, TÛM-DER, Tütüncüler Derneği) merkez binalarıyla, Gayret, Görüş, Ekspres, Baydağı, Güneş Gazetelerinin matbaa ve idarehaneleri, tek el ve gazete bayileri yerle bir edilmiştir. Rakı, şarap ve benzeri içkilerin satıldığı lokantaların, tek el bayilerinin ve marketlerin önü kırılmış şişelerle, masalarla birbirine karışmıştır. Ateşe verilen bu yerlerden Malatya’nın üstüne pis kokulu kara bir duman çökmüş, alçaktan uçan jetlerin sesleri karmaşa havasını arttırmıştır.

17 Nisan 1978 akşamı başlayan saldırı, tahrip ve silahlı çatışma; 20 Nisan akşamına kadar sürmüş, ancak üç gün içinde denetim altına alınabilmiştir. Bu süre içinde 8 kişi ölmüş, 20’si ağır olmak üzere 100 kişi yaralanmış, 100 işyeri ve konut tamamen olmak üzere, toplam 960 işyeri ve konut tahrip edilmiştir. Olaylar sırasında onlarca oto da zarar görmüştür.

1974-1980 yılları arasında Malatya’da 101 kişi siyasi cinayete kurban gitmiş, yüzlerce kişi de yaralanmıştır. 12 Eylül 1980’de yapılan askeri darbeden sonra da, demokrat, solcu ve Alevilere yönelik faşist baskılar yoğunlaşmıştır. Neredeyse her gün evleri, işyerleri aramadan geçirilen bu insanlar, toplumsal düzenin ve bütünlüğün korunması gibi gerekçelerle gözaltına alınmış, işkencelerden geçirilmiştir. Bunca baskıyla karşılaşan demokrat, solcu ve Aleviler, sonunda Malatya’yı terk etmek zorunda kalmışlardır. İş sahibi olanlar, işyerlerini günün değerinin çok altında fiyatlara satarak Mersin, Adana, İstanbul, İzmir gibi kentlere göç etmeye başlamışlar, ekonomik gücü olmayanlar da köyelerine dönmüşlerdir. Böylece Malatya’nın inançsal, etnik ve kültürel mozaigi, siyasal yapısı esaslı bir değişime uğramıştır (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999).

K. Maraş Katliamı: Malatya olaylarının soruşturma aşamasında Alpaslan Türkeş, tehdit cümleleri içeren bir açıklama yapmıştır. MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş;

“Hükümet, MHP’ye yönelik iftiralarını yoğunlaştırdığını ve milliyetçilere işkence ederek, canavar POL-DER üyesi işkenceci polisler hakkında hükümetin yasal yoldan hesap sormasını istemiş. Bu muameleler sürdüğü takdirde Erzurum ve Kahramanmaraş’ta da bu

tür olayların çıkacağını belirterek gelecek hakkında tahminde bulunma sayılmamalıdır” (SONHAVADİS GAZETESİ, 22.04.1978)¹⁶ demiştir.

Bu olay üzerine Başbakan Bülent Ecevit, “MHP Genel Başkanının bildiği bazı şeyler var. Bu arada hükümetimiz bir güvenlik önlemi almak üzere çevre il ve garnizonlardan Maraş’a askeri birlikler gönderdi. Önlem alınmıştır” (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999:89) şeklinde bir açıklama yapmıştır. Güvenlik güçleri ve askeri birlikler tarafından, Maraş’ın sokaklarında sıkı önlem alınmıştır. Güvenlik güçleri, Serintepe Mahallesinde dolaşan iki kişiden şüphelenip ve gözaltına almışlardır. Bu kişilerin, bir süre önce İmam-Hatip Lisesi’nde hırsızlık yaptıkları iddiasıyla aranan Ahmet Kolutek ile Ali Koşargelir oldukları, üzerlerinde patlamaya hazır üç dinamit lokumu bulunduğu ortaya çıkmıştır. Soruşturma sonucu, kentte sabaha kadar arama yapılmış, aramada 34 kişi gözaltına alınmış, ayrıca üç otomatik silah, çok sayıda mermi ve patlayıcı madde ele geçirilmiştir. Gözaltına alınanlar, ifadelerinde birçok yeri bombaladıklarını, iki gizli örgüt “Türk Yıldırım Komandoları” ve “Esir Türkleri Kurtarma Ordusu” ile ilişkili olduklarını söylemişlerdir (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999:90). Emniyetin bir yetkilisi,

“Yapılan soruşturma kentte meydana gelen patlamaların bir provokasyon olduğunu ortaya çıkarmıştır; komandolar, özellikle kendi kuruluşları olan derneklere bombayı atıyorlar, sonra da suçu solcu gruplara yüklemek istiyorlar” (CUMHURİYET GAZETESİ, 22.04.1978) demiştir.

Kahramanmaraş katliamı, katliamdan on beş gün öncesinden EDEM (Yağ Fabrikası) toplantısında kararlaştırılmıştır. Toplantının açış konuşmasını yapan Hasan Balcı,

“Bugüne kadar bizleri koruyabilmeleri için ülkudaşlarımıza her ay 250 bin lira para veriyorum. Sizler ise bugüne kadar bir kuruş yardım yapmadınız. Hükümete haddini bildirmek ve Alevi komünistleri yok etmek istiyorsak mutlaka birleşip bütün gücümüzü ortaya koymalıyız. Elbirliği yapalım, Maraş’ı komünistlerden, POL-DER’cilerden, TÖB-DER’cilerden temizleyelim” (AYDINLIK GAZETESİ, 12.01.1979) demiştir.

Katliam Ülkücü Gençlik Derneği tarafından getirtilen “Güneş Ne Zaman Doğacak” isimli bir film 19 Aralık 1978’de Çiçek Sinemasında gösterimdeyken, sinemaya bir bomba atılmasıyla başlamıştır. Önceden hazırlanmış 30-40 kişilik Ülkü

¹⁶ Ayrıca bkz: 22.04.1978 tarihli **Hürriyet, Milliyet** Gazeteleri.

Ocaklı bir grup, “Bunu solcular attı” diye diğer seyircileri tahrik etmişler, sloganlarla PTT ve CHP binasına saldırmışlardır.

Araştırma sonucu patlayıcı maddenin ülkücüler tarafından atıldığı ortaya çıkar. Bu nedenle bazı kişiler gözaltına alınır. Gözaltına alınanlardan Yusuf İlhan, poliste verdiği 21 Ocak 1979 tarihli ifade tutanağı şöyledir:

Daha önceden tanıdığı sanık Ökkeş Kenger’in¹⁷, 17. 12. 1978 Pazar günü kendisine ‘Ankara’dan geldim, cezaevinde yatan kardeşin Muhittin’i gördüm, sana selamı var, ama sen kardeşine layık değilsin; neden sağda solda dedikodu yapıp kardeşimin cezaevine girmesine onlar sebep oldu diyorsun, biz Kahramanmaraş’ı düzeltereğiz. Çiçek Sinemasındaki film ülkücülerini savunuyor, arkadaşlarımız oraya toplanıyor, biz bunları istediğimiz yöne çekebiliriz, sana da iş düşüyor.” (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 199:93)

Polise ve Sıkıyönetim Komutan Yardımcılarına verdikleri ifadeleri mahkemede kabul etmeyen sanıkların tümü, yargılama sonunda delil yetersizliğinden beraat etmiştir.

Maraş Meslek Lisesi öğretmenlerinden sol görüşlü Hacı Çolak ve Mustafa Yüzbaşıoğlu, 21 Aralık’ta okuldan evlerine giderlerken yolda silahlı saldırıya uğramışlar, Hacı Çolak olay yerinde ölmüş; Mustafa Yüzbaşıoğlu yaralı olarak götürüldüğü hastanede yaşamını yitirmiştir. Öğretmenlerin cenazesinin kaldırılacağı 22 Aralık Cuma gününde, Bağlarbaşı İmamı Mustafa Yıldız tarafından Cuma namazında, “Oruç ve namazla hacı olunmaz, bir Alevi öldüren beş sefer hacca gitmiş gibi sevap kazanır” diye vaazlar verilerek, halk katliama katılmaları için kışkırtılmıştır. “Allah için Alevileri, gavurları vurun, evlerini yakın. Solcuları öldürün. Polis ve asker durdurursa dönün onları da vurun” diye topluluğu tahrik etmişlerdir. Faşistler ve sağcı gruplar, cenaze törenine saldırmak için geceden çevre il, ilçe ve köylere adam göndererek, “Komünistler, Aleviler Cuma namazında camileri bombalayacaklar, Müslüman kardeşlerimizi katledecekler. Bunun hazırlığını yapıyorlar. Müslüman kardeşlerimizi katliamdan korumak için toplanalım” diye çağrı yapmışlardır. Bu arada Maraş Müftüsünün de resmi araçla kentte dolaştığı, halkı kışkırttığı bildirilmiştir. Cenaze korteji Ulu Cami’ye yaklaştığında, toplanan saldırganlar “Komünistlerin, Alevilerin namazı kılınmaz. Komünistler Moskova’ya, Katil iktidar” sloganlarıyla bağırarak saldırıya geçmişler, saldırı sonucu 100’e yakın ev ve işyeri tahrip edilmiş ve saldırıyı yapan gruptan 3 kişi ölmüştür.

¹⁷ K. Maraş olaylarında birinci sanık olan Ökkeş Kenger, MHP ve BBP’den milletvekili olarak Meclise girer.

Saldırgan gruptan 3 kişinin ölmesiyle birlikte, 23 Aralık 1978’de ve K. Maraş’ın bütün cadde sokaklarında yıkımla toplu katliamlar başlatılmıştır. Sayıları üç bine yakın ve ellerinde MHP bayrağı bulunan bir topluluk, “Alevilere ölüm, komünistler Moskova’ya, milliyetçi Türkiye” sloganlarıyla saldırıya başlamış olan gruba katılmak üzere harekete geçmişlerdir. Katliamda öncülük yapan faşist katiller yüzlerini maske ile kapatırken, yaşı 60’ın üstünde olan sakallı fanatik dinciler yüzlerini maskelemeyi gereksiz görmüşlerdir (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999) .

Katliamı, bir görgü tanığı şöyle anlatıyor:

“Hep ellerinde Alman tüfeği, mavzer, makineli tüfekler vardı. Kadınlarımızın memeleri kesildi. Altı aylık çocuğumuza kurşun sıkıldı. Kolları kesildi, kafaları dövüldü (ezildi). Kadınlarımızın hem ölüsüne hakaret ettiler, hem dirisine. Kocasının yanında yaptılar. Kocasını dedi ‘Allah’tan korkun’. Kocasını çektiler öldürdüler. Ardından kadını öldürdüler. 20 yaşında bir babayı oğluyla birlikte öldürdüler. Gözlerine şiş soktular insanların.” (ERDOST, 1995:205, 206)

Meryem Polat:

“Beş çocuğum, damadım ve kızımın nişanlısı vardı. Evimiz, mahallenin en ucundaydı. Ortalardaki bir eve gittik. Sabahtan başlayıp ikindiye kadar bütün evleri yaktılar. Bir çocuk kazanda yakıldı. Bizim evin de yandığını duydum, çocuklarla gittik, baktık yanıyordu. O sırada bağıra bağıra 100 kadar kişinin geldiğini gördük. Hemen yanan evin bodrumuna sığındık. Her şeyi tekrar talan ettiler. Biz bodrumda suyun içindeydik; üstümüz tahtaydı. Tahtalar yanıyor, üstümüze düşüyordu. Evim kül oldu. Bodrumda sekiz kişiydik, orada olduğumuzu anlamadılar, çıkıp gittiler. Askerler gelip bizi Ticaret Lisesi’ne götürdüler .” (YENİGÜNDEM DERGİSİ, S. 38, 1986).

Katliam iki gün sürmüş ve 111 ölü, 1000’in üzerinde yaralı, 552 tahrip edilerek yakılan ev, 289 tahrip edilerek yakılan işyeri, 8 yakılan oto gibi bir bilançoyla son bulmuştur (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999:171).

Çorum Katliamı: Çorum’da, 19 Mayıs “Gençlik ve Spor Bayramı” kutlama hazırlıkları sırasında ülkücülerin bayram töreninde kızların kıyafetlerini gerekçe göstererek halkı tahrik etmek amacıyla bir bildiri dağıtılmıştır. Bildiride şunlar yazıyordu:

“Müslüman namusuna sahip çık!

19 Mayıs gösterileri adı altında yine namus bacılarımızın iffet ve hayasına kahpeçe ve haince saldıracak bir gün geliyor. Yüreklirimizi parçalıyor, içimize kan akıtılıyor. Yine Müslüman evlâdı kan ağlamaya kafir düzen tarafından soyularak, en müstehcen ve kepaze

kılıkta teşhir edilecektir. Bin yıllık mübarek tarihimize bundan büyük bir leke sürülebilir mi? Kurtuluş Savaşında namusunu Yunan eli kirletmektense ölmeyi tercih eden mübarek ninelerimizin kemikleri sızlamaz mı? Ey Müslüman, düşün, süngüyle ama karnında çocuk çıkarken zihniyetle bu zihniyetin farkı ne? Namazını kıl, orucunu tut yeter; karışan mı var diyen gafil Müslüman sen de düşün. Düşün ki, haddini bilmeyenlere bildirelim hadlerini. Şu haris-i Şerifi asla unutma, haksızlık karşısında susan, dilsiz şeytandır. Ne mutlu canı ile, kanı ile, malı ile CİHAD edenlere-İslâmcı Gençlik” (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999:180, 181)

Çorum katliamı, 27 Mayıs 1980’de MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak’ın Ankara’da vurularak öldürülmesi gerekçe gösterilerek başlatılmıştır. Halkı kıskırtan bildirimlerin dağıtılması, hemen ardından Sazak’ın öldürülmesi ve bu öldürülme olayının Ankara’da olmasına karşın, Çorum’da yoğun tepkiye yol açması, katliamın planlı olarak yapıldığının bir göstergesidir.

28 Mayıs Çarşamba günü, Çorum’un *en işlek* caddesinde ve çoğunluğu çocuk ve gençlerden oluşan sağcı gruplar (ülküçüler) elleri havada kurt işareti yaparak “kanımız aksa da zafer İslâm’ın, kana kan, intikam” sloganlarıyla yürüyüşe geçmişlerdir. Yürüyüş korteji, kısa süre sonra saldırıya dönüşmüş, cadde üzerinde bulunan solculara ait işyerleri tahrip edilmeye, yakılmaya başlanmıştır. Yürüyüş kortejinin çevresinde görevli polisler, olaya müdahale etmemişler, seyirci konumunda kalmışlardır. Çorum’un okullarında öğrencilerin baskısı, terörü etkinliğini arttırmış, solcu ve alevi öğrencilerin derslere girmesi engellenmeye çalışılmış, öğretmenlere saldırılmıştır.

Olaylar şiddetini arttırarak sürmekte, ölü ve yaralı sayısı her geçen gün artmakta, katiller bulunamamakta, katliam herkesin gözü önünde yapılırken olaya karışanlar tespit edilememektedir. Polisler ya olaya müdahale etmemiş, ya da saldırgan grubun yanında yer almıştır. Saldırıları engellemekle yükümlü olan polisler saldırganlarla işbirliği içine girdiği için olay bastırılmamış, vali jandarmadan yardım istemiştir. Jandarmanın Yarbay Vural Gürde Alevilerin, polisler ve MHP’liler tarafından saldırıya uğramalarını engellemek için önlemler almıştır.

Çorum MHP’li milletvekilli Mehmet Irmak tarafından, Jandarmanın İl Komutanı Vural Gürde’ye olayları engellememesi için baskı yapılmış, Yarbay Gürde milletvekillinin baskısına rağmen görevini yerine getirmiştir. MHP milletvekilleri, Çorum’da olaylar nedeniyle görevli bulunan askeri birlik komutanı General Şahabettin

Esengül'den, Jandarma Komutanının tutumundan memnun olmadıklarını bildirmiş değiştirilmesi için baskı yapmışlardır. General Esengül, kendisine yapılan baskıyı şöyle anlatmaktadır:

“İsimlerini dahi hatırlamak istemiyorum. Bu milletvekilleri devamlı suretle yaranın kabuklanması değil, kanamasını istiyorlardı. İşleri güçleri Ankara’da belirli odakları tahrik etmek ve almış olduğu yetkilerle Çorum’a gelip karma karışım etmekte. Bu iki milletvekili olayların tarafımdan bastırılmasını memnuniyetle karşılamadılar. Yani ne istiyorlardı? Bir taraf korunsun, diğer taraf öldürülsün. Yani katalizör rol oynamayacaksınız. Güvenlik tedbirleri tam olarak almayacaksınız. Bir kesim ki ona Sünni kesim diyebilirsiniz, Alevileri esasen sıkışmış bir bölgede çevirmiş, onların üzerine saldırıp imha etmek istiyorlardı. Fevkaalede küstah bir tavır içindelerdi.”(NOKTA DERGİSİ, S.22, 1986)

29 Mayıs günü Çorum’un Cadde ve sokakları faşist saldırganlarca işgal edilmiş, “Kana kan, intikam” sloganlarıyla saldırılarını sürdürmüşlerdir. Solcu ve Alevilere ait işyerleri yağmalanmış, tahrip edilmiş, yakılmış; insanlar dövülmüş, esir alınmıştır. Saldırıları Çorum’la komşu il, ilçe ve köylerle bağlantılı tüm yollara kadar taşmıştır. Araçlar durdurulmuş, kimlik kontrolü yapılarak solcu ve Alevi olanları alınıp işkence maruz bırakılmışlardır. Saldırıya uğrayanların, güvenlik güçlerine başvurduklarına “Toplumsal olaydır, müdahale edemeyiz” yanıtıyla karşılaşmışlardır.

Olayların genişlemesi, karşılıklı çatışmaya dönüşmesi üzerine, Çorum Vali Rafet Üçellit tarafından sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, savunma amacıyla halkın oluşturduğu barikatların kaldırılmasını istenmiştir. Saldırıya uğrayan halk, sokağa çıkma yasağına uyarırken; saldırganlar özgürce sokaklarda saldırılarını sürdürmüşlerdir.

Çorum kalesi yakınındaki semtlerde oturan halkın kurduğu bir savunma barikatına saldırganlar silahla ateş etmişler, ama barikatı aşamamışlardır. Vali Rafet Üçelli, halkın kendini savunması için kurduğu bu barikatın kaldırılmasını Jandarma Komutanı Yarbay Vural Güride’ye emir vermiş, halkın can güvenlikleri için kurdukları barikatı kaldırmamakta direnmiştir. Vali ise, barikatın mutlaka kaldırılmasını, yolun trafiğe açılmasını istemektedir. Jandarma Yarbay Vural Güride ile Vali arasında geçen konuşma şöyle:

Vali: lütfen Ankara-Samsun Karayolu trafiğe açılsın.

Yarbay Güride: Sayın Valim yolu açmak için silah kullanmak zorunda kalacağız. kan akar, bu da olayları tırmandırır.

Vali: Her şeye karşın yol trafiğe açılmalıdır.

Yarbay Güride: Kan dökülür, ben açamam sayın valim. Buyurun siz açın.

Halk barikatını kaldırmamış, ama başka bir semtteki zayıf bir barikatı aşan 19 AN 709 plakalı, kırmızı renkli Reno marka bir otomobil ile Milönü semtini silahla boydan boya taranmıştır. Görgü tanıklarının ifadelerinden yola çıkılarak, mahalleyi silahla tarayan otomobilin plakasının bir traktöre ait olduğu, otomobilin içinde polislerin olduğu anlaşılmıştır (ERKAL, 1993:88, 90).

Mayıs'ın 28-29-30-31. günlerinde karşılıklı çatışmaları devam etmiştir. Bu arada Alevi ve solculara ait bazı ev ve işyerleri tahrip edilmiş ve yakılmıştır. Birçok kişi yaralanmış, bazıları da öldürülmüştür. Halkın güvenlik güçlerine (polise) güveni olmadığından barikatlarla semtlerini korumaya çalışmışlardır. Bunun farkına varan vali, askeri birliklerden yardım istemiştir. Askeri birliklerin devreye girmesiyle saldırılar ve çatışmalar denetim altına alınmış görünse de; bunu fırsat bilen emniyet güçleri, direnen mahallelerde operasyonlar yapmışlar, operasyon sırasında Mutluevler-su deposu yakınında, yol ortasında kurşunlanarak öldürülmüş bir erkek cesedi bulunmuştur. Daha sonra Milönü'nde bir polisin öldürüldüğü, birinin de yaralandığı bir olay daha ortaya çıkmıştır. Polis öldürme olayında yaralı kurtulan polis memuru Mehmet Bektaş ifadesinde:

“Trafikteki servisler kaldırılmış olduğu için, sabahları işe değişik vasıtalarla gidiyordum. O sabah Muzaffer Yeşilyurt'la birlikte Milönü'nden geçerken boş bir arsadan üzerimize dört el ateş edildi. ‘durun, teslim olun, silahlarınızı atın’ diye bağırdılar. Muzaffer silahını çekip ateş etmeye başladı. Benim kırkkale tutukluk yapmıştı. Onlar ateş etmeye devam ediyorlardı. O sırada Muzaffer vuruldu ve düştü. Düşünce ateş edenler uzaklaştılar. Muzaffer ‘hemşerim beni kurtar’ dedi. Eğilip baktığımda ölmüştü. Onun tabancasını aldım ve kaçanların arkasından iki el ateş ettim. Bu sefer 100-150 kişi olarak bana doğru geliyorlardı. Yapacak bir şey yoktu, kaçarak bir apartmana girdim. Bu sırada attıkları bir tuğla alnıma gelmişti. Ev sahibi ‘Girecek benim evi mi buldur, defol’ dedi. Beni kovalayanları da içeri aldı. Üzerime atladılar ve beni sürükleyerek sokağa çıkarttılar. O sırada kendimi kaybetmişim. Eşim Gülay beni oradan olarak, hastaneye götürmüş” (ERKAL, 1993:94).

Polislerin ölümüyle ilgili başka söylentilerde bulunmaktadır. Söylentiye göre Mehmet Bektaş'la, birlikte gelen polis Muzaffer Yeşilyurt'a Milönü'ndeki barikatların kaldırılmasını teklif etmiş, demokrat olarak bilinen Muzaffer karşı çıkınca, Mehmet Bektaş silahını çekerek Muzaffer'i vurmuştur. Barikatların yanında bulunanlarda olayı görmüşler ve Mehmet Bektaş'ın arkasına düşmüşler, fakat olay açıklığa kavuşmamıştır.

Ama solcular suçlu görülerek iki kişi gözaltına alınır, yargılama sonucu ağır hapis cezası verilir (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999:188).

Çorum'da 1977 ve 1978 yılları arasında 15 kişi siyasi cinayetlerin kurbanı olmuştur. 1980 Çorum katliamında 45 kişi hayatını kaybetmiş, 200'e yakın kişi de yaralanmıştır. Çoğunluğu Alevilere ait olan yüzlerce ev ve işyeri tahrip edilmiştir (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999:188).

Sivas Katliamı: Sivas'ta 2-4 Eylül 1980'de meydana gelen katliam, Malatya, K. Maraş ve Çorum'da yapılan katliamların tekrarıdır. Öncelikle alevi ve solculara yönelik bireysel saldırılar yapılmış, camiler bombalanıp aleviler ve solcuların yaptığı söylentileri çıkarılmış, sağcı görüşlü gazete ve dergilerde yalan haberler ve halkı tahrik etmeye yönelik yazılar yayınlanmıştır. Şartlar olgunlaştıktan sonra çıkan bir kıvılcımla, o bölgedeki alevi ve solcu gruplara karşı katliam başlatılmıştır.

Katliamdan önce, sağ görüşlü gazete ve dergilerde halkı kışkırtmak için yazılan yazılara örnekler:

“Gidiş budur; Türkiye şartları içinde ekonomik, sosyal, kültürel ve ideolojik oluşumlarla bir Bolşevik İhtilaline süratle ve başarı içinde gidilmektedir. Bülent Bey de bir kalkan ve alet olarak kullanılmak istenmekte ve kullanılmaktadır. ... Müslüman hemşerilerimiz camide namaz kılarken Allaha küfretmek gafletini gösterenler, Müslümanlar camilerden çıkarken üzerlerine kurşun yağdıranlar, dükkanları basıp haraç istercesine bilmem ne DER'e para topluyorlar.” (HAKİKAT, 11, 25.08.1978)

“Fertler olarak kendimizi İslama uydurmak ve Müslüman olmak zorundayız. Yanışlara mahal olmasın, kendimizi yeni baştan sıraya çekip eksikliklerimizi tamamlamak, düzenin bize yamadığı İslam'dan olmayan taraflarımızı müsamahasız ve tavizsiz kesip atmak zorundayız... Kurtuluşumuz yakındır.” (YENİDEN DOĞUŞ DERGİSİ, 01.09.1978)

Halkı kışkırtma olayının sürekliliğini sağlamak için, tüm şehirde “*Aleviler-Komünistler camileri bombalayacaklar, cami vaizini dövdüler, oruç tutan yurttaşlara saldırdılar*” Ülkücü Gençlik Derneği bir bildiri hazırlar. Bildiride şöyle denilmektedir:

“Aziz hemşerilerimiz, eceli gelen köpek cami duvarına pisler atasözü tecelli etmektedir. En son çare olarak camilerimize saldırmayı, mübarek ramazan ayında yüzümüze sigara üfleme kadar cüret etmişlerdir. Fakat ülkücü Türk gençliğinden daima hak ettikleri cevabı almışlardır. Ülkücü gençlik olayları yakından takip etmekte ve her an uyanık bulunmaktadır. Ancak Vatan müdafaası sadece gençlere terk edilemez. ‘Ben de bu vatanın evladayım’ diyen herkes vazifesini yerine getirmeli ve mücadeleye destek olmalıdır...”

4.9.1978 günü Alibaba Mahallesi'nde halk, pazaryerinde bayram alışverişi yaptığı sıralarda mahallenin üst kesiminde bulunan Çukurtarla Senti'nde patlayıcı bir madde atılmış ve yoldan geçen yurttaşlara saldırılmıştır. Önceden hazırlanan plan gereğince aynı anda faşist bir grup da Alibaba pazar yerindeki halka silahla saldırarak “*Ey Müslümanlar ne duruyorsunuz, Aleviler, komünistler namazdan çıkan Müslümanlara saldırdı, Müslümanlar katledildi*” diyerek saldırılarını ve tahriklerini sürdürmüşlerdir. Bu sırada yaşlı bir kadın saldırganın açtığı ateş sonucu öldürülmüş, birçok kişi yaralanmış, pazar yerindeki tüm eşyalar, araçlar talan ve tahrip edilmiştir (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999:262, 263).

Olaylar büyüyerek önce Alevilerin çoğunlukta olduğu diğer mahallelere, daha sonra tüm şehre yayılmıştır. Saldırıların ilk günü olay engellenememiştir, ikinci günü yine şehir saldırgan gruplara esir düşmüştür. Katliam 12 kişiyi ölümü, birçok yaralı, ev ve iş yerlerinin talan edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Sivas katliamı tarihte ilk olmamıştır. 1 Temmuz 1993 yılında Pir Sultan Abdal Şenliklerine içlerinde birçok sanatçıda bulunduğu halk, öğle namazından çıkan kalabalık tarafından saldırıya uğramış, güvenlik güçleri her zamanki gibi olaya seyirci kalmış ve olay sonucunda 35 kişi hayatını kaybetmiş, yaklaşık 20 kişide yaralanmıştır (ŞAHHÜSEYİNOĞLU, 1999:262, 263).

1.3.4. Fatsa Nokta Operasyonu

14 Ekim 1979'de yapılan ara seçimler sonrası Dev-Genç'e yakınlığı ile bilinen bağımsız aday Fikri Sönmez Fatsa Belediye başkanı oldu. Belediye direniş ve halk komiteleri şeklinde örgütlenmiştir (Milliyet Gazetesi, 16.02.1997). Fatsa'da karaborsa önlenmiş, halka satılmadan istif edilen yağlar, istifçilerin depoları açılarak halk komiteleri eliyle halka dağıtılmış, 7'den 70'e herkesin katıldığı halk şenlikleri düzenlenmiş, Fatsalılar o güne dek hiç yaşamadıkları huzur ve güvene kavuşmuşlardır. Çorum'da yaşanan olaylar faşistlere karşı kamuoyunda çok güçlü bir tepkinin oluşmasına yol açmıştır. Bu yüzden bu havanın dağıtılması ve dikkatlerin başka yöne çekilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Fatsa'da “Nokta” operasyonu adını verdikleri operasyonu başlatmışlardır. Demirel'in “Çorum'u bırak Fatsa'ya bak.” sözleri üzerine AP yöneticileri bile Fatsa'daki düzenden herkesin memnun olduğunu belirten telgraflar çekmişlerdir. Öyle ki, AP ilçe yöneticileri bile parti merkezlerine çektikleri telgrafla, “*Bize yapacağınız en büyük iyilik, Fatsa'nın idaresini bize bırakmanız,*

karışmamanızdır.” demişlerdir. Fatsa AP İlçe Başkanı operasyon öncesinde gazetecilere şunları söylüyordu: “Huzur içinde Fatsalı kardeşlerimizle yaşıyoruz. Ünye ve Ordu’ya gittiğimizde sıkıntılarımız oluyor. Dövülüyor, horlanıyoruz. Bizim ilçemizde kan yok, ateş yok, barut yok.”

MSP İlçe Başkanı şunları açıklıyordu:

“Fatsa’da ateş ile barut yok. Böylesine huzurlu bir yerde olay çıkarmak istemek niye? Değişik görüşlerle her zaman bir aradayız. İlçede zorlama yok, tazyik yok, herkese insan gözüyle bakılıyor.” (MİLLİYET GAZETESİ, 04.07.1980)

Bakanlar Kurulu tarafından, «Küçük terör odaklarında» baskınlar yapılmasına ilişkin kararlar 11 Temmuz sabah erken saatlerinde asker ve polis “nokta operasyonu” düzenlenmiş ve Fatsa Bağımsız Belediye Başkanı Fikri Sönmez ile beraber 300 kişi gözaltına alınmış bunlardan 250 kişi 15 Temmuz’da serbest bırakılmıştır. 12 Temmuz’da sokağa çıkma yasağı ilan edilip, kaymakam görevden alınmıştır. Sönmez 18 Temmuz’da tutuklanarak 12 Eylül’den sonra cezaevinde ölmüştür (<http://tr.wikipedia.org>).

AP Genel Başkanı Demirel;

“Fatsa’da meydana gelen olay, Fatsa Cumhuriyeti olayıdır. Orada devlet yoktur. Seyirci kalmıştır. Henüz Fatsa’nın başındayız. Kökünde Kızıldere vardır. Bu mesele yarım bırakılmaz. Bırakılırsa yüz Fatsa çıkar.” (ARCAYÜREK, 1986:299)

Kenan Evren 25 Ekim 1982’de Trabzon gezisi sırasında yaptığı bir konuşmada bu olayla ilgili şu sözleri söylemiştir:

“Ve yine biliyorduk ki, Fatsa kurtarılmış bir kasaba idi. Oralarda Devletin kanunları işlemiyordu. Buralarda vatandaşlar sorunlarını, Devletin ilgili makamlarına değil, mahalle komitelerine bildirmekte ve şikayetleri kendilerinin taktıkları isimle buralardaki (Halk Mahkemelerinde) neticelendirilmekte ve hatta bu halk mahkemelerinde ölüm cezaları dahi verilmekte ve bu cezalar sokak ortasında herkesin gözü önünde kurşunlanarak icra edilmekteydi. Böyle sokak ortasında, bu mahkeme kararlarının yerine getirildiği zamanları da biliyoruz”

1977 Haziran’ında Fatsa Halkevleri Şube Başkanı Kemal Kara’nın öldürülmesiyle başlayan saldırı, üç yıl sonra amacına ulaşmış, Fatsa’nın kararlı direnişi, bir askeri müdahalenin somut nedenleri arasına konulmuştur. (TUŞALP, 1990:124)

12 Mart muhtırasıyla birlikte sol gruplar baskı altına alınırken, sağ grupların yükselişi desteklenmiştir. Sağ grubun tarafından gerçekleştirilen şiddet olayları gün

geçtikçe artmış, birçok siyasi cinayet işlenmiştir. 1975'lerden sonra bu cinayetler toplu katliamlara dönüşmüştür. Olaylar kontrol altına alınamamış ve darbe tekrar kapıya dayanmıştır.

1.4. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

12 Eylül 1980 Cuma günü saat 03.59'da Türkiye radyoları (TRT) İstiklal Marşı'nın çalınmasıyla birlikte yayına geçmiştir. Daha sonra anons yapılmadan Harbiye Marşı çalınıp, Marşın bitiminde Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren imzasıyla yayınlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin bir numaralı bildirisi okunmaya başlamıştır. Bu bildiri şöyle idi:

“Yüce Türk Milleti;

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bu bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti:

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.

Girişilen hareketin amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma hareketi hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13.00'deki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükunet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmeleri.” (KONGAR, 2007:109)

Darbenin gerekçeleri ise şöyle sıralanmıştır:

Politik İstikrarsızlık: 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerekçeleri arasında ülkede yaygınlaşan siyasi cinayetler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birçok tur ardından Cumhurbaşkanı'nı seçmemesi ve 6 Eylül günü Konya'da Necmettin Erbakan önderliğinde yapılan ve darbe liderlerinin şeriat amaçlı bir kalkışma girişimi olarak nitelediği Kudüs Mitingi gösterilmiştir.

Ekonomik İstikrarsızlık: 12 Eylül öncesi dönemin son Başbakanı Süleyman Demirel'in “70 sente muhtacız” sözü ile özetlenen dış ticaret açığındaki artış ve döviz darboğazı ve işsizlik, kıtlık ve işyeri anlaşmazlıkları ile yoğunlaşması darbe nedeni olarak gösterilmiştir.

Politik ve toplumsal şiddet olayları: Sağ - sol gerginliği bireysel ve kitlesel siyasi cinayetleri neden olmuştur. Emniyet Teşkilatı bile mensupları arasında kurulmuş olan Pol-Bir ve Pol-Der dernekleri diye ikiye bölünmüş, sağ ve sol siyasi hareketin önde gelen temsilcileri ve tanınmış birçok kişi sağ ve sol gruplara mensup militanlar tarafından öldürülmüştür. Darbe öncesinde siyasi cinayetlerin sayısı her gün 30'a yaklaşmıştır.

Dış siyaset etkenleri: NATO güney kanadının en önemli üyelerinden olan Türkiye'nin siyasi ve ekonomik iktidarsızlığı özellikle ABD tarafından gözlenmiş, 1979 yılında meydana gelen İran İslam Devrimi, ardından aynı yıl içinde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine Türkiye'nin ABD politikaları için istikrarlı hale gelmesi önem kazanmıştır (BİRAND, 1985:184-185).

Sözü edilen gerekçelerle yapılan darbe sonrasındaki 12 Eylül rejimi, tam baskıcı bir rejim olarak ortaya çıkmıştır ve bunun Kongar'a göre üç nedeni vardır. İlk neden, Türkiye'nin sınıfsal ve siyasal yapısının gerçek bir demokrasiyi üretecek ve besleyecek bir aşamaya henüz gelmemiş olmasıydı. İkinci neden, Soğuk Savaş'ın

dünyada bütün hızıyla devam etmekte oluşuydu. Türkiye'nin de içinde hemen hemen kayıtsız koşulsuz yer aldığı ve tümüyle teslim olduğu “Batı Dünyası” Amerika'nın önderliğinde son derece katı bir “anti-komünist” yaklaşım içindeydi. Üçüncü neden ise, ülkede gerçekten can güvenliğinin kalmamış olmasıydı (KONGAR, 2007:206, 207).

1.4.1. 24 Ocak Kararları

Süleyman Demirel, 1979 yılında Başbakanlık Müsteşarlığı'na getirdiği Turgut Özal'a yeni bir ekonomik istikrar programı hazırlama görevi vermiş ve bu program kısa sürede hazırlanmıştır. Bir başka deyişle IMF tarafından hazırlanmış olan program, 24 Ocak 1980'de kamuoyuna açıklanmıştır.

1983 seçimlerinden sonra iktidar olan Özal Hükümeti, 20 Ocak kararlarını uygulayarak, Neoliberal ekonominin küreselleşme sürecine ülkemizi de dahil etmiştir. Özal'a göre, CHP, DP ve diğer tüm siyasal geleneğin dışında yeni bir çizgi geliştireyordu. Özal'ın yepyeni bir çizgi dediği, aslında, Thatcher ve Reagan damgasını taşıyan 1980'li yılların Neoliberal dalgasına ve küreselleşme sürecine sığınmaktır. Ne var ki Türkiye, “kumarhane ekonomisi”ne gönüllü olarak kenetlenirken, ABD emperyalizmi, Himayeci bir politikayla “droganlaşmış bazı Asya devletlerine neoliberal ekonomiyi zorla kabul ettirmeye çalışıyordu (TİMUR, 2000:214).

IMF'nin daha önce yaptırmadığı isteklerini içeren program; Türkiye'yi tek taraflı olarak yabancı sermayeye açmış olan 24 Ocak Kararları'nın ana hatları şu şekildedir: “%32,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiş, devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış, KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmış, gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmış, dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanmış, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiş, ithalat kademeli olarak libere edilmiş, ihracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edilmiştir (ÇAVDAR, 2008:200).

24 Ocak Kararlarının toplumsal-ekonomik sonuçları, sabit ve dar gelirlilerin aleyhine olmuş, Türkiye'deki gelir adaletsizliğini daha arttırmış, ülkenin geleceğini de ipotek altına sokmuştur. Toplumsal olara, eğitim, sağlık, konut gibi ihtiyaçlar iyice

pahalılaştığı için halkın temel gereksinimleri de karşılanması zor hale gelmiştir (KONGAR, 2005:32).

1.4.2. Türk-İslam Sentezi

Cumhuriyet rejiminin devamlılığı, Atatürkçülük, milletin birliği ve bütünlüğü gibi sebepler gösterilerek yapılan darbenin asıl amacının, Türk-İslam senteziyle yönetilen bir rejim kurma çabası olduğu, darbe sonrasındaki uygulamalarda görülmektedir.

1980 darbesi toplumun yeniden şekillendirilmesinde İslamlığın disipline edici bir öge olarak anlaşıldığı bir darbedir. Genç kuşaklar İslami ilkelere göre yetiştirildiğinde, Türkiye'nin “sol”dan kurtulacağı iddiasında bulunulmuştur. Dolayısıyla bu girişim Türk toplumunu “milliyetçi İslam” üzerinde yeniden yapılandırmayı hedefleyen totaliter bir girişimdir (KAYA, 2006:180).

Ordunun kendisini Kemalizm'in kalesi olarak görmesine rağmen, askeri yöneticilerin din öğrenimindeki eksikliğin gençliği Marksizm-Leninizm ve faşizm gibi sistem dışı ideolojilere yönelttiği görülür. Bu inanca uygun biçimde 1980 Anayasanın 24. maddesinde “Din kültürü ve ahlak öğretimi, ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır” denir (POULTON, 1999:220).

ANAP, Türkiye'nin geleneksel muhafazakar oluşumlarıyla bazı İslami platformları ekonomik liberalizm çerçevesinde seferber etmiş, bunların mevcut düzenle entegrasyonlarını sağlamıştı (CİZRE, 2005:113).

1983'ten sonra Türk-İslam sentezi, Özal rejimi tarafından sürdürüldü. Okul kitapları bunu açıkça gösteriyordu. Örneğin 1985'te yayımlanan İmam-Hatip yüksek okulları eğitim programı eğitimin hedeflerini aynen benimsedi. Program, yenilmez Türk devletine karşı görev ve sorumluluklarla ilgili olağan Kemalist hedeflerin ve Türklük ilkelerini benimsenin yanı sıra, Türklerin “dünyada İslam'ın yükselmesi ve yayılmasında öncü oldukları söylenir. Milli Eğitim Bakanlığı 1983'te de gene önemli durumdaydı. Nakşibendi üyesi olduğu söylenen Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler ilk ve orta okullarda Darwin'in okutulmasını yasakladı (POULTON, 1999: 223).

Uygulamaya konulan bu yasaklar ve anti-laik kararlar göz önüne alındığında, 1950'li yıllarda DP tarafından yapılmak istenen ve günümüze kadar bu doğrultuda yapılan girişimlerle Türk-İslam sentezli bir siyaset anlayışının temelleri atılmıştır.

Bu temellerin atıldığı 1980 askeri darbesi ve sonrasında sola karşı yapılan baskıları anlatan sinema filmleri yapılmaya başlanmıştır. 1985'lerde yapılan sinema filmleri, darbe sonrası baskı ve yasaklardan nasibini almış, darbeleri konu alan sinema filmlerin izlenmesi ve yeni filmlerin yapımlarının görülmesi on beş yıl gibi bir süreçte gerçekleşmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

FİMLER

Sinema filmlerinin ve televizyon dizilerinin analizini yaparken, Lajos Egri'nin tiyatro eseri oluşturmak için geliştirdiği yöntemden yararlanacağım. Egri'ye göre bir tiyatro eserinde, öncelikle bir önermenin olması gerekir. Egri önermeyi şöyle tanımlamaktadır.

Önerme: Her oyunda öyküde olması gerekli eylemler bir önerme içermelidir. Önerme, evvelce tasarlanan ya da saptanan bir öneri, tartışmaya temel olan bir görüşür. Belli bir sonuca götürülmek üzere sürülmüş ya da benimsenmiş bir öneridir (EGRİ, 1996:24). Film ve dizilerin yapımına niçin ihtiyaç duyulmuştur, ne anlatılmak istenmiştir sorularının yanıtı önermede gizlidir.

Önermeden hareketle oluşturulan eser, çatışan öğeleri içinde barındırmalıdır. Çatışma halindeki öğeler, içinde bulunduğu çevrenin etkisiyle, olayların boyutunu değiştirerek geliştirir. Basitten karmaşığa doğru gelişen olaylar bir yerde düğümlenir ve bu aşama kendi içinde çözümü doğurur.

Çevre: İnsan varlığı da çevreye tıpkı dış koşulların etkisi altında biçim, renk ve tür değiştiren tek hücreli yaratıkların gösterdiği tepkiyi göstermektedir. Karakter sürekli değişim halindedir. Minicik bir olumsuz etki bile, karakterlerin dengeli, düzenli yaşamlarını sarsar ve zihinsel çöküntüye neden olur (EGRİ, 1996:24).

Çatışma: sağlıklı bir çatışma, iki karşıt güçten oluşmaktadır. Temelde bu güçlerden her biri, zaman dizini içinde giderek artan ve sonunda keskin patlama noktasına erişmesi gereken gerginliği yaratan birçok karmaşık koşulların ürünüdür (EGRİ, 1996:174).

Kriz (Düğüm), Çözüm: Kriz, dönüm noktasıdır. Aynı zamanda, sonucu şu ya da bu yolla kesinlikle belirleyici bir değişikliğin meydana gelmesi olasılığını içeren bir durumdur (EGRİ, 1996:284).

2.1. BABAM VE OĞLUM FİLMİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

2.1.1. Filmin Kimliği

Yönetmen: Çağan Irmak

Yapımcı: Şükrü Avşar

Yapım: Avşar Film

Yayın Yılı: 2005

Senaryo Yazarı: Çağan Irmak

Müzik: Evanthia Reboutsika

2.1.2. Filmin Konusu

Sadık, Ege'deki çiftlikten, üniversitede gazetecilik eğitimi için ayrılmıştır. Oysa babası Hüseyin, onun ziraat mühendisliği okuyup çiftliğin idaresini eline almasını istemektedir. Sadık, daha üniversite yıllarında politikayla aktif olarak ilgilenir. Bunu öğrenen babası Hüseyin, oğlunu evlatlıktan reddeder. 70'li yıllarda birçok siyasi olaya karışan Sadık'ı daha zor günler beklemektedir. 1980 yılının 12 Eylül günü sabah erken saatlerde karısının doğum sancılarının tutmasıyla dışarı fırlayan çift, hastaneye gitmek için araç bulamazlar, çünkü ülkede askeri darbe gerçekleşmektedir. Sadık'ın karısı, doğum esnasında hayatını kaybeder ama küçük Deniz hayattadır. Gördüğü işkence ve yattığı hapisten sonra sağlığı bozulan Sadık, hastalığının ölümcül olduğunu anladığında Deniz'i Ege'deki çiftliğe, annesinin ve konuşmadığı babasının yanına götürmekten başka bir yol bulamaz. Sadık çiftliğe geri döndüğünde, geçmişiyle ve babasıyla yüzleşecek ve süreçte doğan gerilimlerle olaylar gelişecektir.

2.1.3. Karakterler

Sadık: Babasının engelleme çabasına rağmen şehre gidip üniversitede gazetecilik bölümü okumuş, gazetecilik yaptığı sırada yapılan darbede tutuklanıp, işkence görmüş ve bu işkence sırasında oluşan hastalığı ilerlemesi sonucu ölümü bekleyen bir adamdır. Duygularını çok fazla ön plana çıkarmaz, yalnızlık hissi içindedir. Oğlu Deniz'le olan ilişkilerinde duygusal yönü açığa çıkar.

Hüseyin: Sadık'ın babasıdır. Sadık'ın gazetecilik okumasına karşı çıkmış, Sadık üniversite okurken siyasi olaylara karıştığını duyunca, oğlunu evlatlıktan

reddetmiştir. Otoriter bir görünüme sahiptir, torunu deniz'le olan ilişkilerinde duygusal yönü ön plana çıkmıştır.

Salim: Sadık'ın abisidir. İki çocuk babası, iyi kalpli, duygusal, hislerini hemen açığa çıkararak ve olayları biraz geç anlayan bir kişidir.

Deniz: Sadık'ın oğludur, darbenin yapıldığı gece doğmuş, annesiz ve bir süre babasız, sütannesinin yanında büyümüştür. Babası hastalığı nedeniyle oğlunun yanında uzun süre kalamayacağını düşünerek oğlu Deniz'i, yedi yaşına geldiğinde dedesinin çiftliğine götürür.

Sadık'ın karısı: Filmin ilk sahnesinde, hamile, eve geç saatte gelen kocasını bekleyen bir kadın olarak görülmektedir. Darbenin olduğu gece sokakta doğum yaparken ölür. Maddi bakımından iyi bir ailenin kızı olduğu Sadık'la Deniz'in bakıcısı Fatma anne arasındaki konuşmalardan anlaşılmaktadır. Sadık Deniz'in anneannesinin gelip gelmediğini sorunca, bakıcı geldiğini ve Bodrum'a tatile gideceklerini söyler. Şehirli bir kadın görünümündedir.

Birgül: Kasabada yaşayan evli, iki çocuk annesi ve ev hanımıdır. Yıllar önce Sadık'ı sevmiş ve unutmamıştır. Filmin iki sahnesinde rol alır.

Nuran: Sadık'ın annesidir. Yıllardır oğlunu görmemiştir. Hareketli, konuşkan, geçmişe dair yaşanan üzücü olayları yaşanmamış gibi kabul etmeye çalışan, duygusal anları ses tonu ve hareketli yapısıyla eğlenceye dönüştüren bir kadındır.

Hanife: Sadık'ın yengesi ve iki çocuk annesidir. Kollarındaki bilezikler ve boynundaki altınların dizilmesiyle yapılmış kolyesiyle dikkat çeken ev kadınıdır.

Fatma anne: Deniz'in sütannesidir. Deniz'in doğumundan, yedi yaşında çiftliğe götürülmesine kadar geçen zamanda bakıcılığını yapar.

Sakine: Çiftlikte çalışan, evin yanaşmalarındandır. Şakacı, güler yüzlü, konuşkan bir kadındır.

Gülbeyaz: Sadık'ın teyzesidir. Hüseyin'le bahçe için kavgalıdır ve yıllarca küs kalmışlardır. İyi giyimli, yer sofrasında oturmayan, evin diğer fertlerine göre havalı bir teyzedir.

2.1.4. Olay Analizi

Önerme: 1980 askeri darbesi sırasında tutuklanan kişilerin hayatlarını, çevresini ciddi şekilde olumsuz olarak etkilenmiştir. Darbe sonrasında yapılan işkenceler, bireylere iyileştirilemez hastalıkların oluşmasına neden olmuştur. Aileler parçalanmış, bireyler unutulmaz yaralar almıştır. Deniz'in doğumu sırasında annesini ölmesi, daha yedi yaşındayken babasını kaybetmesi bunlara önermeye örnek olarak sunulmuştur.

Çevre: Çevrenin değişmesi kişilerin eylemlerini değiştirmiş, kişilerin eylemleri ise, oluşan yeni çevreyi ve diğer insanların yaşamlarını değiştirmiştir. Sadık üniversitede okumak için kasabadan ayrılması, yaşadığı çevrenin değişmesi, siyasi olaylara karışmasına ve darbeden sonra tutuklanmasına neden olmuştur. Öleceğini anladığında tekrar çiftliğe geri dönmesiyle birlikte ailesinin ve çiftlikte yaşayan diğer insanların yaşamlarını değiştirmiştir. Sadık'ın yaşadığı çevre ile kasabadaki yaşam arasında farklı dönemlere vurgu yapmaktadır. Kent yaşamından, geleneksel kalıplara bağlı bir yaşam tarzına dönüşür. Deniz'in çiftlikte yaşamayı öğrenmesi, aynı zamanda geleneksel yaşam ritüellerini de öğrenmesini gerektirmektedir. Geleneksel aile tipinde var olan el öpme eylemin öğrenmesi gibi. Deniz akrabalarıyla el öperek tanışır, Salim "öp bakım elimi, amcanım ben senin", yengesi " yengenim ben senin öp bakım" diyerek elini uzatması üzerine, büyük teyzesi Gülbeyaz'la tanışırken kimsenin söylemesine gerek kalmadan, kendiliğinden teyzenin elini öper.

Çatışma: Filmdeki çatışma, Sadık ile babası arasındaki gerilimlerden oluşmaktadır. Baba oğlunun ziraat mühendisi olup, çiftliğin başına geçmesini istemiş, Sadık ise babasına karşı çıkarak gazetecilik okumak üzere evinden ayrılmıştır. Ölümcül hastalığı nedeniyle geri dönmesiyle babası arasındaki gerilim yeniden yükselmiştir. Babanın, oğluyla bir arada bulunmama çabası filmin sonuna kadar sürmektedir. Ayrıca baba Hüseyin'in, torununa karşı da mesafeli oluşu bu çatışmanın doğurduğu bir sonuçtur.

Sadık ile çatışan karakterlerden birisi de Birgül'dür. Birgül filmin ilk sahnesinde, Sadık çiftliğe döndüğünde abisi Salim'le birlikte arkadaşlarını görmek üzere kasabaya giderken karşılaştıkları bölümde rol alır.. Birgül Sadık'ı görür, eve koşup saçını, tarar makyaj yapar ve evin önüne çıkar. Sadık'ın evin önünden geçerken selam vermesi üzerine kapıyı kapatır. Burada ki makyaj yapma, Sadık'a güzel görünme

olayı sevgiyi, kapıyı kapatma olayı ise, Sadık'ın kasabadan gidişiyle başlayan küskünlüğü simgeler. Birgül Sadık'ın kasabadan gitmesini terk edilme olarak algılamıştır.

Kriz (düğüm), çözüm: Atların bakımının yapılmasını Deniz'in uzaktan izlemesi üzerine, dede Hüseyin'in torununu yanına çağırarak onunla konuşması, Deniz'in attan korkup dedesinin elini tutmasıyla birlikte, dedenin torununa sarılması ve kitap alması dede ile torunun arasındaki çatışmanın çözümlenmesine örnektir. Sadık'ın babasıyla konuşması krizi oluşturan bölümdür. Konuşma sırasında Sadık'ın hastalanması ve hastalığının öğrenildiği bölüm ise krizin sona erip çözümlendiği sahnedir. Bu çözümlenmeyle birlikte, filmde çatışan diğer karakterlerin ilişkilerindeki düğümlerde çözülmüştür.

Sadık ile Birgül'ün arasındaki aşk ilişkisinden doğan çatışmanın çözüme ulaşması, Birgül'ün rol aldığı ikinci sahnede çözümlenir. Birgül hastanede Sadık'ı ziyareti sırasındaki konuşmalarında oğullarından birine Sadık'ın ismini vermek istemiş, fakat Sadık'a olan sevgisinin kocası tarafından fark edilmesinden korktuğu için düşüncesini gerçekleştirilememiştir. Olayı Sadık'a anlatırken “*İçimden hep Sadık diye seslenirim*” demesi, Sadık'a olan sevgisinin devam ettiğini göstergesi olup, Sadık'ın affedilme isteğini tereddütsüz kabul etmesi olay çözümlenir.

Sadık'ın ölümü ve Deniz'in çiftliğe alıştırılması için, babaannenin çabaları da filmin çözümlenme aşamasını gösteren son sahnedir.

Filmin politik boyutu: Darbenin doğrudan anlatıldığı bölüm filmin başladığı ve Sadık'ın hastalığını babasını öğrendiği ve tren yolculuğu sırasında görevlinin bilet kontrol ettiği sahnedir. Elinde yeni doğmuş çocuğu deniz ve yanında doğum sırasında ölmüş karısı ile Sadık parkta otururken, askerler yanına gelmesi üzerine darbe olduğunu öğrenir. Film başlarken Sadık'ın ifade verdiği ve işkence gördüğü sahneler gösterilir. Yaklaşık iki dakikalık bir süreci yansıtır. Sadık, çiftliğe giderken bileti kontrol eden üniformalı görevliyi görünce işkence günlerini tekrar hatırlar ve tedirgin olur. Sadık'ın çiftlikte hastalanıp hastaneye kaldırılmasından sonra baba, sadık'ın hastalığını ve sebebinin hapisteyken maruz kaldığı işkenceden olduğunu evin diğer fertlerine anlatırken darbenin soğuk yüzüyle karşılaşılır.

İşkence simgeleri: Karanlık bir odada gözüne ışık tutularak sorgulama yapılır. Gözleri siyah bir bezle bağlanır ve sorgu sırasında kafasına vurulur, çıplak olarak

hücrede tutulur, üzerine su dökülür, kollarından asılarak sorgulama yapılır. Sahneler filmin müziği eşliğinde gösterilirken, işkence sahnelerindeki sesler; tokat sahnesindeki tokat sesi, su dökülme sahnesindeki su sesi, zincir sesi ve kapı kapatılırken çıkan ses ve ifade verdiği sıradaki daktilo sesinden ibarettir. Filmde siyah bir bezle gözün bağlaması, karanlık oda, bağırma sesi ve üniformalı insanlardan korkma işkencenin simgesi haline gelmiştir.

2.2. BEYNELMİLEL FİLMİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

2.2.1. Filmin Kimliği

Filmin Adı: Beynelmielel

Yayın Kadrosu

Yönetmen: Sırrı Süreyya Önder, Muharrem Gülmez

Yapımcı: Beşiktaş Kültür Merkezi

Yapım: Beşiktaş Kültür Merkezi

Yayın Yılı: 2006

Senaryo Yazarı: Sırrı Süreyya Önder

Müzik: Kalan Müzik, Pierre Degeyter (Komünist Enternasyonal Marşı), Chopin (Cenaze marşı).

2.2.2. Filmin Konusu

1982 yılında Adıyaman'da bir grup yerel müzisyen (gevende), o yıllarda uygulanmakta olan sokağa çıkma yasağından dolayı geçim sıkıntısına düşerler. Geçinebilmek için buldukları çözüm, geceleri kamyonla eğlence düzenleme, hepsinin tutuklanmasına yol açar. Yörenin sıkıyönetim komutanı, bu yerel müzisyenleri çağdaş bir orkestraya dönüştürmek isteyince olaylar gelişmeye başlar.

Yöresel orkestradan, kenti ziyaret edecek olan konsey üyelerinin karşılama töreninde çalmaları istenir. Fakat bu konseyi karşılamayı sadece müzisyenler değil, şehrin genç aktivistleri de büyük bir sabırsızlıkla beklemektedir.

Siyasal bilimler öğrencisi Haydar; *“Biz çalgıcı adamız. çalgıcıdan hiç devrimci olur mu, komünist olur mu?”* diyen abisi Servet'e kulak asmamakta, konsey üyelerini karşılamak için bir protesto eylemi hazırlamayı düşünmektedir. Bu eylemi

gerçekleştirmek için de çağdaş orkestranın şefi Abuzer'in kızı, Gülendam'dan yardım almaktadır.

Bir yandan sıkıyönetim birimleri ve yöresel orkestra, bir yandan da devrimci gençler tarafından birbirinden habersiz olarak yürütülen bu karşılama hazırlıklarının karışması sonucunda olaylar gelişecektir.

2.2.3. Karakterler

Abuzer: Adıyaman'da yerel çalgı grubunda müzisyenlik yaparak geçimini sağlamaya çalışır. Tek amacı kızını büyütüp, okutmak, zamanı gelince de mürvetini görmektir.

Tekin: Abuzer'in kardeşidir, o da abisi gibi gevende grubunda çalgıcıdır.

Gülendam: Abuzer'in kızıdır ve üniversite sınavına hazırlanmaktadır. Siyasal bilimlerde okuyup kaymakam olmak istemektedir. Haydar'ı sevmektedir ve ona yakın olmak adına Haydar'ın verdiği kitapları okuyarak sosyalizmi öğrenmeye çalışır.

Haydar: Siyasal bilimlerde okumaktadır. Memleketine geldiğinde, Adıyaman'a gelecek olan paşalara ve cuntacı rejimime karşı eylem yapmak için uğraşır.

Servet: Adıyaman'da müzik aletleri satan bir dükkanı işletir, siyasi olaylara karışmaz ve kardeşinin siyasetle ilgilenmesini engellemeye çalışır.

Aydeniz Derya ve Arzum Çilem: Gaziantep'te pavyonda şarkı söylerler. Servet ve Tekin Adıyaman'da pavyon açmak istemektedir ve pavyonda çalışmak üzere Dilber ve Semra'yı Adıyaman'a getirirler.

Komutan, binbaşı ve askerler: Sıkıyönetim komutanlığına bağlıdırlar ve bu kurumun aldığı kararların, şehirde uygulanmasından sorumludurlar.

2.2.4. Olay Analizi

Önerme: 1980 darbesi sola karşı yapılmıştır, darbeden sonra baskıcı bir rejim hakimdir, şehirde yaşayan insanlar kışladaymış gibi sürekli askerlerin emirlerini, yasaklarını yerine getirmek zorunda kalırlar. Yasakları belirleyenler -iktidar-, ve uygulayanlar –halk- neden yasak olduğu üzerine konuşmazlar, sorgulamazlar.

Çevre: Olay 1982 yılında Adıyaman'da yaşanmaktadır. 1980 ihtilali sonrasındaki baskıcı rejimin etkileri tüm şehre yayılmıştır. Günün her saatinde ve her

yerde askerleri ve askeri araçları görmek mümkündür. Halk olaylara bakış açısı ve davranışları, çevredeki iktidar söylemlerle aynı doğrultudadır. İnsanlar yaşayabilmek için iktidar olan düşüncenin bir parçası olmayı öğrenmişlerdir. İktidara karşı eylemlerde bulunanların, düşüncede olanların nasıl sindirildiğine şahit olurlar. Haydar farklı bir çevrede üniversitede okuduğu için, farklı bir çevrenin düşünce yapısının temsil eder ve Gülendam'ı bu konuda bilinçlendirmeye çalışır.

Çatışma: Çatışma üç grup arasında olur, bunlar; ordu, solcular ve Adıyaman'da yerel müzik yaparak geçimini sağlayan, halk dilinde gevende olarak anılan çalgıcılarıdır. Çatışma ordu ile sol grup, gevende ile sol grup ve ordu ile gevende arasında olmaktadır.

Filmde vurgu sol grup ile öteki arasında olmaktadır, dolayısıyla var olan çatışmaya neden olan etkileri anlayabilmek için öncelikle, solcu tanımlamasını irdelemek gerekir. Solcuları temsil eden üniversitede siyasal bilimler okuyan Haydar ve onun arkadaşıdır. Haydar diğer karakterlerden farklı olarak bıyık ve uzun saçlı bir görünümüyle solcu tipini üzerinde barındırır. Haydar Gülendam'a sosyalizmi anlatırken, bir taraftan da devrimci tanımlaması yapar. Gülendam Haydar'a olan sevgisini ve onunla evlenme isteğini anlattığı sahnede, Haydar'ın "*biz bunları düşünmemeliyiz, gün o gün değil, hem devrimciler ölümle nişanlıdır*", filmin farklı sahnelerinde geçen "*protesto halka namus borcudur*" cümlelerinde solcu tanımları yapılmaktadır.

Ordu ile sol grup arasındaki çatışma arasındaki çatışma ilk olarak, gevende grubunun tutuklandığı bölümde görülmektedir. Asker tutuklanan kişilerin neden tutuklandığını sorarken, askerin cevabı "*bunlar dev-solcu komutanım, bu emeğin birliğinden, bu öğretmen komutanım bu ikisinin de ailesinde aranan şahıs var*" şeklindedir. Bu cevap darbeye kimlerin tutuklandığını, darbenin kimlere karşı yapıldığını göstergesidir. Darbeye tutuklananlar arasında sağ görüşlü kişilere rastlanmamaktadır, dolayısıyla sağ görüşe sahip insanlarla ordu arasında bir çatışma yoktur. Bu durumdan hareketle, darbe sola karşı yapılmıştır önermesini doğrulandığını söyleyebiliriz. Haydar bu düşünceden hareketle, şehrin bir sokağında asılı olan "*Beşinizde paşasınız zorluklara koşarsınız*" yazılı afişi, gece arkadaşıyla birlikte yere indirerek cunta rejimine karşı tepkisini ortaya koymaya çalışır. Ayrıca Haydar'ın şehre gelecek olan cuntacılar karşı protesto eylemi yapma hazırlığı, sol grupla ordu arasındaki karşılıklı çatışmayı temsil etmektedir.

Ordu ile gevende grubu arasındaki çatışma dolaylı yollardan anlatılmaktadır. Çalgıcılar ve halk için ordu tabudur. Onlar için, ordunun yaptığı doğru olmak zorundadır, hiçbir şekilde karşı davranışta bulunulamaz ve ordunun tüm yasaklarına uymak gerekir. Bu nedenle orduya korkudan kaynaklanan bir saygı vardır, orduya mensup kişilerle karşı karşıya gelindiği durumlarda ordudan yana söylem ve davranışlarda bulunulur. Şehir, orduya övgü yağdıran afişlerle donatılmıştır. “*Huzurumuz size borçluyuz*”, bir başka afişte beş komutanın yan yana dizilmiş resmi altındaki “Beşinizde paşasınız zorluklara koşarsınız” yazılarıyla, halkla ordu el ele görüntüsü verilmektedir. Oysaki ordu yasaklarıyla şehri donatmıştır, iktidar olan baskıcı rejim tarafından, halka bu yasaklarla yaşamaktan başka bir alternatif olmadığı öğretilir.

Abuzer kahvede otururken askerler eşliğinde komutan gelir, Abuzer ve kahvedekiler korku içindedir, komutan elindeki kağıdı uzatarak “imzala” der, Abuzer hiçbir soru sormadan korku içinde kağıdı imzalar, komutan Abuzer’in eline bir zarf verir ve gider. Komutan, kahvedekilere geliş sebebi, kağıdı niçin imzalaması gerektiği hakkında bir açıklama yapma gereğini duymaz, yapması gereken eylemi yapar ve gider. Abuzer kağıdı imzalama sebebinin çalınmaması gereken yasak şarkıları, çalmayacağını kabul ettiğini, komutan gittikten sonra bırakılan zarftaki kağıdı okuyunca anlar. Filmin bir başka bölümde komutan, şehre gelecek paşaları karşılamak üzere çalgıcılardan bir orkestra kurmak ister ve aynı otoriter tavırla çalgıcıları bu konuda görevlendirir. Çalgıcılar bu görevi korku içinde yerine getirmeye çalışırken, askerler tarafından verilen emirleri sorgulamadan uygularlar. Abuzer’in şefliğinde kurulan orkestraya, paşaların karşılanası için çalınacak uygun bir marş bulma görevi verilir. Gülendam Haydar’dan aldığı enternasyonel marşını dinlerken Abuzer’in bu marş duyması üzerine, bu marş, paşaları karşılama marşı olarak çalınır. Bu marşın provaları askeriyede yapılır, marşın Abuzer’in bestesi olduğu söylenerek, komutanlara marş dinletilir ve bu marşın enternasyonel marşı olduğunu kimse anlamaz. Çünkü bu marş yasaklıdır, komutanlar dahil bu marşı kimse duymamıştır.

Gevende ile sol grup arasındaki çatışma, aile fertleri arasında yaşanan gerilimde ortaya çıkmaktadır. Bu durumun göze çarpan örneği üniversitede siyasal bilimler okuyan Haydar ile esnaf olan abisi arasındaki konuşmalar. Haydar sosyalizmi anlatan kitaplardan birini evinde okurken Servet’in kitabı görmesi ve yine Haydar paşaları karşılama töreninde tepki olarak enternasyonel marşını çalmak üzere

Gülendam'a yaptırdığı kaydı dinlerken Servet tarafından yakalanması sırasında, Servet'in "gevende den komünist olmaz" sözlerini söylemesi ve Haydar'ın eylemi engelleme girişiminde gevende sol çatışmasını görülmektedir.

Ayrıca Gülendam ile amcası Tekin arasındaki konuşmalardan da sol ile gevende arasında çatışmayı analiz edebiliriz. Gülendam Haydar'dan öğrendiği sosyalizm bilgisi doğrultusunda, amcasının pavyon işletmesini doğru bulmadığını amcasına anlatırken, babasının Gülendam'a tokat atması, Gülendam'ın Haydar'a olan sevgisinin göstergesi olarak –babasından saklayarak- kalplerle işlenmiş bir bezin üstüne yine işlemeyle "*cuntalar olamasın*" yazısını yazması ve Haydar'ın verdiği sosyalizmi anlatan kitapları yine babasından saklayarak okuması gevende ile sol grup arasındaki çatışmaya başka bir örnektir.

Kriz (düğüm), çözüm: Paşaları karşılama töreninde enternasyonel marşının çalınması, ortamda gerilim yaratmıştır. Paşalara komplo kurulduğu düşüncesiyle, askerlerin koruması eşliğinde paşalar olay yerinden uzaklaştırılır, karşılama alanı karışır. Karşılama için toplanan halk ne olduğunu anlamadan, Haydar orda vurularak öldürülür, orkestra tutuklanır. Abuzer'in karşılama töreninde çaldığı marşın provaları askeriyede yapıldığı zaman, çalınan marşın, enternasyonel marşı olduğunu askerler ve komutanların anlayamaması, var olan baskıcı rejimin insanlar üzerindeki korkusunun ne derece etkili olduğunu göstermektedir. İnsanların tutuklanıp işkenceden geçmesine neden olan yasaklı marşın, yıllar sonra resmi kanalda yayınlanması, darbe rejiminin yanlışlarının simgesi olarak sunulmuştur.

2.3. FİLMLERİN YANSIMALARI¹⁸

Analiz ettiğim, sinema filmleri çok sayıda izleyiciyle buluşmuştur. Bu filmlerin neden bu kadar çok izlendiğini, izleyici tarafından nasıl algılandığını, izleyicilerin filmlerle ilgili görüşlerine yer vererek açıklayacağım.

Öncelikle üç buçuk milyonun üzerinde izleyici kitesine ulaşan, izleyicilerin gözyaşları içinde sinemalardan çıktığı "*Babam ve Oğlum*" , bir buçuk milyonun üzerinde izleyici tarafından izlenen "*Beynelmilel*" filmlerinin izleyiciler üzerindeki etkisine bakacağım.

¹⁸ Bu bölümde yer vereceğim izleyicilerin görüşleri www.intersinema.com'dan alınmıştır.

Filmde darbenin bütün gerçeklerini olduğu gibi yansıtılmasını bekleyen izleyiciler, filmdeki duygusal karelerin yoğunlundan, darbeleri anlatan bölümlerin yetersiz olduğunu düşünmektedir.

Film çok abartıldığı kadar mükemmel, bu güne kadar yapılmış en muhteşem Türk filmi değil. Filmin amacı düşündürmekten çok ağlatmaya dayalı. Yine de güzel tabii biraz eksiklikleri var işkence sahnesi ve 12 Eylül olayı üzerinde biraz daha durulsaydı daha mükemmel olabilirdi. Yapımcıları ve oyuncularını her şeye rağmen tebrik ediyorum.

Film bu ülkedeki komünizm ve komünist gerçeğinin ve buna karşı alınana bilinçsizce tavrı ortaya koymaya çalışıyor. Filmin çekimleri vs. çok hoş ama tam manasıyla bir mesaj verilemiyor. Bunda da suç sizin değil herhalde. Emperyalizm uşağı olmuş bir dünya ve ülkede ancak bu kadarı yapılabiliyor demek ki. Emeginiz için yüreğinize sağlık.

Bir başka seyirci ise, özellikle doğum tarihini belirterek, o dönemleri yaşadığını ve bu nedenle filmi daha iyi anladığını anlatmaktadır.

Filmi dün, 05/02/2006 tarihinde seyretme fırsatı buldum. 20/04/1954 Doğumluyum ve filmin verdiği mesajları aldım. Öncelikle filmin mükemmel olduğunu söylemek istiyorum ve tüm sanatçıları, yapımcıyı ve bu filme emeği geçen herkesi yürekten kutlamak istiyorum. DVD si çıkınca da alıp senede birkaç defa izlemeyi arzu ediyorum. Saygılarımla.

12 Eylül dönemini yaşamış bir başka izleyici, film hakkındaki görüşleriyle, filmde anlatılan hikayenin, o dönemde, yaşanan olayları birebir yansıttığını belirtmektedir.

1980 öncesi ve sonrası ortamı, bu ülke insanının bilinç düzeyi ve olaylara yaklaşımını, bu ülkede solcu olmanın anlamını trajik-komik bir şekilde harika vermiş. İzlerken geçmişte tekrar yaşadım, katkısı olanların emeklerine sağlık.

Bir başka izleyici de filmde anlatılan dönemin olaylarını, aile büyüklerinden dinlediğini anlatarak, filmdeki olayların gerçekliğine vurgu yapar.

Film süperdi, ben Antakya'dan büyüklerimiz anlatırdı, eskiden sıkıyönetim zamanında olan olayları, bunun en iyi örneklerinden biride filmin başlarında olan düğün sahnesi lorke lorke şarkısını çalmaya izin verilmeyen bir anlayışta yaşıyorduk. Allahtan şuan öyle bir şey yok insanların müziğine karışılır mı? Bakın öğrenin ve izlediklerinizin çok büyük bir gerçeklik taşıdığını lütfen unutmayın. Her insan istediği gibi yaşamalı.

Film hakkındaki görüşlerinden hareketle, 1980 askeri darbesinin yapıldığı dönemi bildiğini düşündüğüm bir izleyici, özellikle bu dönemi bilmeyen genç kuşağa ısrarla filmi izlemesini tavsiye etmesi, darbeleri konu alan sinema filmlerinin, anlatıldığı dönemi öğrenmek ve anlamak için bir araç olarak görmektedir.

O dönemi yani 12 Eylül'ü yaşamamış yeni kuşak için son derece önemli ve etkili bir film. Bu filmi özellikle yeni kuşağın izlemesini tavsiye ederim. Çünkü yaşamadıkları o dönemi belki anlamalarına katkı sağlayacaktır. Film görsel- müzik alanında çok etkileyici düşünsel, siyasi, sosyal anlamda ise çok güzel mesajlar veriyor. Aşkın en saf ve tutkulu hallerini burada görmek acayip hoş geliyor. İzlemeyenlere ısrarla izleyin derim.

Filmin sonuna doğru cesedin üstüne düşen işlenmiş çarşafta cuntalar olmasın yazısı, yeni nesillere cuntaları çok iyi anlatır, çok sağlam bir film olmuş, en sonda mezar arasında adlı uzun hava, filmin komikliğini bitiren an olduğunu düşünüyorum. En az 50 defa izledim, herkese ve özellikle siyasete atılmak isteyenlere kesinlikle izlemelerini tavsiye ederim.

Cuntacıları büyük bir cesaretle bu kadar iyi tanımlayan bir film daha olamazdı herhalde. İnsanların aşkları ve siyasi görüşlerine vurulan darbeyi çok iyi gündeme taşımışsınız. Tebrikler.

Darbe kokularının buram buram tüttüğü, cunta sevdalılarının muteber kişiler oldukları şu günlerde bu filmi, ülkesini seven herkesin seyretmesi gerekiyor.

İzleyicilerin darbeleri konu alan sinema filmleri hakkındaki yorumlarına bakıldığında, incelediğim bu sinema filmlerin, izleyicileri tarafında, yakın siyasi tarihimizde gerçekleştirilen askeri darbeleri öğrenmede fazlasıyla etkili bir materyal olduğu görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİZİLER

Televizyonun yayın hayatına başladığı ve sinema seyircilerin azaldığı dönemde, yapımcıların, başlangıçta kendileri için sakladıkları repertuarları televizyon programlarına girdi. Bu repertuarlar, hazır çalışmanın aktarımı biçimindeki yayıncılık modeline tümüyle uygundu ve sonunda, var olan film şirketleri ile merkezleri rekabetin etkisi altında, televizyon dağıtımı için yeni programlar yapmaya başladılar. (WILLIAMS, 2003:51) Dramalar da bu programlar arasında yer almış ve zamanla televizyondaki görünürlülüğü artmıştır.

Televizyon dramasında öykünün eksenindeki ilişki ağı, karakterler ve yine formata bağlı olarak klasik alt-türlerden söz edilebilir. Dedektif dizileri, polisiyeler, hastane melodramlar, bilim kurgu ve fantezi dizileri, durum komedileri, pembe diziler, televizyon filmleri (ÇELENK, 2005:291)

Her bir bölümün bağımsız ve yine kendi içinde belli bir kapanma mantığı içeren olaylar dokusu etrafında kurulduğu, uzun yıllar boyunca sürdürülen diziler ve mini diziler; bütünlüklü bir hikayeyi belli sayıdaki bölüme yayarak bir devamlılık içinde anlatan seriyaller ya da bütünlüklü bir öyküyü çok daha uzun bir süreye yayarak yan öyküler ve yeni katılımlarla iki üç yıl devam ettiren süren seriyallerde diziler, dramalardır. (İNAL, 2001)

Dramatik anlatının kültürel-uzlaşım sal kısıtları olarak değerlendirilebilecek diğer etkileşimler neticesinde, Türkiye’de 1995 yılından sonra, televizyon dramasının oldukça özgün alt-türleri ana-yayın kuşaklarında hakimiyet kurmuştur. Bu anlamda 1993 ve 1994 yılları, dramatik yapımlarda yabancı dramalar yanında giderek artan oranda yerli yapımların yayınlanmasıyla başladığı bir geçiş dönemi olarak kabul edilir (ÇELENK, 2005:300).

Yerli televizyon dramalarının artmasıyla birlikte, bu konuda yapılan çalışmalar ve dramanın türleri de artmıştır. Senaryonun gerçek yaşamla ilintilendirilmesi bu dizilere ayrıca belgesel niteliği de kazandırmıştır. Darbeleri konu alan televizyon dizilerinde, tarihsel gerçeklikler kurgulanarak anlatırken, zaman zaman yaşanmış tarihsel olaylara dönemin basın yayın araçlarından toplanan haberlerle bire bir yer verilmiştir.

3.1. ÇEMBERİMDE GÜL OYA DİZİSİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

3.1.1. Dizinin Kimliği

Yönetmen: Çağan Irmak

Yapımcı: Şükrü Avşar, Bahadır Atay

Yapım: Avşar Film

Yayın Yılı: 2004-2005

Senaryo Yazarı: Çağan Irmak & Kuledibi

Müzik: Taner Ayan, Arıkan Sarıkaya

Bölüm sayısı: 40

3.1.2. Dizinin Konusu

Feriha 25 yaşında popüler bir dergide çalışan, günümüz kayıp gençliğine örnek modern bir kızdır. Özel hayatı ve iş hayatının çok kötü gittiği bir dönemde, dergi 1970’li yılların kayıp gençliğini anlatan dört bölümlük bir yazı dizisi hazırlamaya karar verir ve bu sorumluluk Feriha’nındır. Feriha, küskün olduğu annesiyle bu konuda bir röportaj yapmaya karar verir.

Annesi Yurdanur’un, kendi hikayesini kızının ve seyircinin bilmediği bir şekilde anlatmasıyla, seyirci 1970’lerin çalkantılı ve zorlu günlerine götüreren nostaljik bir yolculuk ve Feriha’nın ölen babası Mehmet’le annesinin aşk hikayesi başlar.

Yurdanur’un gençlik hikâyesi 1970’lerdeki üniversite öğrenci olaylarıyla başlar. Sağ ve sol fraksiyonlara uzak bir arkadaş çevresinden gelen Yurdanur, olaylar sırasında bir kaza kurşunuyla en yakın arkadaşını kaybeder. Çıkan büyük kargaşada örgüt üyesi solcu bir genç olan Mehmet Yurdanur’a yardım eder. Dönemin siyasi olayları fonunda bu iki gencin aşkı başlar. Bu aşka, Yurdanur’un siyasal yelpazenin sağında olan babası Dinçer Bey ve annesi Sema karşılıklarına çıkan bir engel olacaktır.

Mehmet, kendi hallerinde geçimlerini küçük bir kumaşçı dükkânıyla sağlayan ailesiyle kavga etmiş, bir oda arkadaşıyla, konağının tüm odalarını kiraya veren Madam Niki’nin konağında yaşamaktadır. Bu konak, her bir odasında barındırdığı farklı kesimlerin oluşturduğu kişilerin tipleriyle olayların geliştiği dizinin ana mekanıdır. İlerleyen bölümlerde Mehmet ve Yurdanur’un da yuvası olacak olan bu mekanda üç aile daha yaşamaktadır. Birinci aile, kızı ve damadı Almanya’da işçi olan, Suna Hanım,

küçük torunu Ercan ve İstiklal savaşı gazisi Gazi dede'den oluşan Egeli ailedir. İkinci aile Urfa'dan göçmüş Sultan, on yedi yaşlarındaki güzel kızı Zarife ve fabrikada ustabaşı olarak çalışan maço ve sevimsiz baba İbrahim'dir. Üçüncü aileyse, pavyonda ses sanatçısı olan Canan Cansev'dir.

Dizi, 1990'lı yıllardan, 1970'li yıllara geriye dönülerek, Yurdanur'un hayat hikayesi merkez alınarak, toplumdaki siyasal ve sosyal olayları anlatılmaktadır.

3.1.3. Karakterler

Mehmet: Matematik bölümde okuyan üniversite öğrencisi, dönemin siyasi olaylarında aktif olarak rol alan solcu örgüt üyesi bir gençtir. Uzun saçlarıyla, sakalıyla, bıyığıyla ve üzerindeki Yeşil parkayla solcu genç tipinin temsilini barındırır.

Mehmet'in annesi ve babası: Üniversitedeki siyasal olaylarla ilgilenmeyi anarşizm olarak algıladıkları için Mehmet'in, bu tür olaylarla ilgilenmesine karşı çıkarlar.

Salih: Mehmet'in arkadaşıdır, Mehmet'le aynı örgüte üyedir ve aynı konakta birlikte yaşamaktadırlar.

Yurdanur: Edebiyat bölümünde okuyan üniversite öğrencisi, iyi giyimli, burjuva ailesinin tek çocuğudur. Mehmet'le tanışına kadar, siyasal düşüncenin her hangi bir tarafında yer almamıştır. Mehmet'le evlendikten sonra toplumdaki siyasal bölünme de sol tarafta yer alır.

Dinçer: Yurdanur'un babasıdır, ekonomik durumları hayli iyi burjuva aile tipini, siyasal düşünce yapısında sağ grubu temsil eder. Bu nedenle kızının, solcu bir gençle birlikteliğini onaylamaz. Aile içindeki önemli kararlar da otorite sahibidir. Kararların alınıp, uygulanmasında, ailenin diğer fertlerinin görüşlerini önemsemez.

Sema: Yurdanur'un annesidir, ev hanımıdır. Her hangi bir siyasi düşünceye sahip değildir. Kızının Mehmet'le birlikteliğini, ailelerin ekonomik durumlarının eşit olmaması sebebiyle onaylamaz.

Nihal: Yurdanur'un üniversiteden arkadaşıdır. Yurdanur gibi burjuva ailesine mensuptur. Okulu bitirdikten sonra babasının isteği üzerine, tanımadığı zengin bir adamla evlenir. Evlendikten sonra aldatılır, dövülür ve sonunda İngiltere'ye kaçmaya karar verir.

Suna: Babası ve torunuyla birlikte konakta yaşamaktadır. Kızı ve damadı Almanya’da işçi olarak çalışmaktadır, ancak tatillerde yanına geldiğinde görebilmektedir.

Gazi dede: İstiklal savaşı gazisidir, eve gelen yabancıların Rum Ajanı olduğunu düşünen, Atatürk’ün öldüğüne inanmayan konağın doğal komiğidir.

Ercan: Konakta Anneanesi Suna Hanımla birlikte yaşamaktadır. Babası ve annesi Almanya’da çalıştığı için Ercan onları ancak, tatillerde ziyarete geldiklerinde görebilmektedir.

Zarife: Ailesiyle birlikte Urfa’dan göç etmişlerdir. Zarife uzun boylu, esmer, güzel bir kızdır, konakta ailesiyle birlikte yaşamaktadır.

Sultan: Zarife’nin annesidir. Kocasının para için çalışan bir ajan olduğunu kabullenemeyen Sultan, evlere temizliğe gitmeye karar verir.

İbrahim: Zarife’nin babasıdır. Urfa’dan göç etmişlerdir. Ailesiyle birlikte konakta yaşamaktadır. Bir fabrikada çalışarak ailenin geçimini sağlamaktadır. Yurdanur’un konağa taşınmasından sonra, Dinçer için çalışan para karşılığı ajanlık yapmıştır. Fabrikadan atıldıktan sonra yasal olmayan yollardan para kazanmaya başlamıştır.

Ümit: Mahallenin gençlerindedir, Zarife’yi sevmektedir ve Zarife her fırsatta ailesinden gizlice görüşmeye çalışır. Kendisine ait olan taksisiyle dolmuş işletmeciliği yapar. Ümit Zarife’inin annesini gördüğünde her seferinde tekrarladığı “*içkim yoktur, kumarım yoktur, büyüklerime saygılıyım, bir evim, birde taksim var*” sözleriyle iyi aile çocuğunun tanımını yapar.

Mahsun: Urfa’dan gelmiştir, kaset çıkarmak istemektedir. Zarife’yi sevmektedir, babasından istemiştir.

Canan Cansev: Konakta yaşamaktadır ve pavyonda ses sanatçısı olarak çalışmaktadır. Selo’yla evlenme ve ev alma hayalleri içinde para biriktirmeye çalışmaktadır.

Nejat: Zengin ve soylu bir ailenin tek çocuğudur, annesiyle birlikte yaşamaktadır ve ölümcül hastalığa yalkalanmıştır.

Selo: Canan’la birlikte konakta yaşamaktadır. Canan’ın ev alma hayalleriyle biriktirdiği parayı alıp, pavyona yeni gelen bir kadınla kaçarlar.

Necdet: zengin ve soylu bir ailenin, kanser hastası çocuğudur. Canan'la evlenmek istemiş, evliliğini onaylamayan annesini karşısına almıştır.

Hasan: Yurdanur'un muhasebecisidir. Sarhoş eve gelip annesini, engellemeye çalışınca da kendisini döven bir babaya sahiptir. Bu nedenle de herkese kin duymaktadır.

3.1.4. Olay Analizi

Önerme: Dizi genel itibariyle 1980 öncesindeki dönemde yaşanan işkencelerle, tutuklamalarla sol kesimin sindirilmiştir. Sağ ve sol arasındaki gerimler hayatın her alanında kendini göstermiştir. Ülkede ekonomik kriz yaşanmakta ve bu kriz yoksul kesimini etkilemiş, bu kesim geçim sıkıntısı içinde yaşamaya çalışmaktadır.

Çevre: Olay içinde farklı aileleri barındırdığı bir konak etrafında geçmektedir. Yurdanur'un, Mehmet'le evlenip konakta yaşamaya başlamasıyla birlikte hayata dair görüşleri de değişmiştir. Geçim sıkıntısının anlamını öğrenecek ve konaktaki diğer ailelerin yardımıyla bu hayata alışmaya çalışacaktır. Suna, yemek yapmayı bilmeyen Yurdanur'a eti kilo yerine gramla almayı, elindeki kısıtlı malzemeyle yemek yapmayı, tüp kuyruklarında beklemeyi öğretecektir. Yurdanur'un yaşadığı çevrenin değişmesiyle birlikte siyasal görüşü de değişmiştir. Üniversitede okurken siyasi olaylarla ilgilenmeyen Yurdanur, Mehmet'le evlendikten sonra yaşadığı çevredeki siyasi olaylara duyarsız kalmaz. Burada çevrenin, kişilerin değiştirmesi üzerindeki etkisi görülür.

Yurdanur ek iş olarak Mehmet'in annesi ve konaktaki kadınlarla birlikte ek iş olarak Sultan Sofrası'nı açmaları ise kişilerin, çevreyi değiştirmelerine örnektir. Dükkan sahibinin kadınların bu isteği karşısında şaşırması ve "kadınların pek dükkan açtığı görülmemiştir" sözleri, hikayenin anlatıldığı çevrenin, toplumdaki egemen ataerkil düşünce kalıplarına bağlı olduğunu gösterir.

Çevrenin etkisiyle değişime uğrayan başka bir örnekte İbrahim, Sultan ve Zarife'den oluşan Urfalı ailedir. Sultan'ın kocasından izin almadan konaktaki kadınlarla Sultan Sofrası'nı açması, Zarife'nin Ümitle gizli buluşmalarını fark ettikten sonra göz yumması bu değişimin bir sonucudur.

Suna, babası gazi dede ve torunu Ercan konakta yaşayan aile, ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılarla ailenin bireyleri farklı yerlerde yaşamak zorunda kalır. 1970'lerden sonra Almanya'ya işçi olarak giden, aile bireylerinden bazılarını bırakmak zorunda kalan aileleri temsil etmektedir.

Canan Cansev'in hayatı ise toplumdaki farklı bir alana dikkati çeker. Pavyonlarda çalışan kadınların hayatını anlatır. Patronlar tarafından istenildiği zaman işten çıkarılan, müşterilerinden dayak yiyen, toplumun gözünde evlenmeyi, çocuk sahibi olmayı hak etmeyen, kötü kadın olarak görülen kadınların hayatları aktartılır.

Çatışma: Çatışma, aile bireyleri, sağ ve sol siyasi görüşteki kişiler, siyasal otoriteyi temsil eden ordu ile sol grup üyesi gençler, toplumsal sınıfların temsili olarak örnek gösterilen, ekonomik bakımdan eşit olmayan aileler arasında kendini gösterir.

“*Maraş'ı unutma*” pankart ve sloganlarıyla gösteri yapan bir grup genç ara sokakta polislerle karşı karşıya gelir. Tam bu sırada başka bir gruba mensup gençler ise sokaktaki evlerin çatılarından gösteri yapanların üzerine ateş açar. Ölen öğrencileri arasında Yurdanur'un yakın arkadaşı da bulunmaktadır. Mehmet olay sırasında Yurdanur'a yardım eder. Mehmet'le Yurdanur tanışır ve evlenmeye karar verir. Yurdanur'un babasının kız isteme esnasındaki “*devletine başkaldırmış bir anarşiste verecek kızım yok benim*” gibi sözleri siyasi görüşlerin çatışmasının örneğidir.

Salih, sağ ve sol gruplar arasında çıkan sokak çatışmalarında vurulup ve konağa sığınır. Konakta Salih'i gören İbrahim, durumu Dinçer'e anlatıp, ihbar etmesi üzerine Salih ve Mehmet gözaltına alınır. Gözaltına alındıktan sonra Mehmet'ten uzun süre haber alınamaz. Mehmet'e ise gözaltı süresince işkence yapılmıştır. İşkence süreci, darbeleri konu alan sinema filmlerindeki işkenceyi temsil eden sembollerle anlatılmaktadır. Gözün siyah bir bantla bağlanması, karanlık oda ve çeşitli işkence sekileri ve sesler. İşkence sahneleri dizinin müziğiyle eşliğinde gösterildiği için, işkence sırasındaki bağırılmalar duyulmaz, kişilerin mimikleriyle anlatılır. İşkencenin gösterildiği bölüm ordu ve sol gruplar arasındaki çatışmaya örnek verilebilir. Mehmet'in babasının kumaş dükkanını işletirken, kumaş almaya gelen bir polisi sesinden tanıyıp, dükkana kapatması, gözleri bağlı bir şekilde sorguya çekmesi, bir insanın işkence sırasında psikolojik olarak ne derece zarar görebileceğini anlatmaktadır.

Mehmet sorgulamadan döndükten sonra iş arar, siyasi olaylara karıştığı için kimse Mehmet'e iş bulamaması ve Yurdanur'un öğretmenlik yaptığı okuldaki müdür tarafından, öğrencilere hediye ettiği kitapların yakılması mevcut iktidar ile sol düşüncenin çatışmasını simgelemektedir.

Mehmet babasından kalan küçük kumaş dükkanının başına geçer. Fakat örgüt üyesi arkadaşları tekrar karşısına çıkarak yardım istemektedir. Arkadaşlarına yardım

etmek isteyince, hem sağcı gençler hem de polis tarafından aranan kişi olur. Mehmet'in bu iki gruptan saklanmak için örgüt evinde kaldığı süreçteki olaylar ise örgüt içi çatışmaya örnektir. Mehmet'in arkadaşlarının öldürülmesini, daha fazla insanın öldürülmesini istemediğini ifade etmesi, örgüt içindeki diğer arkadaşlarıyla düşüncede çatışırlar. Dizinin bu bölümü, sol grup tarafından kurulan örgütlerin eleştirildiğinin örneğidir.

Ailedeki genç kızların evleneceği kişilerin, babaların belirlemek istemesi çatışmanın farklı bir boyutunu ortaya çıkarır. Yurdanur'un Mehmet'le evlenmesine siyasal görüşlerin farklı olmasından dolayı babası karşı çıkmıştır. Yurdanur ise babasına karşısına alarak Mehmet'le evlenmiştir. Babası ile Yurdanur bir süre konuşmamışlardır. Ümit'i seven Zarife'yi babası Urfa'dan gelen varlıklı bir ailenin oğlu Mahsun'la evlendirmek istemesi yine bu çatışma türüne örnek gösterilebilir.

Canan'ın pavyona müşteri olarak geldiği iyi ve soylu bir aileden gelen Nejat'la tanışmasıyla birlikte alınan evlilik kararı, toplumdaki sınıf farklılıklarının ve bu farklılıklardan kaynaklanan çatışmalar dolaylı olarak anlatılmıştır. Nejat'ın annesi Canan'a sert bir dille bulunduğu konumu hatırlatarak, evliliğe karşı çıkmıştır. Sınıf çatışmasına doğrudan örnek gösterilen bölüm ise, Dinçer Bey ile fabrikasında çalışan işçiler arasındaki anlaşmazlıklar gösterilebilir. Dinçer Bey işçi ücretleri konusunda sendikayla anlaşamaz, sendikanın belirlediği ücretin ancak yarısını vermek istemesi üzerine fabrikada grev başlatılır.

Dizinin genelinde, 1978-1980 yılları arasında yaşanan, günün her saatinde, özellikle geceleri sağ ve sol gruplar arasındaki sokak çatışmaları anlatılır. Gündüzleri birkaç sağ gruba mensup genç, karşı gruptaki kişilere sözlü olarak ve ya döverek saldırırlar. Saldırımın yapıldığı kişi kadın olursa, tehdit ve sözlü saldırı, erkek olursa dövme eylemi gibi saldırının şekli değişir. Bir olay sırasında uzun paltolu sağcı gençler, genellikle silahlıdırlar, sokağın dört bir yanından gelerek hızlıca toplanırlar. Geceleri ise sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmalar ise silahlı saldırı şeklinde olur ve birçok genç bu şekilde hayatını kaybeder.

Kriz (düğüm), çözüm: Dizideki çatışan bütün öğeler, 1980'de yapılan askeri darbenin yarattığı krizle birlikte çözümlenmeye başlar. 1980 askeri darbesinin hemen öncesinde Mehmet askere alınır ve askeri mahkemelerde yargılanan arkadaşlarının karşısına, onları tutuklamakla görevli biri olarak çıkar. Kısa bir süre önce asker

olmasaydı, Mehmet'te muhtemelen tıpkı o arkadaşları gibi sanık sandalyesinde olacaktı. Çünkü yapılan darbeden sonra, siyasi görüşlerini açıkça belirten, bu doğrultuda gösterilere katılan, her hangi bir suç işleyip, işlemediğine ve ya suçunun niteliği bakılmaksızın gözaltına alınmıştır. Darbeyle birlikte sokağa çıkma yasağının ilan edilmesiyle birlikte sokaklarda sadece askeri araçlar ve askerlerin bulunması, Yurdanur'un bebeğine süt almak için izin verilmemesi, ekmek kuyrukları ile halkın yaşamsal faaliyetlerinin sürdürmesinin bile ne kadar zor olduğu örneklenmiştir.

Dizideki hikaye anlatımında 1980 askeri darbesinden sonraki on-on beş yıllık süreç, 1990'lı yıllarda Yurdanur'un hayat hikayesinin bir yazı dizisi olarak yayımlanması esnasında verilmiştir. Yurdanur, hayat hikayesini anlatırken tekrar hatırladığı konaktaki arkadaşlarını bulmak için uğraşır. Bu uğraş sonucunda, konakta oturan insanların yaşantılarıyla, on- on beş yıllık süreçteki toplumsal değişim anlatılmıştır.

Suna'nın ülkesini bırakmak istemediği için kızıyla Almanya'ya gitmeyip bir huzur evinde yaşlanması, dönemin sosyal ve ekonomik koşullarından kaynaklanan parçalanmış ailelere; pavyonlarda çiçek satarak yaşamını sürdüren Canan'ın, toplum tarafından kötü kadın olarak nitelendirilen, başka bir yaşam biçimini denemesine izin verilmeyen kadınların hayatlarına değinilmiştir. Bunlara karşın fabrika sahibi, 1980 askeri darbesinden önce sağ görüşlü bir partiden milletvekili seçilen ve darbe sırasında gözaltına alındıktan sonra serbest bırakılan Dinçer Beyin kızı olan Yurdanur, lüks bir hayat yaşamıştır.

Dizinin 1990'lı yılları anlatılırken, Yurdanur hastanede türbanlı bir kadınla karşılaşmıştır. Kadın, Yurdanur'a oğlunun böbreklerinin işlevini yerine getirmediğini, kocası, böbreklerinden birinin oğluna vermekten vazgeçtiği için böbrek bulmakta zorluk çektiğini anlatmaktadır. Buradaki türbanlı kadın, 1980 darbesi sonrasında Türk-İslam sentezli bir siyaset anlayışının sonucu olarak verilmiştir.

Yurdanur'un, 1990'lı yıllarda hayat hikayesi etrafında 1970'li yıllardaki olayları anlatırken, bu iki dönemdeki sosyal yaşam karşılaştırılmıştır. 1970'li yıllardaki siyasetle yakından ilgilenen, savundukları düşünce uğrunda ölen, haklarını almak için gösteriler yapan gençlerin yerini, 1990'lı yıllarda gece kulüplerinde sabahlayan, işlerinde başarısız, apolitik gençler almıştır.

3.2. HATIRLA SEVGİLİ DİZİSİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

3.2.1. Dizinin Kimliği

Yönetmen: Ümmü Burhan, Faruk Teber

Yapımcı: Tomris Giritlioğlu

Yapım: Sis Yapım

Yayın Yılı: 2006-2008

Senaryo Yazarı: Nilgün Öneş, Şebnem Çitak, Aylin Alıberen.

Müzik: Kemal Sahir Gürel, Hüseyin Yıldız, İbrahim Karaca, Eylem Aktaş, Erdal Güney

Bölüm sayısı: 68

3.2.2. Dizinin Konusu

Dizi 1950-1980’li yılları arasındaki toplumsal olayları konu almaktadır. Son bölümlerinde 1980 darbesinden de söz edilmektedir. Dizinin ilk bölümlerindeki asıl konu siyasi olaylar sebebiyle arası açılan iki sevgili üzerinedir. Ayrıca Adnan Menderes’in idamı, Deniz Gezmiş ve diğer öğrenci grupları, darbeler ve ülkede yaşanan siyasi olaylar da anlatılmaktadır. Dizinin her bölümünde o tarihte yayınlanan gazetelerin başlıklarına yer verilmektedir.

Rıza Ünsal ve Şevket Gürsoy Büyükkada’da yaşayan iki arkadaştır. Ancak siyasi olaylar nedeniyle araları açılır. Çünkü Rıza, Demokrat Partiden İstanbul milletvekili olmuş ve idamla yargılanmış sağ görüşlü bir berberdir. Şevket ise CHP’yi destekleyen bir savcıdır ve Rıza’nın idamla yargılandığı mahkemede görev yapmıştır. Şevket’in oğlu Ahmet ve Rıza’nın büyük kızı Yasemin ise birbirlerini seven iki gençtir. Ancak Ahmet hukuk eğitimi almak için Lozan’a gider. Bu arada hamile olan Yasemin ise intihara kalkışır. Yasemin’i seven bir başka genç olan Necdet ise Yasemin’i intihar etmekten kurtarır ve evlenirler. Doğacak olan bebeği herkese kendi çocukları gibi gösterir ve büyütürler. Daha sonra Ahmet döner ve Yasemin’in evlendiğinden habersiz olduğu için büyük hayal kırıklığına uğrar. Kıbrısçık’a kendi isteğiyle kaymakam olarak gider. Yasemin’in kuzeni Deniz ve Ahmet’in kardeşi Defne de birbirlerinin sevmekte olan iki devrimci gençtir. Ancak Deniz ve Defne’nin Deniz Gezmiş ve diğerleriyle beraber yaptığı eylemler evlenmelerine engel olur. Dizinin ilerleyen bölümlerinde bir

bebek dünyaya getirirler fakat Deniz bebeğini göremeden ölür. Yasemin'in kız kardeşi Işık ise gönlünü sağcı bir genç olan Yaşar'a kaptırır. Fakat farklı siyasi görüşleri nedeniyle onların da anlaşamazlar ve ayrılırlar. Bu arada Ahmet, Ayla'yla nişanlanmış ve İstanbul'a geri dönmüş, Yasemin'le aynı üniversitede çalışmaya başlamıştır. Ahmet, Rüya'yı Yasemin ve Necdet'in kızı sanmaktadır. Necdet ise sahibi olduğu pastanede işe başlayan Güzide'ye aşık olur. Ahmet ise Yasemin'i aldattığını düşünerek ona öfkelenir ve kavga ederler. Necdet, Rüya'nın Ahmet'in kızı olduğunu itiraf eder. Böylece Ahmet Yasemin'le evlenerek, Rüya'yı nüfusuna geçirir. Ancak Rüya önce Ahmet'i benimsemez. Ahmet'in babası olduğunu kabullenir fakat Necdet'le de görüşmeye devam eder. Necdet ile Güzide'de evlenir. Yasemin'in annesi de Ahmet'le Yasemin evlenmeden önce Almanya'ya gider. Ahmet'in babası Şevket ise kalp krizi geçirerek ölür. Ahmet'in halası Sevim ile Yasemin'in dayısı Mehmet de aynı dergide çalışmakta ve birbirlerinden hoşlanmaktadır. Daha sonraki bölümlerde onlar da evlenir ancak Mehmet vurularak öldürülür. Yasemin'in kardeşi Işık ise Yaşar'dan ayrıldıktan sonra çocukluk arkadaşı olan Harun'la evlenir.

Dizinin ilk bölümlerinde Ahmet ile Yasemin'in aşkı çerçevesinde, dönemin siyasal olaylarının geliştiği görülür. 1960 askeri darbesinden sonraki tarihte dönemin siyasi olayları merkez alınarak kişisel ilişkiler arka planda bırakılır. Özellikle 1971 Muhtırasından sonra Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idamları ve Mahir Çayan ile arkadaşlarının öldürülmesi, Ziverbey Köşkü'ndeki işkence olayları, sağ ve sol gruptaki gençlerin çatışmaları, katliamlar gibi olaylara ayrıntılı olarak yer verilir.

3.2.3. Karakterler

Yasemin Ünsal: Demokrat partili bir milletvekilini kızıdır. CHP'li bir ailenin oğlu olan Ahmet'i sevmektedir. Resime ilgisi vardır ve daha sonra üniversitede güzel sanatlar bölümünde öğretim üyeliği yapar. Dizide 1950-1965 yılları arasındaki dönemde siyasi görüş olarak her hangi bir grubun içinde yer almazken, 1965'lerden sonra artan sağ-sol çatışması karşısında kayıtsız kalamamış, özellikle 1971 muhtırasından sonra sol tarafta yer almıştır.

Ahmet Gürsoy: CHP'li bir ailenin çocuğudur, Yasemin'in kendisine karşı hislerini öğrendikten sonra, bu hislere kayıtsız kalamaz ve Yasemin'e aşık olur. Lozan'da hukuk eğitimi almış ve yurda döndükten sonra avukatlık yapmaktadır. Ayrıca hukuk fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Dönemin Başbakanı

tarafından yeteneği fark edilir ve Adnan Menderes tarafından DP yapısı içinde çalışma teklifi alır. Ancak görüşlerine zıt bir parti olduğu sebebiyle bu teklifi reddeder. 1971 muhtırasından sonra Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu davalarında gönüllü olarak görev alarak Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının avukatlığını yapar.

Rüya Gürsoy: Ahmet'le Yasemin'in kızıdır. Yedi yaşına kadar Necdet'i babası olarak bilmiştir.

Rıza nsal: Yasemin'in babası ve Demokrat Partili milletvekilidir. Dönemin başbakanı ve parti başkanına yakın olan milletvekilleri arasındadır.

Nezahat nsal: Yasemin'in annesidir ve ev hanımıdır. Kocasını Rıza nsal tarafından aldatıldığını öğrendikten sonra boşanır ve Almanya'ya gider. Dizinin ilk bölümlerinde bireysel olarak herhangi bir siyasi görüşe sahip değildir, geleneksel aile kalıpları içinde kocasının görüşünü destekler. Boşanıp, Almanya'ya gittikten sonraki yaşamıyla, işçi cephesindeki olayları temsil eder.

Işık nsal: Yasemin'in kız kardeşidir ve gazetecidir. Ülkücü bir genç olan Yaşar' sever ve evlenirler. 1971 askeri müdahalesiyle gelişen siyasi olaylarla birlikte yakınlarının tutuklanmasına kayıtsız kalmaz ve sol grubun içinde yer alır.

Emine: nsal ailesinin evinde yardımcı olarak çalışır. 1970'li yıllardan sonra DİSK'te aktif olarak görev alır.

Deniz Karayel: Mehmet'in oğludur. Devrimci gençlik hareketi içinde aktif olarak rol almıştır.

Mehmet Karayel: Yasemin'in dayısıdır. Ordu içinde st düzey görevlidir. 1960 askeri darbesinde rol almış, eniştesini tutuklama görevini yerine getirmiştir.

Sevim Gürsoy: Ahmet'in halasıdır ve gazetecilik yapmaktadır. Mehmet Karayelle evlenmiştir.

şevket Gürsoy: Ahmet'in babası ve CHP'li bir savcıdır. 1960 darbesindeki yargılamalarda görev yapmıştır.

Selma Gürsoy: Ahmet'in annesidir ve doktordur. Ahmet'le Yasemin'in birlikte olmalarını onaylamamaktadır.

Defne Gürsoy: Ahmet'in kız kardeşidir. Devrimci gençlik hareketi içinde, Deniz Karayelle birlikte aktif olarak rol almıştır.

Harun Karagöl: Devrimci gençlik hareketi içinde aktif olarak rol alan gençler arasındadır. Işık'a aşıktır.

Yaşar Çiftçioğlu: Öğrenci hareketlerinde sağ kesimde yer almıştır ve Işık'la evlenmiştir.

Necdet Aygün: Pastane işletmektedir, ve Yasemin'e aşık olmuştur. !971 Muhtırasından sonra üniversite eğitimini tamamlayarak önce gazetecilik, daha sonra da CHP'den milletvekili olmuştur.

Lale Aygün: Necdet'in kız kardeşidir ve pastane çalışmaktadır.

Teo: Necdet'in en yakın arkadaşıdır ve pastanesinin de otadığıdır. Daha sonra Lale ile evlenmiştir.

Güzide: pastanede çalışmaya başlamış ve Necdet'le evlenmiştir.

3.2.4. Olay Analizi

Önerme: Dizi yakın siyasi tarihimizi, hikayeleştirerek anlatırken, yer yer dönemin önemli olayları ile ilgili haberlere de yer veren dizi, belgesel niteliği taşımaktadır.

Çevre: Büyükada, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere, ülkenin çeşitli illerini kapsamaktadır. Dizi aşk hikayesi üzerine kurgulanarak başlamıştır ve bu bölüm yoğun olarak Büyükada'da, kısmen de İstanbul'da geçmektedir. Üniversite öğrencileri arasındaki sağ-sol çatışmaları ve işçi olayları, bu olayların siyasi ve toplumsal sahadaki yansımaları genellikle Ankara ve İstanbul'da yoğunlukta görülmektedir. Maraş katliamı, Fatsa olayları v.b olaylar ise, gazeteci olan Işık ve Sevim'in haber yapabilmek için gittikleri olay yerindeki görüntüleriyle yansıtılmıştır.

Çatışma: Çatışma genel olarak sağ ve sol grup arasındaki gerilimlerden oluşmuştur. Ayrıca siyasi alanda iktidar ile muhalefet partileri, iktidar ile sol gruba mensup gençler arasındaki gerilimler ve aile içi ilişkilerin yarattığı çatışma örneklerine de sıkça rastlanmaktadır.

Sağ ve sol grup arasındaki çatışmalar 68'liler ve 78'liler olarak adlandırılan sol grup ile ülkücü ocakları arasında yaşanmıştır.

Siyasi gerilimlerden olan çatışmalar genelde Gürsoy ve Ünsal aileleri arasındaki tartışmalar gösterilebilir.

İktidar ile Muhalefet arasındaki çatışmalara ise dönemin iktidarı ile Deniz Gezmiş'in başında bulunduğu THKO arasındaki gerilimlerden kaynaklanmıştır.

Bireysel ilişkilerden doğan çatışmalara, Necdet'in öfkesinin etkisiyle yaşanan beklenmedik kaza sonucu önemli bir damarının kesilmesiyle Necdet, hayati tehlike girmesi gösterilebilir. Ailelerin, Yasemin ve Ahmet'in ilişkisine şiddetle karşı çıkması bir başka örnektir.

Kriz (düğüm), çözüm: Siyasi gerilimlerden olan çatışmalar sonucunda, solculara karşı birinci bölümde değindiğim, İstanbul Üniversitesi, Bahçelievler katliamları Balgat katliamları yapılmıştır. Ayrıca Alevi-Sünni ayrılığı oluşturularak Malatya, Maraş, Çorum ve Sivas'ta ülkücü ve dinci gruplar tarafından, Alevilere yönelik katliamlar yapılmıştır. Olaylar sonucunda sol ve Alevilerin sindirilmiş ve ülkücü grubun içinde oluşan konturgerilla hareketi etkinliğini arttırmıştır.

Siyasi gerilimlerden olan çatışmalar sonucundaki Kriz aşaması, Türk siyasi tarihindeki 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesiyle sonuçlanmıştır.

İktidar ile THKO arasındaki kriz, 12 Mart Muhtırasından sonra 6 Mayıs 1972'de Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Arslan asılarak, grubun diğer üyelerinin bir kısmı çatışmalarda ölümlere uğrayarak ve bir kısmı da ağır hapis cezalarıyla tutuklanmasıyla sonuçlanmıştır.

Bireysel çatışmalar ülkedeki yaşana kaos ortamı sebebiyle, zıt görüşe sahip iki ailenin birlikte hareket etmesiyle çözümlenmiştir

3.3. DİZİLERİN YANSIMALARI

Darbeleri konu alan televizyon dizileri de, tıpkı aynı konuyu içeren sinema filmleri gibi büyük bir ilgiyle izlenmiştir. Diziler de, filmlerden farklı olarak dönemin siyasi olaylarına ayrıntılı bir şekilde yer verilmesi, bu dönemlerin izleyicilerin belleklerinde yer edilişini kolaylaştırmıştır. Ayrıca diziler de olayların akışı sırasında, yaşanan olayların dönemine ait haberlerin yer alması, izleyiciler tarafından o döneme duyulan merakı daha da arttırmıştır. Televizyon dizilerini izleyen kişilerin dizi ile ilgili görüşleri incelenerek, yakın siyasi tarihimize olan merakın arttığı kanıtlanacaktır.

Öncelikle “*Çemberimde Gül Oya*” televizyon dizisinin izleyiciler üzerinde etkisini anlamak için izleyicilerin, bu diziyi nasıl yorumladığına dair örnekler sunmak istiyorum.

Hayatın yalancılığının içinde kendimi özenti bir toplumun içine sürüklenirken bulmuştum. Bu dizi ile birlikte gerçeğin acımasız yüzüyle, “gerçek” yüzüyle tanıştım. Teşekkür ederim.

Uyuyan bir gençliği uyandırdığımız için, Türkiye’nin gerçeğini yansıttığımız için, unutturulmaya çalışılmış bir dönemi benliğimizde hissettirdiğiniz için sizlere minnettarım.

Gençliğin önemli adımlar atmasını sağlayacak bir diziydi. Gerçekleri görmeye ve anlamaya yönelik olan “*Çemberimde Gül Oya*” beni araştırmaya, daha çok şey bilmeye ve bunun isteğine yöneltti.

Dizi benim için hayatın içinden gerçekleri yansıtıyor izlenmesi bir o kadar keyifli bitmesi bizim için üzücü oldu eski olayları yansıtırken bir yandan da yaşanmış gerçek aşklar çok anlamlı bir diziydi. Şu anda belki gündem olayları olduğu gerçeklerle yüz yüze yaşayabileceğimiz dönemlerden birini yaşıyoruz.

Yaşayamadığım ve hep merak ettiğim sancılı bir dönemi o kadar gerçekçi ve cesurca anlattı ki bazen yaşlı gözlerle bazen içimde bir acıyla izledim. Aslında izlemedim, yaşadım. Bu başarı ve cesaret sadece çok saygı duyduğum Çağan Irmak’a değil o dönemi yaşayan ve duygularını ifade etme ihtiyacı taşıyan dizi oyuncularına da ait. Artık bu denli kaliteli bir dizi izleyebilir miyim bilmiyorum açıkçası.¹⁹

Yapılan yorumlardan da anlaşılacağı gibi, darbeyi konulan yapıtlar, genç kuşağın yaşadığı ülkenin yakın siyasi tarihini öğrenme de kılavuz olmuştur.

Darbeleri konu alan diğer bir televizyon dizisi olan “*Hatırla Sevgili*” dizisi, “*Çemberimde Gül Oya*” dizisine oranla daha çok yankı bulmuştur.

Dizinin yayımlanma esnasında doğan çocuğuna, dizi de yer verilen devrimci gençlerden birinin adını vermesi, dizinin izleyiciler üzerinde ne denli olduğunu göstermektedir.

9 aylık bir oğlum var adını Taylan Özgür koydum umarım bu gençler kadar onurlu ve vatanını satmayan özgür bir yaşamı olur. Adına yakışır yaşar.²⁰

Bazı dinleyiciler dizinin bir senaryo olduğunu unutarak, dizideki gerçeğine birebir uygun verilmeyen sahnelere tepki göstermişlerdir.

¹⁹ Televizyon dizilerini izleyenlerin, bu diziler hakkındaki görüşleri, www.anafikir.com ve www.antoloji.com’dan alınmıştır.

²⁰ Hatırla Sevgili adlı dizisine izleyiciler tarafından yapılan yorumlar <http://arsiv.ntvmsnbc.com>’dan alınmıştır.

Bu diziye son bölümünden dolayı saygım kalmadı. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yazdıklarını okudular idam sehпасına ilerlerken. Ama bir cümle değişmişti. Deniz Gezmiş “Yaşasın Türk ve Kürt halklarının kardeşliği” demişti. Dizi bunu vermedi. Değiştirdi bu cümleyi. Ne gereği var bu tarz korkulara anlamam. Bir kere kişiye saygısızlıktır. Korkular doğruyu vermeye.

Deniz’in son sözleri montaj esnasında makaslanmış. Tam olarak söyledikleri, “Yaşasın tam bağımsız Türkiye! Yaşasın Marksizm-Leninizm! Yaşasın Türk ve Kürt halklarının kardeşliği! Yaşasın işçiler, köylüler! Kahrolsun emperyalizm. Hala korkuyorlar. Hala dava açıyorlar denizleri andıkları için gençlere.

Bir grup izleyici de diziye izledikten sonra, gençleri Deniz Gezmiş ve beraberinde ölen arkadaşlarının bıraktıkları davayı üstlenmek için birlik olunması yönünde çağrı da bulunmuşlardır.

Henüz 24’üneydiler. Hiçbir çıkarları yoktu yurdumuzun bağımsızlığından başka. Dava adamıydılar; davalarının adamı. Adamdılar hepsi adam gibi. Sonlarını herkes gibi kendileri de gayet iyi biliyorlardı. Buna rağmen yılmadılar, yorulmadılar, korkmadılar. Boyunlarına geçirilen ilnikler onları ölüme götürmüyordu. Onların boynuna geçirilen ölüm halkası değil şeref madalyalarıydı ömürlerinin sonuna dek taşıyacıkları. Ömürlerinin sonuna dek çünkü onlar aslında o madalyayı boyunlarına taktıkları 6 Mayıs 72 sabahı bir daha ölmemeye yemin etmişlerdi. Yaşadıkları ana ve sürdürdükleri davaya selam olsun

Önemli olan ne kadar yaşadığın değil, yaşadığın süre içersinde ne yaptığıdır” demiş deniz; onlar için açlık grevindeyken yiyorlar demişlerdi evet yemişler. Hayatlarını. Ne yazık ki hala güneşi kör bıçakla kesmeye çalışanlar var. 1400 yıl öncesinin kanunlarıyla, Türklükle, Kürtlükle olacak iş değil. Uyan halk. Uyan.

Dizinin konusunun yanında, içinde yer alan materyaller de, izleyiciler tarafından ilgi görmüştür.

Televizyon dizilerinin yayımlanması sırasında ve sonrasında; dizilerde anlatılan olayları hakkında yazılan kitapların satışlarının görülen bunu göstermektedir.

İstanbul Kabalcı Kitapevi Beşiktaş Satış Sorumlusu Şenol Öztürk, haftasonundaki talep artışını önce anlayamadıklarını, daha sonra artışın “Hatırla Sevgili” dizisinin son bölümünü izleyenlerden kaynaklandığını fark ettiklerini söyledi. Şenol, şubelerinde haftada 3 adet satılan “Darağacında Üç Fidan” kitabından hafta sonu 20 adet satıldığını, haftada ortalama 2 adet satılan “Gülünün Solduğu Akşam” kitabının hafta sonu dört katı satışa ulaştığını ve haftada yine 2 adet satılan “Denizler İdama Giderken” kitabının da sadece iki günde 15 adet satıldığını belirtti. İstiklal Kitapevi satış sorumlusu Tekin Polat da, hafta sonu yaşadıkları satış patlamasıyla ilgili şu bilgileri verdi: “Darağacında Üç Fidan kitabı haftada 2-3 tane satılırken, şimdi 20 adet satılıyor. Gülünün Solduğu Akşam kitabından haftada 1-2 adet satarken şimdi en az 10 adet satıyoruz. Denizler İdama Giderken kitabını da hafta

sonu 30 adet sattık.” Mephisto Kitapevi Satış Sorumlusu Mehmet Akbayır ise, “Denizler İdama Giderken” kitabının son iki haftadır liste başı olduğunu ve “Hatırla Sevgili” dizisinden önce tek tük satılan Deniz Gezmiş ile ilgili kitapların 35-40 adet satmaya başladıklarını söyledi. Ankara’daki Dost Kitapevi Satış Sorumlusu Vildan Teniş de, söz konusu kitapların satışlarında yüzde 100’ün üzerinde artış olduğunu söyledi. Teniş satış rakamlarını şöyle açıkladı: “Darağacında Üç Fidan 55, Gülünün Solduğu Akşam 30, Denizler İdama Giderken 40 adet.” İstiklal Kitabevi yetkilisi Şahin Erdoğan, “Bu kitaplar artık klasik olmuş durumda, her dönem satılıyor. Ancak Hatırla Sevgili dizisiyle birlikte satışlar çok arttı. Biz de bu duruma hazırlıklydık” dedi. En çok satan kitabın Erdal Öz’ün “Gülünün Solduğu Akşam” olduğunu söyleyen Erdoğan, ardından “Darağacında Üç Fidan“ kitabının satıldığını belirtiyor. Dizide Mahir Çayan ve arkadaşlarına çok yer verilmesi de gençlerin bir diğer ilgi odağı da Çayan’ı anlatan kitaplar. (HTTP://ARSIV.NTVMSNBC.COM)

Dizinin harekete geçirdiği bir diğer alan ise giyim oldu. Dizide 60 ve 70’li yıllara ait kostümlerin başarılı örneklerinin kullanılması da bu dönem giysilerine olan ilgiyi de artırdı.

“*Hatırla Sevgili*” dizisi, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına olan ilgiyi patlattı. O döneme yetişemeyen gençler, kitaplar, posterler ve yeşil parkalarla nostalji yapınca, “68 kuşağı tüketicisi” oldu. “*Hatırla Sevgili*” dizisinin kostüm sponsoru olan By Retro’nun sahibi Hakan Vardar “Alman parkasının adı artık Deniz Gezmiş parkası oldu. Almanya’dan getiriyoruz, ikinci el fiyatı 30, yenilerin fiyatı ise 60 YTL” dedi. Dizinin kadın oyuncularının giydiği kıyafetlerin de büyük ilgi gördüğünü belirten Vardar, yurdun her yerinden telefon geliyor, her yaştan insan dizideki elbiseleri istiyor” dedi (AKŞAM GAZETESİ, 04.12.2008).

Dizideki bazı bölümler siyasi partileri rahatsız edecek Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Kahramanmaraş Teşkilatı, televizyonda yayınlanan “*Hatırla Sevgili*“ adlı dizi hakkında Cumhuriyet Başsavcılığı’na suç duyurusunda bulundu. Konu ile ilgili MHP Kahramanmaraş il binasında basın toplantısı düzenleyen Merkez İlçe Başkanı Ömer Özkan, ‘*Hatırla Sevgili*` adlı dizinin 2 ve 9 Mayıs’ta yayınlanan bölümlerinde Kahramanmaraş’ta 1978 yılında meydana gelen olayların anlatıldığını hatırlatarak, “Dizide geçen bir takım sahne ve diyaloglar toplumsal gruplaşmaların yoğun olarak yaşandığı şu günlerde ülkemiz ve milletimiz için büyük bir tehdit olarak algılandığını düşünmekteyiz.” dedi (STAR GAZETESİ, 05.13.2008) .

SONUÇ

Darbeleri konu alan sinema filmlerinin yapımına 1985’lerde rastlamaktayız, ancak bu filmlere karşı ilginin artması 2000 yıllarında görülmektedir. Bu filmler yapımcılar tarafından önce arz edilmiştir, talep arttıkça yine darbeleri konu alan televizyon dizisi yapımına başlanmış ve diziyel²¹ birlikte popülerleşerek sayıları artmıştır. Yakın tarihi öğrenme merakı ve isteği bu film ve dizilerin izlenmeleri döneme denk gelir. Bu film ve diziler, dizileri izleyen kitleye, özellikle genç kitleye, öğrenilmesi gereken bir tarihinin olduğunu hatırlatır.

Bellek ve tarih aşılmaz engellerle ayrılmış olmadığından ve sürekli birbirlerini etkilediklerinden bu durumda, “güçlü” belleklerle tarih yazımı arasında ayrıcalıklı bir ilişki doğar. Kamusal ve kurumsal kabul anlamında bellek ne kadar güçlüyse, taşıyıcısı olduğu geçmiş de o ölçüde araştırılmaya değerdir (TRAVERSO, 2009:53).

1950’den günümüze kadar olan süreç, yeni neslin belleğinde yer edinmemiştir. Toplumsal olarak güçlü bir belleğe sahip olmayışımızın nedeni, yakın tarih ile ilgisi okumanın yetersiz olmasıdır. Darbeler üzerine konuşmanın yasakmış gibi algılanması darbelerin sorgulanmasını, hatta öğrenilmesini engellemiştir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın tarih kitaplarında bu konunun yer almaması, gençliğin apolitik bireyler olarak yetişmesine ve zayıf bir toplumsal hafızanın oluşmasına neden olmuştur.

Yakın tarihimizi neden iyi bilmediğimizi anlamak için milli eğitim bakanlığınca ilköğretim ve lisede okutulan tarih derslerine bakmak gerekir. Sözü edilen derslerin kitapları incelenirken, 1980 askeri darbesi sonrasında büyüyen, o dönemi yaşayarak öğrenme olanağı bulamayan genç kuşağın bu kitaplarla neler öğretildiğine bakılmalıdır. Bu nedenle 1997 yılında basılan ve o yıllarda milli eğitim bakanlığının onayıyla, ilköğretim ve lisede okutulan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi de analiz edeceğim.

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi1/1: Türk İnkılabı’nın Hazırlık dönemi ve Türk İstiklal Savaşı²² kitabındaki konular şöyledir:

²¹ Sözü edilen televizyon dizisi, 1993 yapımlı Çemberimde Gül Oya’dır.

²² Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1/1: Türk İnkılabı’nın Hazırlık dönemi ve Türk İstiklal Savaşı, (1997), Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara.

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1/1: Türk İnkılabı’nın Hazırlık dönemi ve Türk İstiklal Savaşı ve bu kitabın devamı olan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ½: Atatürk İnkılapları adlı kitap incelenmiştir. İki kitap konunun bütününe vermektedir. Kitap 1997 basımı olup liselerde ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Birinci konu: “Türk İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” dersini okumanın amacı ve inkılap kavramı. Konunun içinde ihtilal, ıslahat, tekamül, batılılaşma ve modernleşme (çağdaşlaşma) kavramları anlatılmaktadır.

İkinci konu: Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışını ve Türk İnkılabını hazırlayan sebeplere toplu bakış; iç sebepler, dış sebepler ve Osmanlı İmparatorluğu’nun jeopolitik durumu.

Üçüncü konu: Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması; Osmanlı Devleti’nin parçalanma projeleri, Almanya’ya yanaşması, İttihat ve Terakki Partisi yönetimi, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşlar, Birinci Dünya Savaşı.

Dördüncü konu: Mondros Ateşkes Antlaşması; Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanması, hükümleri, uygulanması, Mondros Ateşkes Antlaşması’nın hükümleri ve uygulanmasının Türkiye’ye yönelik tehditler açısından değerlendirilmesi.

Beşinci konu: İşgaller karşısında memleketin durumu ve Mustafa Kemal Paşa’nın tepkisi; Türk milletinin tepkisi ve milli teşekküller, azınlıkların ihaneti ve milli varlığa düşman teşekküller, Osmanlı Hükümeti’nin tutumu, düşünülen kurtuluş çareleri, Mustafa Kemal Paşa’nın Tepkisi.

Altıncı konu: Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışı; Mustafa Kemal Paşa’ya Üçüncü Ordu Müfettişliği görevi verilmesi, Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkması ve kararını uygulamaya başlaması.

Yedinci konu: Milli mücadele için ilk adım, kongreler yoluyla teşkilatlanma; Amasya Tamimi, Erzurum Kongresi, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Sivas Kongresi.

Sekizinci konu: Kuvayı Milliye ve Misak-i Milli; Kuvayı Milliye ruhu ve teşkilatı, Sivas Kongresi’nden sonraki gelişmeler, Meclis-i Mebusan’ın açılması ve dağıtılması.

Dokuzuncu konu: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılması; Mustafa Kemal Paşa’nın konu hakkındaki düşünceleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılış hazırlıkları, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin nitelikleri, Ankara ve İstanbul hükümetleri arasındaki karşılıklı fetvalar ve din adamlarının milli mücadeleyi desteklemesi, Hıyaneti Vataniye Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri’nin kurulması, Basında milli mücadele ve basının milli mücadele amacı doğrultusunda teşkilatlandırılması ve yönlendirilmesi.

Onuncu konu: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İstiklal Savaşı’nın yönetimini ele alması; iç ayaklanmalar ve buna karşı tepkiler, milli cephele, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile İstanbul Hükümeti arasındaki münasebetler, teşkilatlı ordu kurma teşebbüsü ve Çerkez Ethem Olayı, Yunan taarruzunun durdurulması ve Birinci İnönü Zaferi.

On birinci konu: Sakarya Zaferi’ne kadar milli mücadele; siyasi olaylar, askeri gelişmeler ve bazı önemli olaylar.

On ikinci konu: Sakarya Savaşı ve Büyük Taarruz; yeni Yunan genel taarruz, Büyük Taarruz ve Büyük Taarruz’a hazırlık.

On üçüncü konu: Eğitim ve kültür alanında milli mücadele; milli mücadele ruhunun uyanışında okulların ve öğretmenlerin rolü, kültür alanında milli mücadele.

On dördüncü konu: Sosyal ve iktisadi alanda yapılan milli mücadele.

On beşinci konu: Mudanya'dan Lozan'a; Mudanya Mütarekesi, Osmanlı saltanatının kaldırılması ve Lozan Barış Antlaşması.

Kitap, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve sonrasındaki yaklaşık on yılı anlatmaktadır. Konuların tarihsel dizine göre devamı ikinci kitapta yer almaktadır.

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi1/2: Atatürk İnkılapları²³ kitabında anlatılan konular ise şöyledir:

Birinci konu: Türk İnkılabı'nın stratejisi; inkılabın Atatürk'ün zihninde şekillenmesi ve karar vermesi, Atatürk'ün inkılabı gerçekleştirme stratejisi, inkılabın millete ve gençliğe mal edilmesi, orduya verilen görev.

İkinci konu: Siyasal alanda iki büyük inkılap; Cumhuriyet yönetiminin kurulması ve halifeliğin kaldırılması.

Üçüncü konu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Takrir-i Sükun dönemi; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, Takrir-i Sükun dönemi ve Atatürk'e suikast girişimi.

Dördüncü konu: Türk hukuk inkılabı; Osmanlı Devleti'nden devralınan hukuk sistemi, Türk hukuk inkılabının başlaması ve gelişmesi.

Beşinci konu: Eğitim ve kültür inkılabı; Osmanlı Devleti'nden devralınan eğitim sistemi, Cumhuriyet'in eğitim sistemi kurma faaliyetleri. Kültür inkılabı: harf, Türk Tarih, Türk Dil ve güzel sanatlar inkılabı.

Altıncı konu: İktisadi inkılab; Osmanlı Devleti'nden devralınan iktisadi miras, milli mücadele yıllarında iktisadi işlere verilen önem, Cumhuriyet'in iktisadi sistemi kurma faaliyetleri.

Yedinci konu: çok partili hayata geçme denemesi ve bazı iç siyasi olaylar.

Sekizinci konu: Sosyal yapıda ve sağlık alanında inkılap.

Dokuzuncu konu: Atatürk dönemi Türk dış politikası; Milli mücadele dönemi Türk dış politikası, Ankara Hükümeti'nin dış ilişkiler kurma çabaları, Lozan Barış Konferansı, Milli mücadele sonrası Türk dış politikası (1923-1938).

²³ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi1/2: Atatürk İnkılapları, (1997), Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara.

Onuncu konu: Jeopolitik ve Türkiye'nin jeopolitik durumu; Jeopolitik, Türkiye'nin jeopolitik durumu, Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik durumundan kaynaklanan tehdidin yapısı.

On birinci konu: Üniversite gençliğine yönelik psikolojik hareket tehdidi; psikolojik hareket ve tehdit, psikolojik harekate karşı koyma (propagandaya karşı koyma).

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersi ve kitabı dışında, okullarda okutulan tarih kitaplarının konusu Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar anlatılmaktadır. Eğitim kurumlarında anlatılan tarih 1945-50 yıllarında son bulmaktadır. Çok partili hayata geçildikten sonra, siyasi sahanın şekillenip günümüze kadar nasıl geldiği hakkında her hangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Yakın tarih yazımının detaylarının arttığı 2008-2009 eğitim ve öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İlköğretim 8.sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının içeriği bir ders yılı bile okutulmadan değiştirilmiştir.

Demokrasi Yolunda Türkiye Bölümünde: Yeni siyasi partilerin kurulması ve yapılan seçimlerle başlayan demokratik süreç gelişerek devam etti. Ancak bu demokratik süreç 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde yapılan askeri müdahalelerle zaman zaman kesintiye uğradı. Demokrasiye zarar veren bu müdahalelerin etkileri anayasa değişiklikleri ve anayasal düzenlemeler, yeni siyasi partilerin kurulması ve özgürlüklerin genişletilmesiyle aşıldı.

Türkiye için Yeni Dönem Bölümünde: 1950'lerin ikinci yarısından itibaren yabancı kredilerin azalması ve tarımda verimsiz bir dönemin başlamasıyla artan muhalefet karşısında Demokrat Parti hükümeti, muhalefeti etkisiz hale getirmeye çalıştı. Vatan Cephesi ve demokratik hakları kısıtlayan soruşturma komisyonlarının çalışmaları, gerginliği artırdı. Artan ekonomik ve siyasi sıkıntılar 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri müdahaleye yol açtı. Temmuz 1961'de yürürlüğe giren 1961 Anayasası ile parlamento açılarak Türkiye, demokratik hayatına devam etti.

1961 Anayasası ile yeni bir döneme giren o yıllardaki Türkiye'de, politikacıların siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılara çözüm getirmeyen çekişmeleri, toplumsal gerginliği artırdı. Bu gerginlik işçi sendikaları ve siyasi partilerin gençlik teşkilatlarına yansınca ülkede şiddet eylemleri başladı. Tüm bu gelişmeler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) 1971'de ülkedeki çatışma ortamına son vermek için hükümete bir muhtıra vermesine yol açtı.

Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'a müdahalesi, ülkede ekonomik sıkıntılara da sebep oldu. Şiddet olayları arttı. 1978'de ilan edilen sıkıyönetim, şiddet olaylarını önleyemedi. Demirel'in başkanlığındaki hükümet, Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'ın hazırladığı ekonomik istikrar programını 24 Ocak 1980'de uygulamaya koydu. Ancak uygulama, ülkede yaşanan sıkıntıya çözüm olmadığı gibi huzursuzluklara da neden oldu.

Parlamentoda sıkıntılar yaşıyordu. Terör ve şiddet arttı. 1980 12 Eylül'üne gelindiğinde TSK yönetime el koydu. Sıkıyönetim ilan edildi. Parlamento kapatılarak Anayasa yürürlükten kaldırıldı. Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren tarafından Bülent Ulusu'ya hükümeti kurma görevi verildi. (...) Halkoyulamasında Orgeneral Kenan Evren, cumhurbaşkanı seçildi.

1995 seçimlerinde en çok oyu alan Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi, hükümeti kuramadı. DYP ve ANAP kısa süre devam eden bir koalisyon hükümeti kurdu. Hükümet ortaklarının anlaşamaması üzerine koalisyon bozuldu. 1996'da yeni hükümet Refah Partisi ile DYP arasında kuruldu. Laiklik karşıtı söylem ve eylemlerin artması üzerine Milli Güvenlik Kurulu, 28 Şubat 1997 tarihinde hükümeti uyardı." Gelişen Türkiye başlığı altında, "12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale siyasi ve ekonomik açıdan ülkemizi olumsuz yönde etkiledi" denildi (RADİKAL, 21/04/2009).

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilk ve orta öğretim okullarında yakın tarihimiz yeni yeni anlatılmaya başlanmıştır. Bu aşamada dahi sistematik, kalıcı bir yapılanma gerçekleşmemiştir. Bu konuda yetkili kurum(lar) tarafından, deneme yayını içersindeymiş gibi hareket edilerek, müfredata eklenen konuları bir yıl bile okutulmadan değiştirilmektedir.

Tezimde savunduğum düşünce, Türk siyasi tarihindeki askeri darbeleri konu alan sinema filmlerine ve televizyon dizilerine karşı ilginin yoğun olmasının, genç kuşağın bu dönemlere ait güçlü bir toplumsal hafızaya sahip olmamasından kaynaklanmasındır. Askeri darbeleri konu edinen sinema filmlerinden oluşturduğum örneklemeleri ve aynı konuyu içeren televizyon dizilerini inceledim. İncelediğim sinema filmlerinin ve televizyon dizilerinin, izleyenler üzerindeki etkilerini ikinci ve üçüncü bölümde, bu etkilerin nedenlerini sonuç bölümünde sunarak tezimi kanıtlamaya çalıştım.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AHMAD, Feroz ve T. Bedia, (1976), **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi:1945-1971, 10 Mart 1961**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ALTAN, Mehmet, (2001), **Darbelerin Ekonomisi**, İyi Adam Yayınları, İstanbul.
- Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1/1: Türk İnkılabı’nın Hazırlık dönemi ve Türk İstiklal Savaşı, (1997), Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara.
- Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi1/2: Atatürk İnkılapları, (1997), Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, (2007), **Derin Devlet 1950-2007, Darbeler ve Gizli Servisler**, Detay Yayıncılık, İstanbul.
- _____, (1986), **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor**, C.10, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ASLANDAŞ, Alper Sedat; BIÇAKÇI, Baskın, (1995), **Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya, (1973), **İhtilalin Mantığı**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- BEHRAM, Nihat, (2003), **Dar Ağacında Üç Fidan**, Everest Yayınları, İstanbul.
- BİRAND, Mehmet Ali, (985), **12 Eylül Saat: 04:00**, Karacan Yayınları, İstanbul.
- BİRAND, Mehmet Ali, ÇAPLI, Bülent, DÜNDAR, Can (2007), **12 Mart İhtilalin Peçesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- CİZRE, Ümit, (2002), **AP- Ordu İlişkileri, Bir İkilemin Anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____, (2005), **Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ- Ordu-İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tevfik, (2004a), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1938-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara.
- _____, (2004b), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze**, İmge Kitabevi, Ankara.
- _____, (2008), **Bir İnkılâbın Günbatımı 1908-2008**, İmge Kitabevi, Ankara.

- ÇELENK, Sevilay, (2005), **Televizyon Temsil Kültür, 90'lı Yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri**, Ütopya Yayınları, Ankara.
- DÜNDAR, Can; ÇAPLI, Bülent, **İsmet Paşa (2007)**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- DÜNDAR, Can; KAZDAĞLI, Celal (2005), **Ergenekon, Devlet İçinde Devlet**, İmge Kitabevi, Ankara.
- EGRİ, Lajos, (1996), **Piyas Yazma Sanatı**, Çev: Suat Taşer, Papirüs Yayınları, İstanbul.
- ERDOST, M, İlhan, (1995), **Faşizm ve Türkiye, 1997-1980**, Onur Yayınları, Ankara.
- ERKAL, Sadık, (1993), **Çaldıran'dan Çorum'a Anadolu Alevi Katliamı**, Yalçın Yayınları, İstanbul.
- EROL, Ömer Lütfü, (2004), **Asker Devrim Darbe**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- FEYZİOĞLU, Turhan, (2004), **Deniz, Bir İsyancının İzleri**, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- GÖGÜŞ, Ali İhsan, (2008), **Hep İsmet Paşa'nın Yanında**, Remzi Yayınevi, İstanbul.
- GÜVEN, Dilek, (2005), **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6/7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İNAL, Ayşe, **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1920-1973**, (1993), C. 2, Der. Ali Rıza Cihan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara.
- İŞIKLI, Alpaslan, (2002), **Gün Doğmadan**, İmge Kitabevi, Ankara.
- KARAVELİOĞLU, Kamil, **Bir Devrim İki Darbe: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, (2007)**, Gürer Yayınları, İstanbul.
- KARTAY, Cezmi, (1999), **11 Eylül 1980'den Günümüze Siyasal Anılar Ve Sosyal Demokrasinin Öyküsü**, Sanem Matbaacılık, Ankara.
- KAYA, İbrahim, (2006), **Sosyal Teori ve Geç Modernlikler, Türk Deneyimi**, İmge Kitabevi, Ankara.
- KONGAR, Emre, (2007), **21.Yüzyılda Türkiye, 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

_____, (2007), **Tarihimize Yüzleşmek**, Remzi Kitabevi, Ankara.

_____, (2005), **12 Eylül Kültürü**, Remzi Kitabevi, Ankara.

MAKAL, Mahmut, (1992), **Karanlığı Zorlayanlar**, Başak Yayınları, Ankara.

ÖZ, Erdal, (1999), **Gülünün Solduğu Akşam**, Can Yayınları, İstanbul.

ÖZKAYA, M. Şükran, (2005), **Adım Adım 27 Mayıs**, İleri Yayınları, İstanbul.

SAYILGAN, Aclan, (2009), **Türkiye’de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi.

ŞAHHÜSEYİNOĞLU, H. Nedim, (1999), **Yakın Tarihimize Kitleli Katliamlar, Malatya, K.Maraş, Çorum, Sivas, Katliamların İçyüzüne Dönük Bir İnceleme**, İtalic Kitapları, Ankara.

TİMUR, Taner, (2000), **Sürüden Ayrılanlar, Siyasal İktidar Aydın Tarih ve Özgürlük**, Remzi Kitabevi, Ankara.

TRAVERSO, Enzo, (2009), **Geçmiş Kullanma Kılavuzu, “Tarih Bellek, Politika”**, Çev: Işık ERGÜDEN, Versus Yayınları, İstanbul.

TURGUT, Hulusi, (1995), **Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul.

TUŞALP, Erbil, (1990), **12 Eylül İmparatorluğu Doğuşu ve Yükselişi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

YALÇIN, Soner, YURDAKUL, Doğan, (2000), **Bay Pipo, “Bir MİT Görevlisinin Gizli Yaşamı: Hiram Abas”**, Doğan Kitap, İstanbul.

WILLIAMS, Raymond, (2003), **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

MAKALELER

BAKİ, Mehmet, (2009), Medeni Bir ihtilacının Kehanetleri, **Aksiyon Dergisi**, S.754.

ABALIOĞLU, Nadir Nadi, 27 Mayıs’tan 12 Mart’a, 1961-1962, (1971), **Cumhuriyet Gazetesi** Yay. İstanbul.

Cumhuriyet’in Seksen Yılı Ansiklopedisi, (2003), Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.

Demokrasinin 50 Yılı Ansiklopedisi, 1945-1995, C. 1, Radikal Gazetesi Yayını, 1996, İstanbul.

İNAL, Ayşe, (2001), **Televizyon, Tür ve Temsil, Yıllık 1999** (Televizyon Özel Sayısı), AÜ İletişim Fakültesi Yayınları, Akara.

GAZETELER ve DERGİLER

Akşam Gazetesi 2006/04.12.2008

Aydınlık Gazetesi 12.01.1979

Cumhuriyet Gazetesi 20/22.04.1978

Hakikat Gazetesi 25.08.1978

Milliyet Gazetesi 20.04.1978/04.07.1980/16.02.1997

Nokta Dergisi S.22, 1986

Radikal Gazetesi 21.04.2009

Sonhavadis Gazetesi 22.04.1978

Star Gazetesi 13.05.2008

Yeniden Doğuş Dergisi 01.09.1978

Yenigündem Dergisi S.38, 1986

CEVRİMİÇİ KAYNAKLAR

<http://www.tbmm.gov.tr> 24.07.2009

<http://www.mgk.gov.tr> 10.07.2009

<http://www.anayasa.gov.tr> 11.08.2009

<http://www.aof.edu.tr> 05.08.2009

<http://www.radikal.com.tr> 15.08.2009

<http://tr.wikipedia.org> 03.09.2009

www.intersinema.com 10.09.2009

<http://arsiv.ntvmsnbc.com> 08.09.2009

DİZİN

I		Fatin Rüştü Zorlu	18
12 Eylül 1980 Darbesi	70	H	
12 Mart Muhtırası	24, 70	Hasan Polatkan	18
6		<i>Hatırla Sevgili</i>	1, 3, 71, 72, 73
68 Kuşağı.....	21	İ	
A		<i>İhtilal</i>	20
Abdullah Çatlı.....	26	İsmet İnönü	9, 14, 15, 20, 25, 80
Adalet Partisi	ix, 21, 22, 26	İstanbul Üniversitesi	12, 15, 26, 70
Adnan Menderes. 6, 8, 12, 14, 16, 17, 18, 66, 68		K	
Alparslan Türkeş.....	16, 18	Katliam	30, 32, 37
Anayasa Mahkemesi	10, 11, 13, 16	Kenan Evren	38, 39, 78
B		M	
<i>Babam ve Oğlum</i>	1, 54	Milli Birlik Komitesi	vii, 18
Balyoz Harekatı	vii, 24	Milli Selamet Partisi	ix
<i>Beynelmilel</i>	1, 2, 50, 54	Milliyetçi Hareket Partisi	ix, 18, 27, 73
Bülent Ecevit	17, 25, 30	Muhsin Batur	23
C		N	
Celal Bayar	6, 17, 18	Nihat Erim	27
Cemal Gürsel	17	O	
Cemal Madanoğlu.....	23	Osman Bölükbaşı.....	9, 19
Cumhuriyet Halk Partisi ...ix, 6, 8, 9, 10, 11, 17, 21, 22, 27		S	
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	18, 19, 21	Sosyoloji	i
Cumhuriyetçi Millet Partisi	9, 11	Süleyman Demirel	17, 22, 25, 40, 41
Ç		T	
<i>Çemberimde Gül Oya</i>	1, 2, 3, 71, 74	Talat Aydemir.....	20
D		Temsilciler Meclisi	18, 19
Darbe	v, 2, 17, 22, 23, 24, 40, 48, 56, 80	Tez	ii
Demokrat Parti ix, 6, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 66, 68, 77		Turgut Özal.....	41, 77
Deniz Gezmiş	25, 66, 67, 68, 70, 72, 73	Türk Silahlı Kuvvetleri ix, 17, 22, 23, 39, 40, 77	
F		Türkiye Büyük Millet Meclisi ...ix, xi, 6, 10, 40, 75	
Faruk Gürler	23		